

Individual & Society

Journal of Social Sciences

ARTICLES

Reactionary Attitude Against Science and Technology
Oğuzcan SEVER

The Subject In Lacan In The Light Of The Sociology Of
Knowledge
Figen ŞENGÜL

Problems Experienced by Special Education Teachers
Working In Special Education Centers
**Ravza ÇELİK / İlhan TOMANBAY / Mehmet KALE /
Melike ÇELİK / Ömer Faruk BAHÇEHAN**

Contextual Factors Affecting Psychological and Physical
Well-Being Among Syrian Refugees In Turkey
Merve ARMAGAN-BOGATEKİN / Ivy K. HO

The first Major Reaction Against Roman Rule In
Anatolia: Aristonikos Revolt
Mustafa TÜRK

ISSN 2146-4634
E- ISSN 2148-2071

Winter 2024. Volume 14. Number 28.

Birey ve Toplum

Sosyal Bilimler Dergisi

MAKALELER

Bilim ve Teknoloji Karşıtlığında Reaksiyoner Tutum
Oğuzcan SEVER

Bilgi Sosyolojisi Işığında Lacan'da Özne
Figen ŞENGÜL

Özel Eğitim Merkezinde Görev Yapan Özel Eğitim
Öğretmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar
**Ravza ÇELİK / İlhan TOMANBAY / Mehmet KALE /
Melike ÇELİK / Ömer Faruk BAHÇEHAN**

Türkiye'de Suriyeli Mülteciler Arasında Psikolojik ve
Fiziksel Refahı Etkileyen Bağlamsal Faktörler
Merve ARMAGAN-BOGATEKİN / Ivy K. HO

Anadolu'da Roma Egemenliğine Karşı İlk Büyük
Tepki: Aristonikos İsyanı
Mustafa TÜRK

Kış 2024. Cilt 14. Sayı 28.

BİLSAM

Birey ve Toplum

Kış 2024. Cilt 14. Sayı 28.

Birey ve Toplum

Altı Aylık Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Individual & Society

Cilt/Volume: 14 Sayı/Number: 28

Yıl/Year: 2024

ISSN: 2146-4634 & E- ISSN 2148-2071

Sahibi / Owner

BİLSAM

Baş Editör / Editor in Chief

Osman KARACAN (Dr., İnönü Üniversitesi)

Editörler / Editors

Tuba Nur UMUT (Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet SAĞLAM (Dr., İnönü Üniversitesi),
Muhammet FIRAT (Dr., Fırat Üniversitesi), İbrahim YETİŞ (Dr., Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi), Nesibe KANTAR (Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi), Mehmet
DEMİRHAN (Dr., MEB), Serhat KUMBALI (Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), Ayşe
AYTEKİN (Gümüşhane Üniversitesi), Emine YİĞİT (Mardin Artuklu Üniversitesi), Bülent
YAŞAR (İnönü Üniversitesi), İsmail TORAMAN (İnönü Üniversitesi).

Yazım ve Dil Editörleri

Mustafa Yunus GÜMÜŞ (Malatya Turgut Özal Üniversitesi), Sare UZAN (İnönü
Üniversitesi), Kübra GÖK SOLAK (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi), Meryem
TORAMAN (MEB).

Yazı İşleri Md.

Özcan ÇETİN

Kapak & İç dizayn

Mehmet Emin GÜVEN

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Türkçe ve İngilizce dillerinde yılda iki defa (Haziran ve Aralık) yayımlanan uluslararası katılımlı, hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergi'nin amacı tarih, edebiyat, felsefe, ilahiyat, kamu ve sosyal bilimlerin ilgili diğer alanlarında özgün çalışmaları yayımlamak ve bu alanlardaki disiplinler arası çalışmalarını özel sayılarla teşvik etmektir. Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel, fikrî ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazıların tüm yayın hakları Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.

İletişim

Küçük Hüseyinbey Mah. Azizler 1. Sokak İstanbulluoğlu Konağı Malatya/Türkiye. Mail:
osman.karacan@inonu.edu.tr Tel: 00 90 422 323 69 80.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop> © BİLSAM Yayıncılık, Malatya 2024

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Mustafa ARSLAN (Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi),
Mustafa ÇEVİK (Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi),
Ebru Burcu YILMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi),
Mehmet SAĞLAM (Dr., İnönü Üniversitesi),
Gökhan TUNCEL (Dr., İnönü Üniversitesi),
Oğuzhan GÖKTOLGA (Dr., İnönü Üniversitesi),
Musa ÖZTÜRK (Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi),
Yılmaz DEMİRHAN (Dr. Dicle Üniversitesi),
Mohsen HABİBİ (Dr., Allame Tabatabai Üniversitesi),
Jamal Al SHALABİ (Dr., Hashemite-University-Zarqa),
Ayman HAYAJNEH (Dr., Yarmouk University),
Masood Nawaz KALYAR (Dr., GC University Faisalabad),
Saed ENVARİ-ALLAME (Dr., Tabatabai Üniversitesi),
Saim KAYADİBİ (Dr., International Islamic University Malaysia),
Merziyye NECEFOVA (Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi),
Tuba Nur UMUT (Dr., Ankara Üniversitesi),
Nesibe KANTAR (Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi),
Osman KARACAN (Dr., İnönü Üniversitesi),
İbrahim YETİŞ (Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi).

Danışma Kurulu / Advisory Board

Mustafa ARSLAN (Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi),
Mustafa ÇEVİK (Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi),
Ebru Burcu YILMAZ (Dr., İnönü Üniversitesi),
Gökhan TUNCEL (Dr., İnönü Üniversitesi),
Oğuzhan GÖKTOLGA (Dr., İnönü Üniversitesi),
Musa ÖZTÜRK (Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi),
Yılmaz DEMİRHAN (Dr. Dicle Üniversitesi),
Mohsen HABİBİ (Dr., Allame Tabatabai Üniversitesi),
Jamal Al SHALABİ (Dr., Hashemite- University-Zarqa),
Ayman HAYAJNEH (Dr., Yarmouk University),
Masood Nawaz KALYAR (Dr., GC University Faisalabad),
Saed ENVARİ-ALLAME (Dr., Tabatabai Üniversitesi),
Saim KAYADİBİ (Dr., International Islamic University Malaysia),
Ahmet KARADAĞ (Dr., İnönü Üniversitesi),
Hasan ÇİÇEK (Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi),
Tuba Nur UMUT (Dr., Ankara Üniversitesi),
Nesibe KANTAR (Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi),
Osman KARACAN (Dr., İnönü Üniversitesi),
Hülya Özkan RIGIDERAKHSHAN (Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi),
Zekeriyya AKDAĞ (Dr., İnönü Üniversitesi),
Necati ÇOBANOĞLU (Dr., İnönü Üniversitesi),
Muhammad Zia-ul-Haq (Dr., Islamic Research Institute),
Yahya BAŞKAN (Dr., İnönü Üniversitesi),
Mehmet Nesim DORU (Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi),
Ömer BOZKURT (Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi),
Abdül Samet ÇELİKÇİ (Dr., Karabük Üniversitesi),
Reşat AÇIKGÖZ (Dr., Selçuk Üniversitesi),
Abdullah MERT (Dr., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi),

Mustafa GÜNERİGÖK (Dr., Sakarya Üniversitesi),
Bahattin ÇATMA (Dr., İnönü Üniversitesi),
Muhammed Hüseyin MERCAN (Dr., Marmara Üniversitesi),
Hilal KAZAN (Dr. İstanbul Üniversitesi),
Mustafa KARNAS (Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi),
İslam CAN (Dr., Selçuk Üniversitesi),
Gülşen YAĞIR AHMETOĞLU (Dr., Kırıkkale Üniversitesi),
Hasan ASADI (Dr., Mohaghegh Ardabili Üniversitesi),
Zohair Siamian GORJI (Dr., Shahid Beheshti University),
Inam Ul Haq (Dr., Riphah Üniversitesi),
Zeki BAYRAM (Dr., MEB).

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Bilim ve Teknoloji Karşıtlığında Reaksiyoner Tutum

Reactionary Attitude Against Science and Technology

Oğuzcan SEVER

(1-20)

Bilgi Sosyolojisi Işığında Lacan'da Özne

The Subject In Lacan In The Light Of The Sociology Of Knowledge

Figen ŞENGÜL

(21-45)

Özel Eğitim Merkezinde Görev Yapan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar

Problems Experienced by Special Education Teachers Working In Special Education Centers

Ravza ÇELİK / İlhan TOMANBAY / Mehmet KALE / Melike ÇELİK / Ömer Faruk BAHÇEHAN

(46-64)

Derleme Makale / Review Article

Türkiye'de Suriyeli Mülteciler Arasında Psikolojik ve Fiziksel Refahı Etkileyen Bağlamsal Faktörler

Contextual Factors Affecting Psychological and Physical Well-Being Among Syrian Refugees In Turkey

Merve ARMAGAN-BOGATEKİN / Ivy K. HO

(65-82)

Anadolu'da Roma Egemenliğine Karşı İlk Büyük Tepki: Aristonikos İsyanı

The first Major Reaction Against Roman Rule In Anatolia: Aristonikos Revolt

Mustafa TÜRK

(83-96)

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı İndex ve Dijital Platformlar

SÖBIAD

idealonline

ASCI
Asian Science Citation Index

ACARINDEX

academindex

BASE

İSAM
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
مركز الدراسات الإسلامية
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

İcadiye - Beğlarbaşı Cad. 40
Üsküdar 34662 İstanbul

Tel: 0 (216) 474 0850 / 1070 - 71
Faks: 0 (216) 474 0874

www.isam.org.tr
kutuphane@isam.org.tr

Mustafa Birol ÖLKER
Kütüphane ve Dokümantasyon
Müdürü

birol.ulker@isam.org.tr

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sever, O. (2024). Bilim ve Teknoloji Karşıtlığında Reaksiyoner Tutum, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), ss.01-20. DOI: 10.20493/birtop.1575790

BİLİM VE TEKNOLOJİ KARŞITLIĞINDA REAKSİYONER TUTUM REACTIONARY ATTITUDE AGAINST SCIENCE AND TECHNOLOGY

Oğuzcan SEVER

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

oguzcansever@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4245-7669

Öz

Günümüz dünyası bilim ve teknolojinin tüm yaşamı dönüştüren ilerlemesine şahit olsa da bazı kuramcılar bu gelişimin insani değerlere zarar verdiklerini iddia ederler. Bilim ve teknoloji karşısındaki şüpheciliğin radikal karşıtlığa vardığı noktada söz konusu eleştirilerin kaynağını incelemek gerekir. Zira bu tepki modernitenin birçok uğrağını içine alan bir eleştiriye dönüşüp, bilim yanlısı- karşıtı gibi basit bir ikilik temelinde ele alınmaz. Modernite süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni insan, doğa, bilim, politika konseptleri, yaşanan ekonomik, siyasal, sosyal sorunlar ve nihayetinde ortalama insanın gündelik algısında deneyimlenen krizler bu sürecin ciddi şekilde kritik edilmesi şart koşmaktadır. Özellikle çağımızda yaşanan tekno- bilimsel gelişmeler neticesinde yükselen ve birçok insan tarafından paylaşılan eleştirileri, radikal- marjinal bir tepki yahut karikatürize edilmiş bir kitlenin karşı çıkışı olarak okumak meselenin derinliği ve çok yönlülüğüne nüfuz edememeye sebep olmaktadır. Bu çalışma söz konusu reaksiyoner tutumun, salt bilime olan tepkiyle sınırlı kalmadığını, temelde modernlik, rasyonalite ve teknolojiyi de kapsayan geniş bir ölçekte konumlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bilim, teknoloji, muhafazakarlık, modernite, reaksiyonerlik.

Abstract

Although today's world is witnessing the progress of science and technology that is transforming all of life, some theorists claim that this development is damaging to human values. At the point where skepticism against science and technology reaches radical opposition, it is necessary to examine the source of these criticisms. This is because this reaction turns into a criticism that encompasses many aspects of modernity and cannot be dealt with on the basis of a simple dichotomy such as pro- and anti-science. The new concepts of human, nature, science and politics that emerged with the modernity process, the economic, political and social problems experienced, and finally the crises experienced in the daily perception of the average person necessitate a serious critique of this process. In particular, reading the criticisms that have risen as a result of techno-scientific developments in our age and that are shared by many people as a radical-marginal reaction or the opposition of a caricatured mass leads to a failure to penetrate the depth and versatility of the issue. This study aims to demonstrate that the reactionary attitude in

question is not limited to the reaction to science but is positioned on a broad scale that includes modernity, rationality and technology.

Keywords: Science, technology, conservatism, modernity, reactionism.

GİRİŞ

Bilim ve teknolojinin gelişimi tarımdan sanayiye, sağlıktan iletişime yaşamın her alanında köklü dönüşümlere sebep olmuştur. Ancak sanayi devriminden bilgi çağına kadar uzanan süreçte ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümler kimi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Buna göre, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri “ilerleme” anlatısına dahil eden ve bunun insan refahına hizmet ettiğini iddia eden görüş eleştiri konusu olmaktadır. Çağımızda da bilimin güvenilirliği, mutlak hakikat olup olamayacağı ve nesnellik iddiası kimi tartışmaları beraberinde getirir. Zira özellikle postmodern kuram ve tartışmaların neticesinde bilimin evrensel ve tarafsız olmadığı, ideolojik, kültürel ve toplumsal dinamiklerden bağımsız olamayacağı öne sürülür. Bilimsel hakikatlerin farklı paradigmalara, perspektiflere göre değişebileceği yahut bu hakikatlerin tarihsel-kültürel koşullara bağlı olduğu tezlerinden *post-truth*¹ kavramına dek takip edilebilecek olan temel sav, bilimin yaşam içinde herhangi bir ayrıcalık talep etmesinin temelsiz oluşudur. Britanya’da bilim adına yapılan kamu harcamaları 1980’li yıllarda kademeli olarak düşürülürken, dönemin parlamento üyesi Shirley Williams’ın açıklamaları bu yönde bir uyarı niteliği taşır; “Bilim insanları için artık parti sona erdi(...)Çok yakın zamana kadar hiç kimse bilimi sorgulamadı(...) Ancak bilim insanlarına ve keşiflerine karşı büyüyen bir şüphe var(...) Britanya’da bilimsel araştırmalara yapılan harcamalarda gerçekleşen büyük azalma bu şiddetli değişim ikliminde gerçekleşiyor.” (Theocharis & Psimopoulos, 2019, s. 3)

Özellikle son elli yıl içinde, Britanya’da yahut dünyanın başka ülkelerinde bilimin imajının zedelenmesi ve güvenirliliğinin sorgulanması, kamuoyunu zaman zaman meşgul eden popüler- medyatik bir tartışma konusu olmaktan öte bir anlam taşır.² Açıkçası bilime karşı gösterilen açıktan yahut örtük muhalefet uzun zamandan beri çeşitli kaygılardan beslenir.

---

¹ Türkçeye gerçek- ötesi, sonrası olarak çevrilen ‘post-truth’, nesnel hakikatlerin duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu olarak tanımlanır.

² Bilimin yanında teknoloji karşıtlığı da özellikle son yirmi yılda önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Özellikle 2010 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde artan siyasi kutuplaşma, ergenlik dönemindeki bireylerin yaşadıkları bunalımların artışı vb. sorunlar teknolojik gelişmelerin (bilhassa sosyal medya platformları) yaşamı olumsuz etkilediği yönündeki görüşleri beslemiştir. Bu olumsuz etkileri göz önüne alan JWT Worldwide adlı reklamcılık ve iletişim şirketi de 2014 yılında yayınladığı raporda, önümüzdeki senelerde dünyayı şekillendirecek 10 trendden biri olarak teknoloji karşıtlığını gösterir. Ayrıntılı bilgi için bkz: https://www.wundermanthompson.com/blog/consumer_insights/10-trends-that-will_shape-our-world-in-2014-and-beyond/#sthash.rYHKNeLZ.dpuf

Günümüzde bilimsel çalışmalar karşısındaki septik tutumun sebepleri olarak; küresel sermayenin bu çalışmalara müdahil oluşu, kamuyu ilgilendiren politikaların (halk sağlığı politikaları gibi) ticari faaliyet olarak görülmesi, bilimin insan olmayan aktörlerin etkisini görmezden gelerek ciddi krizlere sebebiyet vermesi yahut çeşitli komplo teorilerinin yaygınlaşması sayılabilir. Bu durumda, Bruno Latour'un da tespit ettiği gibi; günümüzde finansman, hükümet ve endüstriyel desteği aramak zorunda olan bilimin 'saf' olarak nitelenemeyeceği ve bilimin insani olandan bağımsız soylu bir etkinlik kategorisi olarak görülemeyeceği açıktır. Bu yüzdendir ki gündelik yaşamda bilimin imkân tanıdığı yahut mümkün kıldığı birçok teknik olanağa erişebiliyor, bunlardan istifade edebiliyor olsak da bilimin konumu ve değeri tartışma konusudur. Eğitimden sağlığa, tarımdan sanayiye dek yaşamın hemen her alanında bilimsel gelişmelerin neticelerinden faydalanırken diğer tarafta bilim karşıtlığı marjinal bir tutum olmaktan çıkıp kamuoyunda ciddi görünürlük kazanmaya başlamıştır. Örneğin pandeminin olumsuz etkilerinin sürdüğü 2021 yılında yapılan bir anket, Amerikalıların yalnızca %61'inin COVID-19'u büyük bir halk sağlığı tehdidi olarak gördüğünü, geri kalan insanların ise bunu yapay bir tehlike olarak nitelendirdiğini göstermiştir. (Philipp-Muller, Lee, & Petty, 2022, s. 2). Yine yakın tarihli bir anket, uzun süredir kamuoyunu meşgul eden tartışmalara rağmen Amerikalıların %40'ının iklim değişikliğini bir tehdit olarak görmediğini ortaya koymuştur (Philipp-Muller, Lee, & Petty, 2022, s. 2). Hemen her ülkede gözlemlenen aşı karşıtlığı, iklim krizinin reddi, düz dünyacılık yahut *chemtrail* teorisine inanç gibi iddialar gitgide daha çok sayıda taraftar toplamaktadır. Konvansiyonel ve özellikle dijital medyada bu tarz düşünce, teoriler görünürlük kazanırken, tüm bunlar çeşitli paranoya yahut şüphelere sahip radikal bir kitlenin psikopatolojik durumuyla açıklanamaz. Elbette postmodern düşünce içinde ortaya çıkan sosyal inşacılık, epistemolojik rölativizm, kinizm, anarşizm ve benzeri görüşlerin, bilimsel bilgi ve araştırmaların epistemik geçerliliğine dair yönelttiği eleştirileri günümüzde kitlesel bir kafa karışıklığıyla neticelenmiş olabilir. Ancak tüm bu karşıtlıkların temelinde, kabaca yüzyıldır süregelen bilimin dili, yapısı ve statüsüne dair tartışmalardan ziyade bilimsel gelişmelerle etkileşim içinde olup düşünsel, teknolojik ve toplumsal dönüşümleri de içine alan daha uzun menzilli bir süreç yer almaktadır.

Söz konusu süreç modernite olup politikadan ekonomiye, bilimden teknolojiye reaksiyoner eleştirilerin hedefinde yer alır. Reaksiyonerlik, genellikle milliyetçi popülizm, neo-faşizm, köktendincilik, yerelcilik gibi politikalarla anılır ve bu ideolojiler aracılığıyla açığa çıktığı düşünülür. Oysa reaksiyonerliğin bir diğer boyutu modernite karşıtlığıdır. Kökleri derinde olan bu boyut, modernliğin getirdiği politik, ekonomik, sosyal, teknolojik ve bilimsel

çözümlere muhalefeti barındırır. Kültürel ve teknolojik modernleşmenin dramatik hızına karşı olan reaksiyonerlik, modernliğin istikrarsız dünya tablosu karşısında kaygı duyar. Nitekim moderniteyle birlikte bireyler yön tayininden yoksun anlamı olmayan ve umutsuz bir arayışa çıkmışlardır (Dubiel, 2017, s. 45). Bireylerin deneyimlediği, moderniteyle birlikte yaşamdaki her bir gelişmenin yön tayininden yoksun kalışıdır. Zira Daniel Bell'in işaret ettiği üzere bu yeni dünyada politika, sanat, ahlak ve bilimi birleştiren metafizik bağ ortadan kalkmıştır. Parçalanmış bir kozmos tasavvuru içinde gittikçe kompleksleşen ve uzmanlık konusu olan bilim ve teknoloji ise reaksiyoner eleştirilerin ana konusudur. Bu noktada tarihteki reaksiyoner tutumları, düşünce tarihinde bilime karşı geliştirilen eleştirilerin kökenini ve buna bağlı olarak felsefi, teknolojik gelişmeler karşısında alınan pozisyonları incelemek, konunun anlaşılması adına yararlı olacaktır.

İlk olarak Antik Yunan örneği göz önüne alındığında, Sokrates'in dönemin doğa filozoflarına ve araştırmalarına birtakım hassasiyetlerden dolayı karşı çıktığı görülür. Sokrates, kozmos ve doğa incelemeleriyle meşgul olan filozoflara incelenmesi gereken asıl konunun insan olduğunu, bu yüzden kendileriyle ilgilenmeleri gerektiğini söyleyerek doğa bilimleri karşısında etik, entelektüel bir muhalefet sergiler (Dürüşken, 2019, s. 155) ve böylece felsefeyi dış dünyaya ilişkin araştırmadan insana ve insani eylemin toplumdaki amaçlarına ilişkin araştırmaya döndürmüş olur (Cornford, 2015, s. 64). Sokrates'in kişiliğinde yankı bulan çağrı insana, sürekli değişen çevresine odaklanması yerine yaşamdaki amacına ve kendi doğasına dair araştırma yapmasını öğütler (Cornford, 2015, s. 65). Sokrates'in bu tutumu Batı'da kimi düşünürler tarafından eleştirilirken, bilimsel bir mahiyet taşıyan felsefenin Sokrates ile ahlak konularının göreliliğine düştüğü de iddia edilir. Sokrates'in iyi, erdemli yaşam ereğiyle hareket edip bir öncelik sırası bağlamında değerlendirdiği bilimsel faaliyet ise tarih içinde birçok eleştirel tutumun serpileceği noktayı teşkil eder. Sokrates'in insana dönüş çağrısı, yaşamdaki bazı değerlerin erozyonunu önlemek adına bir girişim olarak algılanır, yüzyıllar boyunca çeşitli dinsel, sanatsal, edebi hareketlerin bilim- modernlik- rasyonalite karşısındaki baş kaldırışına ilham olur. Söz konusu reaksiyoner tepki, yaşanan bilimsel- teknolojik gelişmelerin (bunlara sık sık politik- toplumsal değişimler de eklemlenir) hızı neticesinde katı olan her şeyin buharlaştığı bir dünyada muhafazakâr, nostaljik, romantik ve hümanist hassasiyetlerin dile getirilmesi anlamına gelir. Modernite süreciyle birlikte ivme kazanan tekno- bilimsel gelişmelere şüpheyle yaklaşan reaksiyoner tavırda, söz konusu gelişmelerin insan için tehlikeli ve yıkıcı olduğu düşünülür. Bilim ve teknolojiye dair kuşkunun temelinde yer alan reaksiyonerliği anlayabilmek, bilimsel gelişmeler karşısındaki eleştirileri belirli bir bağlama

oturtulabilmek için bazı tarihsel uğrakların incelenmesi şarttır. Zira bu tepki, politik (ideoloji olarak muhafazakârlık), sosyal- ahlaki (organik toplum ideali), kültürel- tinsel (modern dünyada dinin ve sanatın yeri) vb. kaygılarla beslenerek modernitenin tüm değer ve getirilerine yönelebilmektedir. İşte bu bakış açısından hareketle, söz konusu süreçte en kritik kayıplardan biri bütünlüklü evren tablosunun yitirilmesidir.

REAKSİYONERLİĞİN TEPKİSİ: BÜTÜNLÜĞÜNÜ VE BÜYÜSÜNÜ KAYBEDEN KOZMOS

Reaksiyonerliğin vurguladığı yıkıcı etki, kendisini ilk olarak 17. yüzyılda doğa konseptinin dönüşümünde gösterir. Her ne kadar Hristiyan Teolojisi dolayımındaki Ortaçağ Felsefesi, doğayı Tanrı'nın kayrasından düşmekle ilişkilendirmiş ve doğayı düzensizliğin mekanı olarak görmüşse de (Bloch, 2002, s. 114), insan bilinci doğa arketipine belirli bir kutsallık ve saygı ile yaklaşır. Bunun en bariz örneği Rönesans filozoflarının birçoğunda rastlanan yarı-panteist ve panteist doğa tasarımlarıdır. Hermetizmi ve Yeni Platoncu metafiziği temel alan Rönesans filozofları sudûr teorisinden hareketle Bir'den taşan evrene ve her varlık basamağına kutsallık atfederler. Böylece doğa, tanrısal izler taşıyan, sonsuz sempatiler üreten bir mekân olarak nitelendirilir ve araştırılması epistemolojik, teolojik ve etik bir zorunluluk hâline gelir. Bu sayede kutsallık ve canlılık atfedilen doğaya karşı Rönesans filozofu tarafından yeni bir duyarlılık geliştirilmiş olur. Zira doğaya dair epistemolojik araştırmalar, doğanın ontolojik konumu gereği aynı zamanda teolojik araştırmalar da olacağı için, doğaya bu hassasiyetle yaklaşılması gerekir.

Kısaca özetlersek; Rönesans'ın panteist dünya görüşünde doğa, kutsal işaretler aracılığı ile bir bağlantılar oyunu içinde görüldüğü için her nesne değişken ve tekil bir anlama bürünebilir. Bu durum dönemin mekân kavrayışıyla da yakından bağlantılıdır. Nitekim panteist dünya görüşüne göre mekânda her bir noktaya tözsellik atfedilir. Mekândaki noktalar bireysel-duyusal ya da görsel nitelikli bir içerikle doldurulduğu takdirde var olur (Cassirer, Sembolik Formlar Felsefesi-II: Mitik Düşünme, 2016, s. 114). Buna göre mekândaki her bir nokta genel ve soyut şekilde tasvir edilemeyen fakat doğrudan deneyimlenebilen özel bir niteliğe sahiptir. Bu yüzden de geometrik mekân kavramına hâkim olan eş türdenliğin aksine, Rönesans'ın doğa, mekân kavrayışında yerler ve yönler adeta özel bir ilinekle donatılmıştır. Bu kavrayışta mekân, bireysel ve poetik bir bakışla temaşa edildiği için teorik bilginin soyut mekânından tamamen farklıdır. Bu durum sistemli ve nesnel bir doğa biliminin önünde engel teşkil eder. Çünkü nesnel bilginin gelişebilmesi için, doğrudan duyumun sunduğu duyusal nitelikli tüm farklılıkların

sayısal, mekânsal farklılıklara indirgenmesi ve bu farklılıklarla akılsal olarak tanımlanması gerekir (Cassirer, Sembolik Formlar Felsefesi-II: Mitik Düşünme, 2016, s. 129).

Tam da bu noktada reaksiyonerliğin 17.yüzyıl bilim ve felsefesine olan tepkisi açığa çıkar. Zira Rönesans'ın panteist doğa, mekân kavrayışı 17. yüzyıl ile birlikte matematiksel olarak çözümlenir, eş türden ve şekilsiz unsurlara dönüşüp dağılır (Cassirer, Sembolik Formlar Felsefesi-II: Mitik Düşünme, 2016, s. 133). Bilimsel, modern anlayışta mekânın bütünü unsurlar yahut parçalarının toplamından meydana gelmez; aksine bu bütün, geometrinin yasaları altında kurgusal olarak inşa edilir. Böylece doğaya atfedilebilecek olan kutsallık, canlılık, doğurganlık ve benzeri nitelikler yeni dünya görüşünün homojen mekân kavrayışında yıkılır. Örneğin kartezyen düşüncede madde yalnızca uzamda kapladığı yer ile tanımlanmaya başlanır. Bu zihniyet dönüşümünün temellerini atan filozoflardan Rene Descartes şunları söyler;

İnsanların yeteneklerini kullanarak, hayvanların vücudunda bulunan kemiklere, kaslara, sinirlere, damarlara ve diğer tüm şeylere benzeyen araçlardan yararlanarak ne kadar farklı otomatlar veya hareketli makineler yapılabileceğini bilenler, burada anlattığım vücudu tıpkı bir makine gibi düşüneceklerdir; Tanrı'nın eliyle yarattığı insanlar için, insanlar tarafından üretilen hiçbir makineyle kıyaslanamayacak kadar iyi düzenlenen ve kusursuz hareketler yapabilen bir makine (Descartes, 2018, s. 69).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere bedenün tüm yaşamsal faaliyetleri mekanik bir sürece indirgenirken doğa konsepti de bu dönüşümden payını alır. Kutsallık ve sempatiyle³ dolu doğadaki her sürecin aslında fizik yasaları tarafından, herhangi bir mucizeye yer bırakmayacak şekilde işletildiği öne sürülür. Yeni dünya görüşünün bir başka temsilcisi olan Francis Bacon da kutsallığından arınmış doğanın kontrol, hatta zapt edilmesi gerektiğini iddia eder. Zira organizma analogisi yerine makine analogisi ile nitelenen doğa, insan bilgisinin gücü sayesinde tahakküm ilişkisinin nesnesi olur (Llyod, 2015, s. 35). İşte bu noktada makineleşen bir insan ve mekanikleşen bir doğa kavrayışının reaksiyonerler üzerinde nasıl bir düş kırıklığı yarattığı tahmin edilebilir. Etik, estetik ve teolojik perspektifleri aynı anda barındıran doğa konsepti bu noktadan sonra canlılığından arındırılmış bir ham madde olarak nitelenir. Buradaki önemli nokta 'doğa'dan tam olarak neyin anlaşılacağı sorusunun doğrudan bireyin, evrenin ve Tanrının statüsüyle bağlantılı oluşudur. Nitekim mekanik- kartezyen anlayışın Hıristiyan alimler tarafından da dini temeller üzerinden savunulması bunun kanıtıdır. Öyle ki hareket hâlindeki maddeye indirgenen mekanik doğa anlayışı dünyayı ruhani varlıklardan temizlerken (panteizm), Tanrı ve diğer varlıklar arasındaki her ayrımı bulanıklaştıran Rönesans düşüncesi

³ Rönesans evren tasarımında tanrısallığın izleri yıldızlardan hayvanlara, bitkilere dek takip edilebilir. Sempati ilkesi tüm varlıklara içkin olan ve kozmik sürekliliği sağlayan bir çeşit bağlantıyı teşkil eder.

karşısında *creatio ex nihilo*⁴ öğretilerine alan açarak yaratıcının ilahi aşkınlığını korur (Hanegraaff, 2022, s. 170). Ancak bu paradigma değişimi neticesinde, mekanik bir evrene adım atılırken eşzamanlı yaşanan kozmolojik gelişmelerle birlikte hem dünya hem insan evrenin merkezi olmaktan çıkar. Yaşanan bu dönüşümlerin insanın anlam dünyasında açtığı yarıklık Blaise Pascal'ın "ebedi sonsuzluğun ebedi sessizliği beni korkutuyor" cümlesinde yankı bulur (Cassirer, 2021, s. 14).

Reaksiyoner tavrı benimseyenler yukarıda değindiğimiz ve belirli yasalar altında işleyen mekanik evren modeline geçişte bir kayıp yaşandığını düşünür, bundan bilimi ve modern düşünceyi sorumlu tutarlar. Bu tepkinin en önemli temsilcilerinden sayılabilecek olan Jose Ortega Y Gasset şunları söyler;

Galileo fiziğiyle evrende katı bir asayiş sağlar. Yeni bir rejim başlamıştır; her şey kalıplara daha çok mahkumdur. Bu yeni düzende maceralar olanaksızdır. Leibniz basit olanağın geçerlikten tamamıyla yoksun olduğunu, sadece birlikte olanaklı (komposibbel) olanın, yani doğa kanunlarıyla yakın bir bağ içinde olanın olanaklı olduğunu beyan etmekte çok gecikmeyecektir (Gasset, 2018, s. 84).

Gasset sonsuza kadar belirli yasalar altında işleyecek bir evrende, teolojik bağlamda mucizeye, edebi bağlamda serüvene, sanatsal bağlamda yaratıcılığa yer olmadığı görüşündedir. Epistemolojik olarak kuşatılıp nesneleştirilemeyen evrenden, sabit yasalar altında işleyen evrene geçişte logos'un yaratıcılığı ve kâinatın gizi ortadan kalkar. Michel Foucault bilginin 'yorumlamak' anlamına geldiği modern öncesi paradigmanın yaratıcılığı hakkında şunları söyler;

Dünya şifrelerinin çözülmesi gereken işaretlerle kaplıdır, ve benzerlikleri ile yakınlıkları açık eden bu işaretler bizzat kendileri olarak benzetme biçimlerinden ibarettir. Demek ki bilmek, yorumlamak olacaktır: görünür işaretten, onun aracılığıyla söylenen ve o olmazsa nesnelere içinde sessiz ve uyku hâlinde kalacak olan şeye gitmek (...) İçinde bulunanları insanın bakışlarından gizleyebilecek kadar büyük hiçbir dağ yoktur; bunlar insana bağlantılı işaretler tarafından ifşa edilmektedirler (...) doğa ve söz sonsuza kadar kesişerek, okumasını bilen için tek bir büyük metin oluşturabilirler. (Foucault, 2017, s. 66).

Foucault'nun değindiği dilin yahut logos'un açık boyutu, sempati ilkesi altında işleyen doğanın sonsuz bağlantılarına imkân tanır. Oysa mikro kozmos insanın çevresiyle yaratıcı ve bölünmez ilişkisi modern paradigma içinde kaybolur. Dünyanın büyüünün bozulma süreci 18. yüzyıl Aydınlanma Düşüncesi ve 19. yüzyıl içinde yaşanan bilimsel gelişmelerle nihayete erer. Gasset konu hakkında şunları söyler;

Determinizme dayanan doğal bilimler, 19. Yüzyılın ilk yıllarında biyoloji alanını ele geçirmişlerdir. Darwin dirimsel olanı fiziksel ihtiyacın içine hapsedtiğinde inandı ki bu son umudumuzdu. Hayat sırf maddeye, fizyoloji mekaniğe indirildi. Kendi başına hareket edebilen, bağımsız bir birim olduğu düşünülen organizma, fiziksel ortama duvar halısındaki bir figür gibi dahil edilir. Artık hareket eden o değil, onun içinde hareket eden ortamdır. Etkilerimiz tepkiden ibarettir. Özgürlük, özgünlük yoktur... Darwin, kahramanları dünyanın yüzünden silip atmaktadır (Gasset, 2018, s. 101).

⁴ Creatio ex nihilo, "yoktan var etmek/yaratmak" anlamına gelen Latince deyiş.

Görüldüğü üzere yaşanan bilimsel ve felsefi gelişmeler insan aktörlüğünü ve etkisini tartışmaya açarken, reaksiyonlar bunun insan yaşamında varoluşsal bir yarık açtığını düşünürler. Mitlerde, destanlarda, şövalye romanslarında yazgısıyla savaşıyor, kimi zaman kazanıp kimi zaman kaybeden, mucizelere tanık olup kimi zaman bunları gerçekleştiren insan, söz konusu yeni, mekanik, determinist dünyada adeta zincirlenmiş durumdadır. Gasset bu sürecin müsebbibi olarak tüm olanakları tüketen soyut- matematik aklı mahkûm eder. Ona göre tek başına bir yetke kazanarak yaşamı buyruğu altına alan ve yaratıcı doğallığı yok eden Avrupa akılçılığı kansızlık illetinden hasta düşmüş bir organizmadır (Işık, 2015, s. 17). Öte yandan tanrının, insanın ve doğanın statüsünün tamamıyla değiştiği bir süreçte, bilimsel gelişmelerle paralel ilerleyen sanayi devrimi insanın üzerindeki haleyı sonsuza dek alacağı için reaksiyonlar tarafından eleştirilir. Zira bu noktadan itibaren insanla evrenin birliğini ayakta tutabilmek için gösterilen çaba beyhude olur (Touraine, 2018, s. 43).

MODERNİTE KARŞITLIĞINDA SANAYİ DEVRİMİNİN ROLÜ

Moderniteye karşı gösterilen tepkinin temelinde, tekno- bilimsel gelişmelerin entelektüel ve ahlaki değerler noktasında yozlaşmaya sebebiyet verdiği iddiası yatar. Özellikle bilimsel gelişmelerin maddi, somut çıktısı olan kimi teknolojilerin gelişmesiyle birlikte insan yaşamı toptan dönüşürken, bu yaşanan dönüşümün yıkıcı boyutu Sanayi Devrimi ile hissedilir olur. Birbirleriyle ilişkilendirilen Aydınlanma, Bilim ve Sanayi Devrimi bir tür dekadandan sorumlu tutulurken reaksiyonlar eleştirilerini bu üçgende yoğunlaştırır.

Söz konusu eleştiriler, bilimsel gelişmeler neticesinde Sanayi Devrimi ile sonuçlanan süreçte estetik, tinsel, hümanist duyarlılıkların kaybolduğu iddiası üzerine kuruludur. Buna göre yeni sosyoekonomik sistemin özellikleri hesap ruhu, dünyanın büyüünün bozulması, araçsal rasyonalite, dünyevi hukukun üstünlüğü ve modern bürokratik egemenliktir (Löwy & Sayre, 2016, s. 34). Söz konusu yapısal, teknik ve politik gelişmeler neticesinde insani duyarlılık ve hassasiyetlerin yitirildiği, modern- bilimsel gerçekliğin içinde hem birey hem de kolektif düzlemde kriz yaşandığı ve böylece şimdiki zamana yabancılaşıldığı iddia edilir. Bu yüzden geçmiş, modern öncesi zamanlar yüceltilir ve adeta bir ütopyaya dönüştürülür (Löwy & Sayre, 2016, s. 40). Ferdinand Tönnies'in ayrımı bu noktada aydınlatıcıdır. Tönnies toplumsal düzenin iki boyutunu incelerken, bir tarafta köy, kır modelini ele alır. Bu yaşam- toplum tarzında yardımlaşma, dayanışma, akrabalık, dindarlık ve halk kültürü (*volkish kultur*) yer alır. Diğer tarafta ise modern şehirde temsil edilen ve ulus devleti, bürokrasiyi, endüstriyi tanımlayan nitelikler söz konusudur (Tönnies, 2018, s. 160-172). İki model arasındaki çarpıcı fark organik toplum değerlerinin karşısında rasyonalite, maksimum kar ve faydacılık gibi normların

konumlandırılmasıdır. Bu açıdan Tönnies romantik yahut reaksiyoner tepkinin ilham kaynaklarından biri olur. Oswald Spengler’ın da megapolis’e (büyük şehre) yaptığı eleştirilerin arka planında modern şehrin insanı duygusal-düşünsel birliğinden koparan, atomize eden yabancılaştırıcı etkisi yer alır (Aksakal, 2015, s. 74).

Araçsal rasyonalite ile bürokratik rasyonalite arasında sıkışan melankolik, romantik duyarlılık tüm teknik, bilimsel ve rasyonel gelişmeleri yadsımak ister. Netice itibariyle yeni düzenin ethosu rasyonel hesap ruhu olup, bu hesap ruhu; dinsel bağları çözmüş, organik toplum idealine zarar vermiş, hayal gücünü ve romaneski ortadan kaldırmış, insan ile doğa ilişkisini mutlak faydacılığa indirgemıştır (Löwy & Sayre, 2016, s. 57). Muhafazakarlığı teorileştiren Edmund Burke, zamanın ruhuna tepki olarak muhasebecilerin karşısına şövalyelik ruhunu, salon centilmenlerinin karşısına barbar gotik gelenekten gelen hikmet ve bilgeliği, borsa spekülâtörlüğünün karşısına toprağın işlenmesiyle elde edilen serveti koyar (Burke, 2015, s. 109). Burke ‘iktisatçılar ve muhasebeciler’ çağıyla gelen dekadanstan fabrika patronlarını ve Aydınlanma filozoflarını eşit ölçüde sorumlu tutarak (Aksakal, 2015, s. 70), reaksiyonerlerin modernleşme, rasyonalite, sanayi devrimi ve bilimsel gelişmeleri ayırt etmeden mahkûm etmesine örnek teşkil eder.

Diğer taraftan Sanayi Devrimiyle birlikte bilimin mahiyetinde de bir değişim yaşandığı gözlenir. Biliyoruz ki Antik Yunan’dan itibaren bilimsel, felsefi etkinlikler *theoria* olarak nitelendirilir. *Theoria* pratik bir amaç yahut kaygı gütmeyen, bilgiyi bir şeyden dolayı değil zatından dolayı isteyen bir etkinliktir. Oysa yaşanan dönüşüm ile bilim insanlarının da faaliyetlerinde pratik yararı gözetmeye başladığı görülür. Örneğin kariyerinin başında termodinamik, elektro- manyetik alanlarında çalışmaları olan Lord Kelvin kariyerini zamanla teknik gelişmelere ve endüstriyel araştırmalara adar (Yıldırım, 2012, s. 190). Elektro-manyetizma ve elektro-kimya çalışmalarıyla tanınan Michael Faraday ise elektro-manyetik alanındaki çalışmalarını endüstri uygulaması açısından önemser (Yıldırım, 2012, s. 190). Çağının önemli bilim insanlarından olan Louis Pasteur ise bilimin pratik bir amaç gütmeyen yapılması ihtimali karşısında şunları söyler; “Yaşamını bilime adanmış bir kişiye, hiçbir şey giderek artan buluşlarından daha fazla mutluluk veremez; ancak bu buluşlar pratik uygulamalara konduğunda onun mutluluk kadehi büsbütün dolmuş olur.” Bu noktada bilimin pratik amaçları gözetmesi ve ‘faydacı’ bir ilkeyi benimsemesi, soylu bir etkinlik olarak tasavvur edilen imajına zarar verir. Öte yandan bilim insanlarını salt teknik birer uzman olarak nitelemek de bilime verilen değer sorgulanmasına yol açar. Zira yaşama, kültüre kısaca insanın tinsel boyutuna dair söyleyecek bir sözü olmayan bilim- teknik insanı üzerinden başlayan eleştiri,

bilimsel düşünceyi de içine alarak genişler ve tehlikeli bir reddedişe sebep olabilir. Bu tehlikenin farkında olan Erwin Schrödinger konu hakkında şunları söyler;

Çalışmakta olduğunuz konunun, insan yaşamının trajik-komedi olan büyük ‘performans’ı ile ilişkisini hiçbir zaman gözden kaçırmayın; pratik yaşamdan çok asıl yaşama; yaşamın çok daha önemli olan ideal koşulları ile ilişkinizi sürdürünüz ve yaşamın sizinle temasını koruyunuz. Eğer uzun sürede herkese ne yapmakta olduğunuzu anlatamazsanız, yaptığınızın hiçbir değeri olmayacaktır (Schrödinger, 2014, s. 9).

Dar anlamda bilimsel uzmanlaşmanın yeterli olmayacağını söyleyen Cemal Yıldırım da bilimin, yaşamın ve kültürün diğer dallarıyla ilişkilenmesi gerektiği belirtir (Yıldırım, 2012, s. 192). Ancak Yıldırım’ın dikkat çektiği nokta aslında modern bilimin kuruluş aşamasından itibaren bir sorun olarak ortaya çıkar. Zira bilim ile kültür dünyası arasındaki geçirgen olmayan ilişkinin ilk işareti Thomas Hobbes ve Robert Boyle arasındaki güç ve iktidar bağlamındaki tartışmada görülür. Hobbes kendi felsefi düşüncesine paralel olarak, Boyle ve arkadaşlarının Royal Society’de⁵ yaptığı deneyleri eleştirir. Çünkü bu kapalı mekân yani laboratuvar, devletin üzerinde hiçbir kontrol uygulamayacağı yalıtılmış bir alandır (Latour, 2020, s. 29). Bu ikiliği sezen Hobbes, Kral’a yazdığı mektupta “artık çift göreceksiniz” diyerek endişesini dile getirir. Bu tartışmada dikkat çekilmesi gereken nokta, henüz modern bilimin kuruluş aşamasında iki ayrı varlık alanının ortaya çıkışıdır. Bruno Latour da bu tartışmayla birlikte bir yanda insanların bir yanda insan olmayanların yer aldığı iki ayrı varlık alanı yaratılmış olduğunu, bu noktadan sonra Hobbes ve emsallerinin temsil, hükümdar, sözleşme, mülkiyet, yurttaşlık üzerine odaklanırken, Boyle ve emsallerinin deney, olgu, tanıklık üzerine odaklanacaklarını söyler (Latour, 2020, s. 36). Görüyoruz ki bilim ile kültür yahut bilim ile hümanist gelenek birbirlerinin dillerine yabancı kalıp, karşısındaki dünyaya dair konuşamamaktadır. Bu kopuk ilişki ise bilimin hümanist etkinlikler karşısında daima yabancı ve kayıtsız kalacağı inancını besler. Nitekim tüm bir modernite sürecinin meşruiyet kaynağını teşkil eden bilim, matematikselleştirilmiş hâliyle, ‘duyulan, algılanan, deneyimlenen, tahayyül edilen’ unsurlarla değil, ‘düşünülen, teknik’ unsurlardan ibaret olur (Bachelard, 2009, s. 10). Böyle bir bilimsel faaliyet salt kültüre değil, fenomenoteknik yönteminden dolayı doğaya dahi yabancı kalır çünkü kendisini doğa karşısında inşa eder.

Tenko- bilimsel gelişmeler neticesinde ilerleme, refah ve mutluluk vaat eden modernite, Seyla Benhabib’in deyimiyle, aklın öz yıkımıyla sonuçlanmıştır ve bunun nedeni Batı akılcılığının temelinde bulunan tahakküm arzudur. Bu durum özellikle ikinci dünya savaşının etkileriyle birlikte hissedilir. Bu süreçte Frankfurt Okulu’nun modernitenin tekno-bilimsel

---

⁵ Kraliyet Bilimler Akademisi

gelişmelerine olan eleştirel tutumu da konumuz açısından önem arz eder. Buna göre moderniteye özgü araçsal rasyonelite, insanı ve doğayı birer tahakküm aygıtına dönüştürür (Horkheimer, 2023, s. 67). Pozitivist bilim felsefesi ve bilimsel düşünce doğayı nesneleştirirken, insan da bundan payını alır. Öyle ki bireylerin hassasiyetleri, farklılıkları kaybolur ve sözde ‘özgür’ birey kitle kültürünün içinden bir çark olmaktan öteye gidemez. Bilginin bir güç olduğu ve bu gücün pratik bir karşılığının olması gerektiği, bunun da doğanın boyun eğdirilmesi için kullanılması temelde insanı da içine alan bir tahakküm sürecinin göstergesidir. Bu süreç insanın kendisine ve tüm çevresine yabancılaşarak teknokratik bir egemenlik altına girmesiyle son bulur. Toplumsal yapıları ve bireyleri şekillendirme noktasında bir güç konumunda olan tekno-bilimsel gelişmeler yaşamın her alanını totaliter tahakküm biçimleri altına alma tehlikesini taşır (Marcuse, 2010, s. 27).

Tarihsel süreçte modern paradigma altındaki her uğrağın (Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Bürokratik Modern Devlet, Kapitalizm vb.) yarattığı yahut çözdüğü sorunların yanında günümüzdeki reaksiyoner şüphelerin, ikna edici argümanlarla salt epistemik bir çerçeve içinde çözüme kavuşturulması mümkün değildir. Zira çağımızdaki tepkisellik bireyin inançları, ahlaki değerleri ve hatta öz bütünlük, güvenlik algısıyla bağlantılıdır. Öz bütünlük ve güvenlik açısından yaşanan tedirginlik ise meselenin teknolojiyle ilişkilendiği noktada önem arz eder. Çünkü teknolojinin tarihin öznesi hâline geldiği ve insanlığın tarihte ilk kez kendi yok oluş koşullarını üretecek konuma gelmiş olması (Andres, 2018, s. 23), insan ve teknik arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırır. Tekno-bilimsel gelişmelerin ekonomik, toplumsal vb. sistemleri alt üst ettiği iddiası da teknoloji karşıtlığı hususundaki tutumları çeşitlendirir.

TEKNOLOJİ VE REAKSIYONERLİK

Bilim karşıtlığında önemli bir nokta da bilimin pratik sonuçlarının teknoloji vasıtasıyla gündelik hayatı tümenden dönüştürmesidir. Son iki yüzyıldır teknolojik gelişmelerin ivmesi öyle bir boyuta gelmiştir ki teknoloji adeta bir büyüye dönüşerek, bilim ve teknoloji insanın bilişsel, evrimsel ve kültürel birikimini aşmış izlenimini vermektedir. Reaksiyonerlik açısından, serüveni basit alet kullanmak ile başlayan insanın gelişiminde, *tekhne*’den modern teknolojiye geçerken insanlığın özüne dair bir imkân kaybedilmiştir. Ahmet Aydoğan bu durumu şu şekilde özetler; ‘‘Peki ya bizzat tekniği araç mesabesine indiren tarifin ortaya çıkıp kendisini sürdürdüğü şartlar onu önce ‘teknoloji’ hâline getirip kutsamamıza ardından bünyesinde barındırdığı tekinsizlik ve tehlikeleri göremeyecek kadar körleşmemize hizmet ediyorsa?’’ (Aydoğan, 2017, s. 15)

Reaksiyoner tutumun temsilcilerinden sayılabilecek olan Martin Heidegger *tekhne*'ye dair yaptığı kritikte birlikte modern teknolojinin eksikliğini göstermeye çabalar. *Tekhne* Grekçe bir kavram olup 'teknik' şeklinde tercüme edilse de Antik Yunan dünyası bugün düşündüğümüz anlamda teknik, teknoloji ve sanat arasında ayırım yapmaz. *Tekhne* temelde yaratıcı ve üretici bilgi formuna verilen bir isim olup, diğer zihni meziyetlerle, özellikle bilim ve bilgelik ile karşılaştırılabilecek bir zihin meziyeti olarak nitelendirilir (Ruin, 2017, s. 59). Bu özelliğiyle görülüyor ki *tekhne*'nin hakikatle de ilintili bir yanı vardır. Örneğin Aristoteles *Nikamakos'a Etik* adlı eserinde ruhun hakikate ulaştığı beş yol yahut tarz olarak; *episteme*, *phronesis*, *sophia*, *nous* ve *tekhne*'yi sayar. Bu paradigma içinde *tekhne* erdemli bir uğraş olup varlığı ve doğayı anlamak, yorumlamak için önem arz eder. *Tekhne* faaliyetinin bu yönünün unutulması, günümüzde teknik ve teknoloji kavramlarında bir anlam daralmasına sebebiyet verirken, söz konusu faaliyetlerin yalnızca verimlilik ve işlerlik normlarına göre değerlendirilmesine yol açar (Feenberg, 2006, s. 14).

Heidegger dünyanın çerçeveslendiği⁶, tamamıyla hesaplanabilir olduğu ve insanın kendisinin dahi alet hâline geldiği modern çağa dair bilim- teknoloji eleştirisini söz konusu kadim *tekhne* anlayışı üzerinden yapar. Buna göre modernliğin *tekhne* anlayışı, dünyayı nesneleştiren ve varlığa dair hakikatin üzerini örten bir yapıdadır (Ruin, 2017, s. 65). Oysa açığa çıkarma (*alethia*) bağlamındaki *tekhne* anlayışında varlık nesneleştirilemez ve böylece hakikate gidilen yolda dünyanın derin anlamı ifşa edilebilir. Reaksiyonerlerin iddiası da modern bir fenomen olan teknolojinin böyle bir ihtimali ortadan kaldırdığına yöneliktir. Zira modern teknoloji anlayışı tabiatı çerçeveslendirerek salt bir kaynağa indirgerken, insanın onunla ilişkisi yalnızca bir tahakküm, güç ilişkisine dönmüştür.

Öte yandan yaşamın her alanının giderek uzmanlık isteyen bir sisteme dönüşmesi, teknolojik rasyonalite ve kompleksleşen teknik, deneyim üzerine tefekkürü imkânsız kılar. Modern kent yaşamının eleştirmenlerinden olan Georg Simmel, medeniyet geliştikçe yaşamın daha dolaylı hâle gelişinin amaçtan yoksunluk ile neticeleneceğini belirtir. Ona göre;

İnsan dolaylı bir varlıktır ve kültürel gelişimi yükseldikçe daha da dolaylı hâle gelir. Hayvanların ve kültürsüz insanların iradesi, eğer ki o irade başarılıysa, amacına, tabiri caizse düz bir çizgide, yani az sayıdaki basit araca erişerek veya onları kullanarak ulaşır...Şimdi araçlar bütünü kendisi en önemli araçların diğer araçlara ve onların da başka araçlarca oluşturulduğu çok katmanlılığa dönüşmüştür. Yani olgun kültürümüzün pratik yaşamında, uğraşlarımız, halkaları bir bakışta kavranamayan bir zincir niteliği kazanır. Gıdanın nasıl tedarik edildiğini düşünmek yeterlidir. İlkel kültürlerin bazen yeterli, bazen yetersiz olan gıdayı tedarik etmek için basit mekanizmaları varken modern insan masasındaki ekmeği karmaşık bir düzenek, sayısız eylemler ve trafik örüntüleri yoluyla elde eder. Yaşamı teknik bir soruna dönüştüren uzun araç ve amaç dizileri her bir dizinin

⁶ Modern teknolojinin niteliği olan çerçeveleme, var olanların ortaya çıkışını sınırlayan, onlara müdahale eden ve diğer tüm var oluş olanaklarını kapatan anlayışa işaret eder.

son halkasının her anında bilinçli kılmayı imkânsız kılmaktadır. Öte yandan bütün dizinin izini sürmek imkânsızdır... (Simmel, 2022, s. 33).

Görülüyor ki bir gıda maddesinin temininde dahi sayısız mekanizma, düzenek ve aracın dahil olduğu bir ağ söz konusudur. Simmel'e göre basit bir ekmek örneğindeki karmaşık yapı, aslında yaşamın araçlar ve görelilikler labirentinde kaybolduğunun göstergesidir. İnsanlar, değerli amaçların tümüyle eksik olduğu bir girişimler, kuruluşlar ve uzmanlıklar ağıyla sarmalanmış durumdadır (Simmel, 2022, s. 34). Böyle bir dünyada yaşam üzerine tefekkürün ve deneyimin kaybı kaçınılmazdır. Deneyim yitiminin farkında olan Walter Benjamin'in eleştirileri de bu noktada önem kazanır. Benjamin'e göre geçmişin aktarılabilirliği yerini ancak alıntılanabilirliğine bırakmış, böylece deneyim organikliğini kaybederek araçsallaşmıştır. Geçmişle bağ kuramamak (Hannah Arendt'in deyimiyile onu kurtaramamak) ve deneyimi paylaşamamak insan varoluşundan bir boyutun eksilmesi anlamına gelir. Öte yandan deneyimin değer yitiminin teknolojik rasyonalite tarafından parçalandığı iddiası önem arz eder (Gülenç & Arıtürk, 2014, s. 126). Günümüzde deneyim, dışsal bir norma göre değerlendirilir ve böylece insanlar deneyimlediklerinden bizzat kendileri sonuçlar çıkarmak yerine, yaşantılarının anlam ve değerini yaşam koçları, diyetisyenler, ekonomistler gibi profesyonel ve uzman ekiplere teslim ederler (Gülenç & Arıtürk, 2014, s. 126). Böylece yaşam, karmaşık ve süratli koşullar içerisinde, deneyimlenmekten ziyade çeşitli uzmanlıklar tarafından yapılandırılması ve düzenlenmesi gereken teknik bir konu hâline gelir.

Ancak bu durum aynı zamanda bilişsel bir krizin tehlikesine işaret eder. Zira Karl Popper'ın "bütün bilimler kayan kum üzerinde durur" şeklindeki tespiti, günümüzde her türden bilgi, veri ve enformasyon için geçerlidir. Bu koşullarda hiçbir bilgi, 'bilme'nin emin olmak demek olduğu eski çağlardaki bilgi değildir (Giddens, 2020, s. 45). Bu bilişsel kriz gelişen dijital teknolojiler ve yaşamın ritmiyle yakından bağlantılıdır. Tekno-kapitalist dünya içerisinde deneyimin tecrübeye dönüşmesine izin vermeyen bir zamansallık söz konusudur. Zamanın atomize olması ve bunun insan algısında bir krize yol açması ise modern kent yaşamının başlangıcından beri tespit edilebilen bir sorun olarak karşımıza çıkar. Konuyla alakalı erken örneklerden birini sunan Simmel şunları söyler; "Metropol kişilik tipinin ruhsal temelini, sinirsel uyarıcıların yoğunluğu oluşturur. Bu, iç ve dış uyarıcılardaki hızlı, kesintisiz değişimden kaynaklanır. (Simmel, 2015, s. 21)" Metropol hayatındaki ritim ve gerilim bireyi çeşitli patolojik ve bilişsel krizlere sürükler. Sürekli yeni olan yahut değişen izlenimler, karşılaşmalar ve akışlar bireyi duyuşsal bir aşınmayla baş başa bırakır. Simmel'in erken dönem tespitleri günümüz dijital dünyasıyla birlikte tekrar ele alınmalıdır. Zira her bir dakikamızı çevreleyen dijital sistem, uyarıcı ve mesajlar bireyi bitmek bilmeyen bir tempo ve akışın içinde

paralize eder. Sonsuz enformasyona ulaşabilmek ve paylaşabilmek özgürlük yanılması yaratırsa da (Han, 2017, s. 27), günümüzde kritiği, eleştirel mesafeyi imkânsız kılan bilişsel bir kriz söz konusudur. Zira enformasyonun çok kısa bir güncelliği vardır ve zamansal istikrardan yoksundur. Öyle ki insanlara daima son dakika, anlık ve şok haber üzerinden seslenilir ve bir noktadan sonra algı felce uğratılır. Chul Han'ın "daimî güncellik çılgınlığı" olarak adlandırdığı enformasyonun doğasına içkin hız zorlaması, bilgi, deneyim ve kavrama gibi zaman alan bilişsel pratiklerin bir kenara itilmesine sebep olur. Bu noktada zaman, sadece anlık şimdilerin ardışıklığına bölünür. Kritik etmek öznenin nesnesine mesafe kazanmasıyla mümkün olabilirken bu sistemde toplumsal yahut bireysel olay, gelişme vb. herhangi bir duruma mesafe kazanılamaz.

Öte yandan bu bilişsel krize politik- toplumsal bir kriz eşlik eder. Nitekim filtre balonu yahut yankı odasında yaşayan dijital özne için bu dakikadan itibaren bir kamusal alan söz konusu değildir. Her özne kamusal alanı fragmanlaştıran ve atomize eden farklı bir haber, bilgi ve enformasyona maruz bırakılır.⁷ Böylece Aydınlanma'nın temeli olan kamusal alan ve kamusal söylem ortadan kalkar. Zira ortak bir bağlama yahut ortak bir ufka sahip olmayan dijital atomize bireylerin kolektif bir politik, ahlaki yahut toplumsal duyarlılık geliştirmesi yahut düş kurabilmesi söz konusu değildir. Bu noktada kamusal alanın, deneyim aktarılabilirliğinin, hayal gücünün ve hatırlamanın imkânı ortadan kalkar. Emre Şan'ın konu hakkında algoritmik yönetimsellik bağlamındaki tespiti önemlidir;

Kolektif geleceğe yönelimler, yani geleceğe dair beklentiler otomatikleştiği ve kontrol edilebilir hâle geldiği için bireyler kendi koydukları amaçlar ile hareket etme yeteneklerini kaybederler. Böylece genel bir kayıtsızlık, duyarsızlaşma ve sinizmin egemenliği belirgin hâle gelir. Hayal gücünün özelliği olan öngörülemez ve hesaplanamaz olanın algoritmik yönetimsellik içinde bir risk faktörüne dönüşmesi bireylerin anlam bulma ve anlam yaratma etkinliğini kısıtlar. Algılama ve hatırlamanın standardizasyonu öngörülebilir ve hesaplanabilir beklenti kalıpları ile işler. (Şan, 2022, s. 128)

Görülüyor ki söz konusu tekno-kapitalist evrede birey, algının felce uğratılması, bilişsel kriz ve bilişsel proleterleşme süreçlerini deneyimler. Bu noktada reaksiyoner tutumun temelinde de gördüğümüz bireyin iç güvenliği, bütünlüğünün tehdit ve daimî bir kaygı durumu altında olması söz konusudur. Her türden bilgi, veri ve enformasyonun salt bir uyarana dönüştüğü noktada bilim ve teknoloji karşısında kimi zaman nihilist tutum kimi zaman radikal bir reddediş gözlemlenir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yaşanan duyuşsal ve bilişsel

---

⁷ Kullanıcıların dijital dünyadaki özneleşme biçimlerinde aktif rol oynayan algoritmalar yeni bir yönetimsellik modelidirler. Chul- Han'ın psiko-politika olarak adlandırdığı bu model, insanların potansiyel davranış, düşünme, tüketme pratiklerini ön görmeye ve belirlemeye çalışır. Herhangi bir müzik yahut video platformunda çıkan 'bunu da beğenebilirsiniz' önerisinin salt bir içerik tüketimi değil, siyasi tercihleri dahi belirleyebilecek bir koşullandırma stratejisinin parçası olması tartışılmaya değer bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Öyle ki Cambridge Analytica'nın A.B.D. seçimlerinde oynadığı rol bu konunun ciddiyetini göz önüne serer. Bkz: <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html>

krizin geçmiş çağlarda tecrübe edilmemiş yeni bir fenomen oluşudur. Söz gelimi eski çağlardaki *fortuna*- kader anlayışı her ne kadar talihin belirsizliklerine ve öngörülemezliğine işaret etse de bu anlayış dönemin insanın teolojik, kozmik ve toplumsal bütünlüğünün içinde tutarlı şekilde yer alır. Oysa günümüzdeki sorun, insan yaşamının çeşitli soyut ve kompleks sitelere bağlı oluşundan kaynaklı, Giddens'in deyimiyle imal edilmiş risklerin artması ve insanın bu riskler karşısındaki güvensizlik hissi, kaygı durumudur. Söz konusu riskler pandemi, küresel ekonomik krizler vb. olarak kodlanabilir. Öyle ki dijital gelişmelerle birlikte atomize olan birey, Ulrich Beck'in kavramsallaştırdığı gibi modern çağın, sınırları aşan, her yerde var olabilen, sonuçları hesaplanamayan ve telafi edilemeyen risklerini⁸ hissederek yaşanan bilimsel, teknolojik ve endüstriyel gelişmeler karşısında reaksiyoner bir tavır takınır (Beck, 2019, s. 25). Nükleer tehditlerden ekonomik krizlere, veri ihlallerinden kimlik hırsızlığına farklı düzeylerde birçok teknolojik, politik ve ekonomik tehdit söz konusudur. Ancak bu karmaşık yapı içerisinde Neo-Liberal ideoloji bireyi kurumsal ve toplumsal destek mekanizmalardan mahrum bırakır. Bu riskler geniş kitleler içinde gittikçe yalnızlaşan ve yalıtılan bireylerce deneyimlenir. Böyle bir psikoloji içinde olan bireylerin ise birçok alanda çeşitli reaksiyoner tutum ve pratikleri sergilemesi kaçınılmazdır.

SONUÇ

Sonuç olarak insana dair her türlü duyarlılıkta yaşanan dekadansın müsebbibi olarak bilimi görmek ve bilimsel düşünceyle birlikte rasyonalite ve teknolojiye cephe almak hatalıdır. Ancak reaksiyoner tutumu muhafazakâr yahut gerici olarak nitelemek de bir o kadar hatalı olacaktır. Yakın tarihte tüm dünya tarafından deneyimlenen pandemi süreci bu sorunun karşıt kutuplara (bilim yanlısı- karşıtı) indirgenemeyeceğini göstermiştir. Zira, bu salgını bir kompo olarak niteleyen insanları dışarıda bırakırsak, aşı karşıtı pek çok insanın şüpheciliğinin temelinde bilimsel çalışmaların büyük sermaye guruplarıyla yakın ilişkisi, halk sağlığı politikalarının ticari faaliyetlere dönüştürülmesi gibi temel çekinceler yer alır. Latour'un görüşleri de bu meselenin aşı karşıtlığı yahut şüpheciliğinden daha derin bir soruna işaret ettiğinin göstergesidir. Filozofa göre tekno- bilimsel gelişmelerin belirleyici olduğu modernleşme sürecinde insana, doğaya ve diğer unsurlara biçilen rolün tartışılması gerekir.

---

⁸ Bu riskler arasında tekno- bilimsel gelişmelerin yol açacağı düşünülen; insan genetiği üzerinde yapılan çalışmalar ve genetiği değiştirilmiş organizmaların sebep olabileceği felaketler, yeni geliştirilen biyolojik silahlar, nükleer felaket, yeni iş modellerinde yapay zekanın neden olacağı kitlesel işsizlik, insanların çeşitli psikolojik ve farmakolojik kontrol, gözetim mekanizmalarına dahil edilmesi vardır. 19. yüzyılın başlarındaki öfkeli tekstil işçilerinin kendi meslekleri için tehdit olarak gördüğü basit teknolojilere ve makinelere olan karşıtlığının, zamanla teknolojiden arındırılmış bir yaşam arzusunun romantik sembolüne dönüşmesi ve günümüzde tekno- bilimsel gelişmelerin uyandırdığı kaygıyla alakalı ayrıntılı bir çalışma için bkz: Steven E. Jones, *Against Technology: From the Luddites to Neo-Luddism*, Routledge, 2006.

Çünkü tüm bir evreni, insanlığı ve diğer canlıları ham madde, enerji kaynağı olarak gören bir anlayışa eklemlenen mutlak faydacılık ve azami kar politikası günümüzde insanların bilimin vaatleri karşısında septik davranmasına sebep olur. Filozof konu hakkında şunları söyler;

“Halk”ı artık hiçbir şeye inanmamakla suçlamadan önce, bu korkunç ihanetin güven düzeyindeki etkisine bakılmalıdır: O halk savunmasız bir biçimde yüzüstü bırakılmıştır. Bilindiği gibi, hiçbir kesin bilgi tek başına ayakta kalmaz. Olgular ancak onlara destek olacak ortak bir kültürün, güvenilir kurumların, doğru dürüst sayılabilecek bir kamusal yaşamın, birazcık da olsa güven uyandıran bir iletişim ortamının bulunması durumunda sarsılmaz. İki yüzyıldır süregelen tüm modernleşme çabalarının boşa çıkabileceği kendilerine açıkça bildirilmemiş (ama bunu sezen), tüm dayanışma idealleri yöneticileri yüzünden suya düşmüş insanlardan bilimsel olgulara bir Louis Pasteur ya da bir Marie Curie gibi güvenmeleri isteniyordur bir de! (Latour, 2019, s. 31)

Reaksiyoner tutumun bilim karşıtlığındaki esas noktası, nesnellikten, olgusalıktan ve gerçeklikten kaçma arzusu değildir. Aksine bilimin, ekonomik ve politik çıkarlarla ilişkisi ve bunun sorunsallaştırılması söz konusudur. Küresel pandemi örneğinde insanlar biyolojik varoluşları muhafaza etmek adına kimi politik, hukuki ve hatta teknolojik yaptırımlara maruz kalmıştır. Bilimsel bir araştırmanın konusu olan salgının politik ve sosyal uzantıları yaşamı ve hatta birçok değeri bir süreliğine de olsa dönüştürmüştür. Örneğin yaşlı yurttaşlarının sağlığı adına önlemler alan uzmanlar, kurullar, yetkililer vb. bu insanların sosyal izolasyonlarını sağlarken bunun getirebileceği duygusal, psikolojik vb. negatif unsurları hesaba katmamış görünmektedir. Elbette halk sağlığı adına hayata geçirilen politikalar öncelikle insanların biyolojik varoluşlarını korumakla yükümlüdür. Ancak bu durum bilim ışığında hayata geçirilen kimi pratiklerin yaşamı ıskalamaması gerektiğinin de göstergesidir.

Çalışmamızda da değindiğimiz üzere reaksiyoner tutum, bilimin materyalist, soyut ve insani meselelere dair kayıtsız kalışını eleştirirken bunu kimi estetik, teolojik ve edebi perspektiflerden dile getirir. Örneğin Gasset insanda dair değer ve anlamın kaybolduğu bir dünyayı hedef alır. Spengler her bilimsel kuramı doğanın güçlerini kavramak ve onlara hükmetmek üzere kurulmuş olan bir mitos olarak değerlendirir (Spengler, 2022, s. 63). Oysa bilimsel gelişmelerin doğa konseptini dönüştürmesiyle ve kimi zaman teknolojiye, endüstriye eklemlenmesiyle birlikte birçok sorunun baş aktörü olarak algılanması, onun tüm değerlerin celladı olarak görülmesi, bilimden ne umulduğu yahut beklenildiği sorusunun yanlış kurgulanmasıyla yakından bağlantılıdır. Bilim temelde eleştirel ve çözümleyici bir etkinlik olup, onun yöntemi şüpheciliktir. Onun misyonu insanı rahatlatan yargılarda bulunmak yahut onun sorularına kanıtsız yanıtlar vermek olamaz. Bilimsel etkinlik daimî bir eleştirel bakışa ve titiz sınamalara ihtiyaç duyar. Hiçbir bilimsel teori de bir dünya görüşü yahut ideoloji kadar kapsamlı olamaz. Bilimsel bir teori belli bir olgu türüyle sınırlıyken bir dünya görüşü- ideoloji evrenin tümüne belli bir açıdan bakma olanağını verebilecek referansı sağlar. Bu açıdan

günümüz enformasyon çağında talep edilen, yaşamın her bir alanındaki soru ve sorunların kısa sürede kesin olarak açıklandığı bir düşünsel tembellik yahut kolaycılık bilimsellikten gittikçe uzaklaşma tehlikesini taşır.

Diğer taraftan tekno- bilimsel gelişmelerin, tekno- kapitalist sistemin dayattığı hız zorlaması ve kompleks yapılar ciddi bir eleştiri konusudur. Milattan önce kullanılan atlı savaş arabaları sayesinde ulaşılan saatte 20 kilometre hız, sanayi devrimine kadar aşılamamıştır. Neredeyse üç bin yıl süresince aynı hıza sahip olan insanlık son iki yüzyıldır hayal dahi edilemeyecek bir noktaya gelmiştir. Öncelikle iletişim ve ulaşım alanlarında gözlemlenen sürat, günümüzde yaşamın ve toplumun her noktasına nüfuz etmiş bir doku konumundadır. Tekno- bilimsel gelişmeler sayesinde ortaya çıkan ve gündelik yaşantılarımızın her alanında etkisi hissedilen hızın, yüzyıllar boyunca stabil kalan yaşam ritmimizi hangi ölçüde etkilediği yahut aştığı sorulması gereken sorulardandır. Öte yandan karmaşıklaşan ve büyük yatırımlar gerektiren bilimsel çalışmalar, kompleks bir hal alan teknolojiler tüm bu süreçte insana dair izin kaybaldığı hissini verebilir. Soyut ve karmaşık sistemlerin, ağların ve düzeneklerin içinde yaşamını sürdüren insan öz güvenlik, bütünlük kaygısıyla şüpheli davranabilir. Özellikle günümüz bilim ve teknolojisinin vaatlerini yerine getirip getirmediği, yeni gelişme ve imkanların özgürlük mü vaat ettiği yoksa pandemi örneğinde görüldüğü gibi insanı toplumsal, tıbbi ve politik olarak kısıtlamaya mı sevk ettiği tartışılabilir. Tüm bu kaygılar bilim ve teknoloji karşıtlığında dikkate alınması gereken konu başlıklarını oluşturur.

Bilim karşıtlığına varan yahut bilimi kategorik olarak reddetmeye hazır görüşlerin azalması için yapılması gereken bilim okur-yazarlığının yaygınlaştırılmasıdır. Bu eğitim sayesinde insanlar bilimsel bilgiyi tanımlama, anlama ve yorumlama hususunda yetkinleşebilirler. Öte yandan gündelik yaşamda karşılaşılan pek çok durumun (pandemi, doğal felaketler vb.) bilimsel bir bakış açısıyla yorumlanabilmesi mümkün olur (Philipp-Muller, Lee, & Petty, 2022, s. 2). Ancak bilimin doğası ve içeriğinin kavranması sayesinde bilimsel kanıt ile kişisel kanaatler arasında ayırım yapılabilmesi ve dogmatik, hurafe içeren görüşlerin aşılabilmesi söz konusu olabilir.

İnsanın entelektüel serüveninde bilimin de tıpkı diğer yaratıcı faaliyetler gibi insanın yaşadığı dünyayı anlama, bilme ve dönüştürme isteğinin dışı vurumu oluşu unutulmamalıdır. Temelde, sanatçının sezgisel yaklaşımı ile bilim insanının teorik yaklaşımı birbirine benzer. Kaldı ki William Blake'in de belirttiği gibi ister sanatçı ister bilim insanı olsun tüm bu uğraşlarda çıkış noktası hayal gücüdür. Günümüzde kullanılan birçok buluş ve tekniğin ardında bir zamanlar hayal kuran insanın ve bu hayalin gerçekleşmesi için yapılan meşakkatli çalışmalar

ve tarihsel birikimin olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Elbette günümüz bilim ve teknolojisi göz önüne alındığında insanın bu ağın neresinde olduğu, insan yaratıcılığının bu kompleks sistemler içinde ne anlam ifade ettiği gibi sorular sorulabilir. Ancak bilim ve teknoloji tarihinin doğru biçimde okunup yorumlanması, tüm bu süreçlerdeki insan emeği, hayalleri ve ideallerinin tekrar hatırlanması açısından önemlidir.

Bu çalışma boyunca reaksiyoner tutumu anlamak ve buna neyin sebep olabileceğini çözümlmek amaçlanmıştır. Şüphesiz ki bilimin, teknolojinin yahut tüm bir modernlik sürecinin eleştirilmesi gereken olumsuz etkileri olmuştur. Ancak odaklanması gereken nokta bu etkilerin söz konusu unsurlardan mı yoksa bunları kullanma yetkisi olan insanlardan mı kaynaklandıklarını ayırt edebilmektir. Zira bilimin ve teknolojinin sağladığı gücün kim tarafından, hangi amaçla kullanılacağı sorusu temel sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bertrand Russel'ın bilgelikle birleşmesi gerektiğini söylediği bilimsel güç vurusu tam bu noktada önem kazanır. Bu sayede bilim ve teknolojinin kimler tarafından, hangi kaygılarla kullanılacağı sorusu gündemde tutularak ekolojik, ekonomik, toplumsal ve etik sorunlarımıza çözümler aranabilir. Jeolojik bir aktör olarak yer yüzünde birçok değişime sebebiyet verdiğimiz antroposen çağında bu güçleri kullanacak insanın kim olduğu ve kendini nasıl tanımladığı sorusu ise Sokrates'e verilen 'kendini tanı' öğüdünün hala çağdaş ve aktüel bir anlam taşıdığıının göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, H. (2015). *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Andres, G. (2018). *İnsanın Eskimişliği: Üçüncü Endüstri Devrimi Çağında Yaşamın Tahribatı Üzerine*. (H. Belen, & H. Ertürk, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aydoğan, A. (2017). Sunuş. A. Aydoğan içinde, *Heiddeger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği* (s. 1-33). İstanbul: Say Yayınları.
- Bachelard, G. (2009). *Uygulamalı Akılcılık*. (E. Sarıkartal, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Beck, U. (2019). *Rik Toplumı: Başka Bir Modernliğe Doğru*. (K. Özdoğan, & B. Doğan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bloch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi*. (H. Portakal, Çev.) Bursa: Cem Yayınevi.
- Burke, E. (2015). *Reflections on The Revolution in France And Other Writings*. London: Everyman's Library.
- Cassirer, E. (2016). *Sembolik Formlar Felsefesi-II: Mitik Düşünme*. (M. Köktürk, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.
- Cassirer, E. (2021). *An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture*. London: Yale University Press .
- Cornford, F. M. (2015). *Sokrates Öncesi ve Sonrası*. (A. C. Şengör, & S. Onan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Descartes, R. (2018). *Yöntem Üzerine Konuşma*. (Ö. Doğan, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dubiel, H. (2017). *Yeni Muhafazakarlık Nedir?* (E. Özbek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Dürüşken, Ç. (2019). *Antikçağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Feenberg, A. (2006). What Is Philosophy of Technology? J. R. Dakers (Dü.) içinde, *Defining Technological Literacy: Towards an Epistemological Framework*. New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Gasset, J. O. (2018). *Quijote Üzerine Düşünceler*. (M. S. Şener, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2020). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gülenç, K., & Arıtürk, M. H. (2014). Teknoloji Çağında Rasyonelite, Deneyim ve Bilgi: Sorunlar ve Eleştiriler. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(22), s. 114-131.
- Han, B. C. (2017). *Şeffaflık Toplumunu*. (H. Barışçan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanegraaff, W. J. (2022). *Batınlık ve Akademi: Batı Kültürünün Reddedilmiş Bilgisi*. (E. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Horkheimer, M. (2023). *Akıl Tutulması: Araçlar ve Amaçlar*. (O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Işık, N. G. (2015). Sunuş. O. y. Gasset içinde, *Tarihsel Bunalım ve İnsan* (s. 17). İstanbul: Metis Yayınları.
- Latour, B. (2019). *Rota: Politikada Yönümüzü Nasıl Bulacağız?* (O. Türkay, Çev.) İstanbul: Kolektif Yayıncılık.
- Latour, B. (2020). *Biz Hiç Modern Olmadık*. (İ. Uysal, Çev.) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Llyod, G. (2015). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın*. (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Löwy, M., & Sayre, R. (2016). *İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Marcuse, H. (2010). *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: Idea Yayınevi.
- Philipp-Muller, A., Lee, S. W., & Petty, R. E. (2022, Mayıs 19). Why are people antiscience, and what can we do about it? *Psychological and Cognitive Sciences*, 119(30), s. 1-10.
- Philipp-Muller, A., Lee, S. W., & Petty, R. E. (2022, Temmuz). Why are people antiscience, and what can we do about it? *Pnas*, 119(30), s. 1-10.
- Ruin, H. (2017). Heidegger'in Uzun Soluklu Meselesi: Teknoloji. A. Aydoğan içinde, *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği* (s. 53-73). İstanbul: Say Yayınları.
- Schrödinger, E. (2014). *Nature and the Greeks' and 'Science and Humanism*. Cambridge University Press.
- Simmel, G. (2015). *Modern Kültürde Çatışma*. (T. Bora, U. Özmakas, N. Kalaycı, & E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Simmel, G. (2022). *Schopenhauer ve Nietzsche*. (E. Gürler, Çev.) İstanbul: Beyoğlu Kitapevi.
- Spengler, O. (2022). *İnsan ve Teknik: Yaşam Felsefesine Katkı*. (T. Kabadayı, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Şan, E. (2022, Mayıs). Bernard Stiegler'in Teknoloji Felsefesi Problemleri: Algoritmik Yönetimsellik ve Bilişsel Proleterleşme. *Vira Verita*(15), s. 105-135.
- Theocharis, T., & Psimopoulos, M. (2019, Aralık). *Bilim Nerede Ters Gitti: Düşük Seviyeli Bilim Karşıtlığı Nasıl Bu Kadar Güç Kazandı?* Nisan 16, 2023 tarihinde Evrim Ağacı: <https://evrimagaci.org/bilim-nerede-ters-gitti-dusuk-seviyeli-bilim-karsitligi-nasil-bu-kadar-guc-kazandi-8155> adresinden alındı
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin Eleştirisi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tönnies, F. (2018). *Cemaat ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.) İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
Yıldırım, C. (2012). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Atf Bilgisi / Reference Information

Şengül, F. (2024). Bilgi Sosyolojisi Işığında Lacan'da Özne, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), ss.21-45. DOI: 10.20493/birtop.1470076

BİLGİ SOSYOLOJİSİ IŞIĞINDA LACAN'DA ÖZNE

THE SUBJECT IN LACAN IN THE LIGHT OF THE SOCIOLOGY OF KNOWLEDGE

Figen ŞENGÜL

Doktora Öğrencisi, YÖK 100/2000 Doktora Projesi Bursiyeri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü.

PhD Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Department of
Journalism,

figen.sengul@ogr.hbv.edu.tr.

ORCHID:0000-0003-1962-0560

Öz

Bilginin anlamlandırılması ve doğru bilginin imkânı sorusu her dönem pek çok filozof tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Bilginin ele alınışındaki bu süreç bilen öznenin de bilgiye ulaşma yolculuğunda dönem dönem farklılaşmasına yol açmıştır. Kültürün ve dogmaların etkisindeki birey Aydınlanma ile birlikte Kartezyen özneye dönüşmüş ardından ise deneyimleyen öznenen konuşan özneye doğru evrilmiştir. Postmodern çağda ise öznenin reddi söz konusu olmuştur. Lacan psikanalizinde diğer postmodern düşünürlerden ayrılarak özneyi kuramında kullanmakta, özneyi reddetmemektedir. Lacancı özne Kartezyen öznenen oldukça farklıdır. Bu çalışmada bilgi sosyolojisi ışığında Lacancı özne ele alınarak literatürde yer alan eksiklik giderilmeye çalışılacaktır. Lacancı öznenin Kartezyen Öznenen farklılıklarına odaklanılıp, Lacan'ın özne ile ilgili diğer kavramları açıklanarak Lacancı özne kavramı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Lacan, özne, bilgi sosyolojisi, dil, bilinçdışı, öteki.

Abstract

The questions of interpretation of knowledge and possibility of the correct knowledge have been tackled by many philosophers in various ways. The process of interpretation of knowledge has led to the differentiation of knowing the subject from time to time in the journey to reach the object of knowledge. The individual under the influence of culture and dogmas became the Cartesian subject with the Enlightenment and then the Cartesian subject has evolved the experiencing subject. After that the experiencing subject has transformed to speaking subject. In the postmodern era the subject has been rejected. In his psychoanalysis Lacan, differs from the other postmodern philosophers, on the contrary he uses the subject in his hypothesis and he doesn't refuse the subject. Lacanian subject has many differences to Cartesian Subject. In this study Lacanian subject will be addressed in

the light of the sociology of knowledge and will try to make up the deficiency in the literature. The differences between Lacanian Subject and Cartesian Subject will be focused on, and the concept of Lacanian subject will be examined by explaining Lacan's other concepts related to the subject.

Keywords: Lacan, the subject, sociology of knowledge, language, unconscious, the other.

GİRİŞ

“Tüm insanlar doğası gereği bilmeye iştah duyarlar”

Aristoteles (Aristoteles, 2018, s. 13)

Evreni anlamlandırma, varoluşu sorgulama arayışı insanın yegâne çabası olmuştur. Bu sorgulayış özne ve nesne dikotomisi çerçevesinde bir sarmal halini almakla birlikte, pek çok filozof bu karşıtlığı kendince anlamlandırmaya çalışmıştır.

Doğru bilginin elde edilmesi noktasındaki çabaların çağlar boyunca süregelen bir mümkünlük problemi halini aldığı görülmektedir. Bilgi nesnesinden bilen özneye odağın evrildiği bu süreçte doğru bilginin ne olduğu ve nasıl elde edileceği problemi, varoluşu anlamlandırma çabasındaki bireyin çıkış noktası olmuştur. Bu anlamlandırma sürecinde septisizme inananların doğru bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığı dolayısıyla hareket etmekte olduğu bilinmekteyken, mutlak bilginin varlığına inanan pek çok dogmatik filozofun ise doğru bilginin imkanını savunmakta olduğu, bu savın dönem dönem farklı yöntemlerle de olsa ele alınmakta olduğu görülmektedir. On yedinci yüzyılda felsefe bilim tartışmalarında formel akıl yürütmeye kesin sonuçlara ulaşılacağını savunan matematikten etkilenmiş rasyonalistler ve bilgilerimizin tek kaynağının duyularımızın tanıklığı olduğunu ve insan zihninin boş bir levha olduğunu söyleyen empiristlerden oluşan iki temel alternatif görüşün olduğu görülmektedir (Benton; Craib, 2016, s.16). İnsanın doğuştan bu bilgiye sahip olduğunu savunan rasyonalistler bu bilgiye tümevarımsal yöntemle “a priori” şekilde ulaşmayı amaç edinirken, Deneycilerin ise bilgiye farklı bir şekilde ulaşmaya çalıştıkları görülür. Bilginin her ne kadar us ile elde edilse de deneyimlenmediği müddetçe doğru olmadığını savunan deneycilere göre ise doğru bilgi doğuştan gelmemektedir. Onlara göre bilgi, deney ve gözlemlerle boş bir levha olan zihin doldurularak elde edilmektedir.

Aydınlanmayla birlikte ise saf ve nesnel bilgi arayışının mutlaklığına inanan, evrenin belli bir sistematiği olduğunu ve bunun bilimsel veriler ışığında çözümlenmesi gerektiğini düşünen rasyonalist düşünürler, objektif bilgiyi yüceltmekte; akli temel almakta; düşünüyorum öyleyse varımdan hareketle bilen, düşünen kendi kendine yeten özneyi ata değerlerden, dogmalardan, Tanrı kelimelerinden kurtulamayan insandan ayırmaktadır.

Nitekim On yedinci yüzyıl rasyonalistlerinden metodik şüpheli- yöntemsel kuşkucu Descartes'ın bilimin objektifliğine ve akla yönelik yaptığı vurgu ya da Aydınlanma filozoflarından Locke'un bilimsel bilgiye, deneyciliğe, rasyonaliteye yapmış olduğu vurgular hakiki ve doğru bilgiyi bulmak konusunda bireyi markaja alıp, bireyin prangalarından kurtulması ve bunun ancak rasyonaliteyle mümkün olabildiği ancak bu şekilde gerçek bilgiye ulaşılabileceğine dair inançları üzerinden gözlemlenebilmektedir.

Temel argüman olan özne nesne karşıtlığı ya da doğa ve insan, us ve tabiat karşıtlıklarının hakiki bilgiye ulaşma konusunda dönem dönem filozoflarca ele alınışının değiştiği görülmektedir. Bilginin anlamlandırılma sürecinde bilginin niteliğinin ne olduğu konusunda sorgulamalar içerisinde olan insanın, tarihsel ölçekte bilginin mutlaklığı, evrenselliği ya da göreceliliği, sübjektifliği konusunda sorgulamalar içerisinde debelenmekte oluşunu, özne nesne çatışmasını Postmodern dönemle birlikte ise öznenin reddi takip etmektedir. Postmodern döneminse özne nesne dikotomisini -bu kemikleşmiş kalıbı- kırdığı ve bu çatışmanın sentezlemelerle aşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu dönemde merkeze alınarak yüceltilen özne reddedilmekte özne tanımlamalarından kaçınılmakta olduğu görülmektedir.

Foucault, Derrida gibi postmodernist düşünürlerin özneyi tanımlamaktan kaçınması, Kartezyen özneyi reddinin aksine Lacan, bu düşünürler arasında özne kavramından vazgeçmemesiyle sıyrılmaktadır. Lacan özneyi reddetmemekle birlikte Lacan'ın öznesi Kartezyen öznenin pek çok açıdan farklılaşmaktadır. Varlık ve düşüncenin kesişimine odaklanan Kartezyen öznenin aksine, Lacan'ın öznesi ya düşünce ya da varlığa odaklanmakta bu kesişimden uzak bir alanda tezahür etmektedir. Postmodernist düşünürlerinin dile verdiği önemin Lacan'da da devam ettiği, bilinçdışının dil gibi yapılandığı söyleminden yola çıkılarak söylenebilmektedir.

Sentezci düşünürlerin dile ve söyleme yaptıkları vurgu anti-temelci düşünürlerin öneminin anlaşılması bakımından yadsınamayacak derece önemlidir. Bilindiği üzere Antik dönemden bu yana ses yüceltilmekte ve merkeze alınmaktayken, yazı ise gereken önemi görmemektedir. Hatta Levi Strauss yapmış olduğu antropolojik araştırmalarda incelemiş olduğu kabiledede “yazının şiddeti doğurduğunu” söyleyerek yazıyı ikinci plana itmekte, ses karşısında değersizleştirmektedir. Benzer şekilde Lacan, Rousseau, Saussure gibi pek çok düşünür “konuşmanın yazıdan daha önemli olduğu” varsayımından yola çıkarak yazıya ikincil önem atfetmektedirler.

Nitekim eklemleme olarak görülen yazı sentezcilerle birlikte konuşmayla bir arada tarihsel ve kültürel bağlamla birlikte ele alınarak hak ettiği öneme kavuşmuştur. Bu doğrultuda Derrida'nın gerek konuşma gerekse yazının ya da sözsellik ve sesselliğin bir aradalığının önemini vurgulamakta olduğu, sesi yücelten filozoflara ise eleştirilerde bulunurken aynı zamanda yazıyı daha önemli bir şekilde konumlandırması dikkat çekicidir. Nitekim diğer düşünürlerden farklı olarak özne kavramsallaştırmasını bilinçdışına yaptığı vurgu ve dile atfettiği önemle birlikte ele alan Lacan olmuştur. Bu sebeple çalışmamızda Lacan'ın özne kavramsallaştırmasının bilgiye ulaşma konusundaki önemi ve Kartezyen öznenen farklı sabit olmayan bölünmüş Lacan öznesine odaklanılacaktır.

Bu çalışma ile psikanaliz alanında önemli bir otorite kabul edilen Jacques Lacan'ın özne kavramsallaştırması bilgi sosyolojisi ışığında ele alınacak, öznenin reddinin savunulduğu postmodernist çağdaki öznenin konumu irdelenecektir. Lacan'ın psikanalize kazandırdığı pek çok kavram bulunmakla birlikte (bilinçdışı, öteki, yabancılaşma, ayrılma, gerçek-imgesel-simgesel, gerçeklik, nesne-objet a, jouissance, travma, dürtü, arzu, bastırma, aktarım, semptom, fallusun anlamı, odepus kompleksi, babanın adı, cinsel fark, borromeo düğümü, duygulanım vb.) bu çalışma özne kavramsallaştırması çerçevesinde Lacan'ı ele alacağı için, özne kavramsallaştırmasıyla ilgili kavramların bazıları ele alınarak (gerçek, ayna evresi, imgesel, imgesel, öteki, bilinçdışı, objet a) örneklem sınırlandırılacaktır. Literatürde Lacan psikanaliziyle ilgili pek çok çalışma bulunmakla birlikte Lacan'da özne konusunu ele alan çalışma sayısı oldukça az ve genellikle psikoloji ve psikiyatri bilim dalları arasında yapılmaktadır. Bilgi sosyolojisi bakış açısıyla ele alacağımız çalışmamızda literatürdeki bu eksiklik giderilmeye çalışılacaktır.

BİLGİNİN EVRİMİ VE ÖZNEİNİN KONUMU

Özne ve bilgi nesnesi ya da bilen ve bilinen arasındaki ilişki sürecinde bilgiye dair kavrayışların dönemsel olarak farklılaşmakta olduğu görülmektedir. Bilgiyi kavrayış konusundaki bu farklılıkların doğru bilginin imkânı konusunda da devam ettiği görülmektedir. Kimi filozoflar doğru bilgiyi elde etmenin imkânsız olduğu gibi bir bakış açısına sahipken (septisizm), kimi filozoflar ise doğru bilgiyi elde etmenin mümkün olduğu (dogmatizm) konusunda farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Dogmatik filozofların doğru bilginin mümkünlüğünü savunmalarına karşın bilginin nasıl elde edileceğine dair farklılaştıkları görülmektedir Dogmatistlere göre bilginin deney, akıl hem akıl hem deney ve sezgi olmak üzere dört kaynağı bulunduğu görülmekteyken Septiklerin ise tavır olarak, yöntem olarak, deney dışı

bilgiye dair ve aşırı kuşkuculuk olarak dörtlü bir Şekilde kuşkuculuğu kullandığı görülmektedir (en, 2020, ss. 59-66).

Bu devingen süreçte bilginin her çağda ve toplumda farklı kabul ediŐ ve ele alınıŐlara Şahit olduğu görülmektedir. Zaman zaman aynı dönemde yer alan filozoflarca bilginin ele alınıŐı ya da kavrayışının bile farklılaŐması dikkat çekicidir. Her ne kadar bilgi tanımları, bilginin elde ediliŐ yolu deęiŐse de filozofların evreni anlamlandırma ve bilgiye ulaşma gayeleri devam etmektedir.

İlkçağ filozoflarının bilginin ne olduğuna dair bilginin doğasını irdeledikleri ve bu konuda çeşitli tanımlara giriŐtikleri görülmektedir. Antik Yunan Filozofları Sokrates, Platon, Aristoteles'in bilginin kaynağı noktasında çıkış noktası "akıl" iken, Antik Yunan'da Sokrates ncesi filozofların ise "bilginin kendisini sorgulayarak doğru bilgiye ulaŐılamayacaęını" belirttikleri görülmektedir (Yıldırım, 2013, s. 98). Bilgi kavrayışının ilkçağ felsefesi ile Sokrates'in bilginin doğuştan geldiği savını (Aydın, 2021, s. 3), Aristo'nun akla uygun yaŐamanın erdemli, mutlu bir yaşamın kaynağı olduğu savının takip etmesiyle kümülatif bir Şekilde ilerlediği görülmektedir. Burada "insan her Şeyin ölçüsüdür sofistlik savının" Aristo ile bilimsel bilginin deęiŐmezlięini arayan "insandan insana deęiŐmeyi arayan" sava evrilerek "bilimsel bilginin tümevarımsal akıl yürütme" ile elde ediliŐi sorgulanmaktadır (Topdemir; Unat, 2024, s. 12). "Bilgiyi znellik ve algının göreceliliği ile temellendiren sofistlerin mutlak ve kesin doğrunun olmadığını söyleyerek, insanın doğruluğun ölçütü olduğunu" dile getirdikleri görülmektedir (en, 2020, s. 65). Hegel'in Pagan dönem olarak nitelediği bu dönem "bilginin kökeni, *kendiden* yoksun düşünce olarak dış doğa ve içsel kendi olarak öznel doğa iken hem doğa hem de insanlığın doğal kendisi ve keza düşüncenin olumlu anlama sahip" olduğu görülmektedir (Hegel, 2021, s. 60).

Helen felsefesiyle devam eden bilgi sorgulayıŐı bilginin göreliliği veri kabul edilerek Epikuros'un erdemli yaşamın ve mutluluğun insanın neye yönelip neyden kaınacağının belirlenmesiyle mümkün olduğu savı ile devam etmiş ve onu Zenon'nun bilginin ahlak, doğa ve akla uygun hareket ederek iyi davrandığı ve akıl bilgisine sahip olanın erdemli olduğu savı (Aydın, 2021, ss. 32-33) takip etmiştir. "Antik ağ ahlak felsefesinin temelinde mutluluk kavramının" yattığı ve "insanı merkezde tutan ahlak anlayışının olduğu" düŐünüldüęünde (olak, 2022, s. 2) Stoistlerin "insanın akli ile doğruyu yakalayacağına" (Avcı, 2018, s. 68) dair kavrayıŐlarına sahip oldukları görülmektedir. Varoluşu anlamlandırma nezdinde erdemle, mutlulukla özdeŐleŐtirilen bilgi kavrayışının bu dönemde doğadan insana doğru evrildiği ve bu çerçevede bilgi ve bilgeliğin hedeflendiği görülmektedir.

Roma döneminde ise “Antik çağ felsefesinden Orta çağ felsefesi arasında bilgidin inanca bir köprü oluştuğu” (Aydın, 2021, s. 36) bilgi ve erdeme ulaşmanın yüceltiildiği görülmektedir. Roma dönemi düşünürlerinden Cicero’nun insanda ve yaşamda temel olanın olasılık olduğu ve insanın iyi olanı akıl yoluyla seçmesinin gerekliliği savını benimsediği görülmektedir. Cicero’yu ise Seneca’nın erdem ve mutluluk konusunda aklın benimsenmesini önerdiği savı takip etmektedir (Aydın, 2021, ss. 43-44).

Orta Çağ’ın ise toplumların bilgiyi din ve mistisizm ile özdeşleştirdiği, teolojik olarak varlık çerçevesinde ele aldıkları, aklın inanca hizmet ettiği bir dönemi karşıladığı görülmektedir. Bu dönemde “Hristiyanlığın doğuşuyla, bilgi aynı zamanda dini bir kimlik kazanması” dikkat çekicidir (Topdemir, 2012, s. 72). Bu çağda felsefenin “tanrıbilimin hizmetçisi (philosophia ancilla theologiæ) olarak görüldüğü, aklın değişmez olan hakikate hizmet edip ondan sonra gelen ve ona bağlı olan şekilde tanımlandığı” bunun gerekçesi olarak ise” insanın ilk günah yüzünden düşmüş oluşu” belirtilmektedir (Çotuksöken; Babür, 1993, s. 14). İlkçağın doğa ve insan merkezli yaklaşımın aksine Ortaçağ’da Tanrının varoluşunun kanıtlanmasının amaçlandığı ve aklın vahyin doğrularına uydurulmasının hedeflendiği görülmektedir (Topdemir; Unat, 2024, s. 82).

Ortaçağ skolastik felsefe nezdinde kilise ve birey ilişkisini sorgulayan Hegel (2021) “bireylerin günahlarından arınmaları, kötülüğün ne olduğunu bilmeleri, iyiyi ve dine ait olanı arzulamaları, günahın doğuştan gelen doğal bir günahkarlık olduğu için işlendiğine değinmekte ve insanın hep arınması ve bu günahkarlığa dair pozitif buyruklar verilmesi durumunu öznenin Kilisenin gerçek bir üyesi olup kiliseye katılmalarının sağlanmasıyla çözüleceğini ifade etmektedir (s. 60). Hegel’in bu çıkarımından yola çıkılarak bu dönemde bilgiyi bilen – insan ise günahkâr bir varlık olarak görüldüğü ve arınması gerektiğine inanıldığı söylenebilmektedir. Bu çağda ata değerlerin, kültürün etkisindeki kilisenin boyunduruğunda olan günahkâr insan kendi temellerini keşfetmek için, hakikati bulmak için kendinden uzak alanlara doğru yönelmiştir. İnsanın bu dönemde kendi temellerinden uzak dogmalarla, Tanrıdan gelen buyruk ve kelimelerle hareket ettiği ve teolojik bilginin hüküm sürdüğü görülmektedir.

Rönesans dönemi ile birlikte ise Ortaçağ’ın tinsel bilgisinden uzaklaşarak aklın Tanrıya hizmet edişinin aksine bilginin ne olduğu konusunda ve hakikati kavrama doğrultusunda bilimsel bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Rönesans döneminin hümanist görüşünün önem kazanarak insanın üzerine eğilerek kendini keşfettiği bir dönem olduğu söylenebilmektedir. Bu dönemde Kopernik bilimsel devriminden Newton ile tamamlanan yeni astronomiye, yer ölçümlerinden haritacılık ve optiğe pek çok bilimsel keşfin yapıldığı

görülmektedir (Topdemir; Unat, 2024, s. 150). Örneğin Bruno'nun "Aristoteles'in evreni biricik ve dünyayı onun çevresinde dönen sabit merkez kabul edilen kozmoloji anlayışını ölümü göze alarak yıkmasıyla" "Rönesans şafağını temsil ettiği görülmektedir (Demir, 2019, s. 125-126). Benzer şekilde Kopernik'in keşifleriyle evrenin Güneş merkezli olduğunu belirterek teolojik öğretilere karşı geldiği için engellerle karşılaştığı görülmektedir (Topdemir; Unat, 2024, s. 154-155). Bu dönemde İngiliz empirizminin başlatıcılarından sayılan Bacon'ın bilginin kaynağı ve hakikatin ölçüsü konusunda maddeci ve mekanist bir bakış açısını savunduğu ve doğalcı bir yaklaşımla pozitivistliğe yaklaştığı görülmektedir (Cevizci, 1999, s. 96'den akt. Pehlivan, 2019, s. 12). "Baconcu felsefenin gözlemlerden sonuçlar çıkarılarak yasalaştırıldığı akıl yürütme ve gözlemlerin önünde durana kör olmakla ilgili skolastik yöntemi tamamen reddeden bir yapıda oluşu ve Bacon'ın bilgiyi gerçek kaynağına deneyime yönelten kişi olarak bilinişi" (Hegel, 2021, ss. 168-169) dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Bacon'ın deneysel bilgiyi akıl yoluyla elde etmeyi benimsediği vahiy ve aklın ayrılarak bilimsel bilgiye yaklaşılan bir sistemi kullandığı görülmektedir. Deneyciliği savunan "bilmenin soru sormaktan değil denemekten geçtiğini deney öncesi bilginin gereksizliğini savunan Bacon'ın, peşin yargılardan kaçınmayı" vurguladığı görülmektedir (Pehlivan, 2019, s. 16)

On yedinci yüzyıla tekabül eden bilginin nesneden özneye doğru kaydığı bilginin evrensel olarak kabul edilen yasalardan ve kıstaslardan kesin sonuçlara varılarak elde edileceğinin varsayıldığı modern dönem, nesnel seküler aklın değerli olduğu, bilimin ilerlemeciliğinin kıstas olarak alındığı bir dönemdir. Genel yasalardan genel sonuçlara ulaşılarak elde edilen bilgi mutlak, kesindir. Bilen özne egemendir, bir otorite sahibidir. Tüm denimsel olarak elde edilen bilgi, ilk olarak akıl yürüten, tanrıdan gelen kelimelere bağlı olmayan "Kartezyen Özne" tarafından elde edilir. Bilen özne-Kartezyen Özne-Rasyonel özne aklın rehberliğine inanan bu öznenin diğer tanımlamalarıdır. Kendi temellerini keşfe çıkan insan artık özne olmuştur. On sekizinci yüzyılda ise Kartezyen özne ve onun bilgi edinmede aklın rehberliğini benimsediği süreçten algı ve deneyin rehberliğine geçilen deneyimleyen özneye evrilen bir süreç görülmektedir.

On yedinci yüzyılda Modern felsefe kurucularından Descartes'ın felsefesini akıl üzerine temellendirdiği "insanın özündeki aklın tek gerçeklik ölçütü olduğunu ve doğuştan gelen düşüncelerin açık seçik olup duyuyla gölgelenmediği, bunların Tanrı tarafından doğamıza yerleştirildiğinin benimsediği" görülmektedir (Aydın, 2021, s. 142). Descartes'ın "kendisinden hiç kuşku duymayacağı apaçık bilgiye ulaşmak" amacıyla metodik şüphe ekseninde her şeyden kuşku duyarak hareket edip, temel bir bilgiye ulaşmayı amaçladığı görülmektedir (Çüçen, 2020,

s. 61). Descartes'ın kesin ve gerçek olanı aradığı -ne bilgi olmadan sadece imanın nesnesi gibi gerçek ne de hakikat olmadan duyusal ve kuşkulu kesinlik- kuşku duyacağımız her şeyi reddetmemiz gerektiğini savunduğu bilinmektedir (Hegel, 2021, s. 212). Bilginin çıkış noktasını nesneden özneye kaydıran Descartes'a göre, bilginin tek kaynağını akıldır ve insanların gerçeği deney ve tündengelim ile öğrenmesi mümkündür (Gülcü, 2024, ss. 102-108).

Bu dönem filozoflarından Spinoza'nın ise mistisizm ve akıllı birleştirmesi ve doğal süreci yöneten yasalarla insan davranışını yöneten yasalar arasında bağlantı kurarak oluşturduğu tünden gelimci çözümleme yöntemi Descartes'ın aynı anlayışına dayanan geometrik tasarımlar yöntemini sentezlediği görülmektedir (Aydın, 2021, s. 150). Spinoza'ya göre "bütün bildiklerimizin amacı olarak evreni bir bütün olarak anlamaktır. Rasyonalizmle, Descartes'ın öne sürdüğü açık ve seçik bilgi ışığında, Kartezyen düalizmi aşarak fiziksel ve zihinsel dünyanın aslında tek bir varlığın iki farklı yönü olduğuna" yoğunlaşması, bilgi konusunda her türlü şüpheden uzak bilgisiyyle başlaması onu Descartes'tan ayırmaktadır (Cihan, 2001, s. 162-163). Spinoza'ya göre ise üç tür bilgi olduğu görülmektedir bunlar "algı sanı ya da imgelem olarak adlandırılan hayali fikir ya da algı, hayali fikir düzeyinden bir kademe üst dereceye sahip olan doğru bilgiyi kapsayan akıl bilgisi, Tanrının sıfatları, şeylerin özünü kapsayan açık seçik bilgiyi karşılayan doğru fikir" şeklindedir (Gültekin, 2022, ss. 668-669).

Bilginin kavrayışında her dönem farklı bir yönelimin olduğu görülmektedir. Bu durum on yedinci yüzyılın Kartezyen öznesinin ardından on sekizinci yüzyılda tekrar empirizmi benimseyenlerin yoğunlaşmasıyla deneyimleyen özneye evrilişine sahne olan devingen bir süreci anlatmaktadır. Bilginin mutlaklığı konusunda hemfikir olan empiristlerin, bilgiye ulaşmada farklı bir seyir izledikleri görülmektedir. Bu düşünürler bilginin doğuştan verili olmadığını, insan zihninin boş bir levha (tabula rasa) olduğunu benimsemekle birlikte bilgiye ancak deneyimlerle ulaşılacağını benimsemişlerdir. Bu dönemde bilgi rasyonalizmin aksine tüme varımsal olarak elde edilmektedir. A posteriori olarak elde edilen bilgi deneyimlerle levhanın doldurulmasıyla ilerler. Empirizm insanların deneyimleriyle, yaşadıklarıyla elde ettiği bilgiyi temel almaktadır. Akıl yerine tecrübeye odaklanan empirizm, bilginin mutlak tek kaynağının deneyimler olduğunu ve deneyimlerden bağımsız elde edilen bilginin ise hiçbir işe yaramayacağını ve bilgi olmadığını benimser. Rasyonalizmin yasalara körü körüne bağlılığının aksine empirizmde, yasalara bağlılığın anlamsız olduğu savunulmaktadır, burada özne ise rasyonel akıl yürüten Kartezyen öznenen deneyimleyen özneye dönüşmektedir.

Aydınlanmayı içeren bu dönem “Rönesans insanının önce doğaya hâkim olma düşüncesinin yaşadığı evren dünya ve toplum için bilgi üretme çabasına dönüştüğü” görülmektedir (Usta, 2018, s. 77). Bu çerçevede aydınlanma ile akılcılık ve aklın kullanımı, bilimcilik, ilerlemecilik ve liberalizm ekseninde ilerlenen (Cevizci, 2017, s. 40) bireyin aklını kılavuz olarak aldığı bir süreç ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte Locke Aydınlanma felsefesinde Kartezyen özne ekseninde çalışmalarını ilerletmeyi tercih ederek “hakikat ve bilginin deneyim ve gözleme dayandığını öne sürmekte genel belirlenimlerin analizi ve onlardan yapılan soyutlamalarla bilgi yöntemini inşa etmektedir” (Hegel, 2021, s. 270). Locke’a göre “insan zihni boş bir levha (tabula rasa) üzerinde hiçbir yazı bulunmayan beyaz bir kağıttır” Locke’un Descartes felsefesinin egemen olduğu bu dönemde-bütün bilgilerin kaynağı akıl öğretisi-Locke’un bilginin kaynağını algı ve deney üzerine temellendirdiği görülmektedir (Aydın, 2021, s. 166). Aydınlanma döneminin her toplumda farklı bir şekilde sirayet ettiği görülmektedir.

Aydınlanmanın İngiliz aydınlanması (Locke) ile başladığı görülmekle birlikte “İngiliz aydınlanmasını Fransız aydınlanmasından ayıran özelliğin akıldan ziyade sağduyu oluşu deizm ve septisizmle yakından ilişkili oluşu, İskoç aydınlanmasının (Hume, Smith) ise insanın toplumsallaşmasını ve sosyalleşebilirliğini toplumsal bir olgu olarak gördüğü görülmektedir. İngiliz ve Fransız Aydınlanmasından ayrılan İskoç aydınlanmasının ise aklın kapsamının alışkanlık ve adetler tarafından alabildiğine daraltıldığına toplumsal normların, akli bir kavrayışın değil de sosyalleşmenin ürünü olduğuna meşruiyetin rıza benzeri akli ilkeye değil de, duygulara dayandığına insan doğasının her yerde aynı oluşu inancı olduğu görülmektedir. Fransız aydınlanmasını (Montesquieu, Rousseau vb.) Alman aydınlanmasına benzeyen İngiliz ve İskoç aydınlanmasından farklı kılan ise mevcut büyük bir hızla gelişen sosyoekonomik hareketlerin kültürel ifadesi olup aşağıdan yukarıya gerçekleşmesidir. İnsanın doğası gereği toplumsallaşabilir olduğunu söyleyen Fransız aydınlarına benzer şekilde Alman aydınlanmasının ortak iyi ve genel çıkar, aydınlanmış aklın güç ve kapasitesine vurgu yaptığı insanı metafizik ya da teolojik bir bakış yerine psikolojik bakışla ele aldığı görülmektedir” (Cevizci, 2017, ss. 47-54).

19. yüzyıl sonu 20 yüzyıl başına gelindiğinde ise, özne doğru bilginin mümkünlüğünü, anlamlar katmanı içerisindeki yerini, ötekini kavrayışını bilginin subjektifliği ve öznelliği dolayısıyla algılamaktadır. Kültürel olarak üretilmiş olan bu anlam katmanları, dil veya toplumsal alandaki bazı uzlaşım sal göstergeler yoluyla çözümlenerek bilgiye ulaşılmaktadır. Dil aracılığıyla kendi gerçeklik algılayışını ve toplumu algılayışını sembolik anlam ağları içinde üreten, yaratan ve anlamlandıran özne artık Kartezyen, deneyimleyen öznenen konuşan özneye evrilmiştir. Öznenin dönem dönem farklı olarak betimlenişi doğru bilginin mümkünlüğü noktasında doğru bilgiyi bulma yolculuğundaki bu devinimi postmodern çağda da devam etmiştir.

İçinde yaşadığımız toplumun bilgiyi algılayış ve değerlendirişimiz üzerinde mutlak surette etkisi vardır. Antik Çağdan günümüze bilginin bu seyahati, bilgi nesnesinden bilen

özneye dönüşümü, öznenin ise çeşitli formlarda ilkin merkeze alınışına ardından ise merkezden kaymasına yol açmıştır. Özellikle postmodernist dönemde, Aydınlanma çağı ile birlikte merkezi konumda olan Kartezyen öznenin konumunu kaybederek kaygan bir zemine doğru ilerlemesine, deyim yerindeyse hiçleşmesine yol açmaktadır.

İlk çağlardan bugüne Tanrısal buyrukların zincirinden kurtulup kendi kendine yeten formdan, yetersiz bir forma doğru evrilen öznenin, postmodernist çağda pek çok değişkenin etkisiyle değerlerin değersizleşerek kendi altlarını kazıdıkları ve değerlerin araçsallaştığı küreselleşmeyle birlikte bu sürecin hızlandığı bir ortamda değişime uğradığı görülmektedir. Özne artık merkezi konumundan kayarak başrolü bırakmış yerini farklı gösterilenler almıştır. Bu sebeple post modern çağın özneye biçtiği rolün hiçleşme olduğu ve bu çağdaki öznenin ise hiç özne olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bireyin kendi değerlerinin mutlak sayılması yanılısamısından kurtulmasının aracı olan bilgi sosyolojisi ışığında, nasıl ki bilimde dönem dönem kavrayışlar değişiyorsa öznenin de değiştiğini gözlemlemek mümkündür. Orta Çağ'dan postmodernist döneme temelci⁹ yaklaşımdan anti-temelciliğe¹⁰ doğru evrilen bilginin kavrayışı bu süreçte bilginin kesin olmadığını çıkarımını yapmamızı sağlar. Artık bilginin kesin, mutlak kuşku duyulmayan evrensel boyutu yerini kuşkuculuğa kesin olmayan bir bilgi anlayışına bırakmıştır.

Aydınlanma felsefesinin merkeze konumlandığı Kartezyen özne, bilen ve kendi kendine yetebilen aynı zamanda Descartes'ın formüle ettiği cogito ergo sum (düşünüyorum öyleyse varım) perspektifinden bakıldığında ise düşünen varlık-özne, Lacan'ın özne kavramsallaştırmasından oldukça farklıdır. Seminerlerinde Descartes'a atıflar yaptığı bilinen Lacan, psikolojiye özneyi dahil eden kişinin Descartes olduğunu söylemektedir (Tuzgöl, 2018, s. 51). Her ne kadar psikolojiye özne kavramını dahil eden kişi Descartes olsa da Lacan'ın öznesi öznenin bilen kendi kendine yeten özne boyutundan farklı bir boyutla ilgilenir. Lacan öznesi öznenin yapılanmış bir dil olan bilinçaltından çıkan söylem boyutuna odaklanarak öznenin bilinçsizce bu farkında olmadan yapılan söylemlerini markaja almaktadır.

---

⁹ “Temellendirici bilgi kuramını oluşturan Descartesçı epistemolojiye göre, doğru bilgiye ulaşmak için, en kesin ve apaçık olanı doğrudan karayışla ortaya koymak gerekir. Bilginin temelindeki ilk ilkeyi araştıran Kartezyen bilgi kuramına temellendirici bilgi kuramı denilmektedir. Temeldeki ilk ilke en açık ve seçik bir kavrayışla ortaya konulduktan sonra, diğer bilgiler ilk ilkenin kesinliğinden yola çıkılarak elde edilir” (Çüçen, 2003, s. 7)

¹⁰ Temellendirici geleneğe karşı çıkan Hegel tarafından öne sürülen Antitemelci bilgi kuramına göre doğru bilgi en temeldekini doğrulayacak ya da yanlışlayacak bir başka ilkenin olması gerektiği için en temeldeki ilkedden kalkarak elde edilmez ve bilgi bilgi durağanlığın aksine devingendir. Doğru bilginin ancak bir kısmı temellendirici yaklaşımla ortaya çıkarılır (Çüçen, 2003, s. 7)

PSİKANALİZ, SOSYAL ANTROPOLOJİ, DİLBİLİM ETKİSİNDE LACAN

Lacan her ne kadar kendi kuramı olmadığı noktasında eleştirilere maruz kalsa da çoğu düşünürün önemli kavramlarını kendi sistematikleştirdiği psikanalize uyarlayarak psikanalizi sistematik bir temele oturtmuştur. Bu açıdan Freud'dan Descartes'a, Hegel'den Heidegger'a, Husserl'dan Saussure'e ve hatta Platon'dan Kant'a pek çok düşünürden etkilenerak psikanalizini antropoloji, dilbilimi, bilinç ve ahlak felsefesiyle yoğurarak farklı bir psikanaliz formülasyonu yaratmıştır.

Lacan'ın Etkilendikleri, Görüşleri ve Yöntemi

Lacan pek çok düşünürün çeşitli kavramlarını harmanlayarak psikanalize uyarlamıştır. Bu açıdan Lacan ilkin Freud'un çalışmaları ve psikanalizini sistematığe oturttuğu söylenebilmektedir. Lacan (1901-1982) ilkin Freud'un kişilik evrelerinden oral anal ve fallik dönemleri simgesel imgesel ve gerçek döneme uyarlamıştır. "Freudcu düşünceyi yenileyen" (Badiou; Roudinescu, 2016, s. 10) ya da "Fransa'nın Freud'u" (Erkan, 2019, s. 1430) olarak anılan Lacan, psikanalizi yeniden eleştirel teorisinin sınırları içine taşıdığı (Homer, 2016, s. 10) felsefi entelektüel bir yapıya sahip olduğu şeklinde tanımlanmakla birlikte, kendisinin çalışmalarını ise "Freud'a dönüş hareketi" olarak ifade ettiği söylenmektedir (Tuzgöl, 2018, s. 42).

Freud psikanaliziyle birlikte Lacan'ı etkileyen pek çok düşünür bulunmaktadır. Örneğin Lacan Hegel'in diyalektiğinden etkilenerak Kojeve'nin efendi köle diyalektiği konusundaki Hegel okumaları sayesinde özne kavramsallaştırmasına farklı bir boyutla yaklaşmaktadır. "Kojeve'ye göre efendi köle diyalektiği insan arzusunun tanınma arzusu olduğu gerçeğinin kaçınılmaz sonucudur. Tanınabilmek için özne kendisine dair fikrini bir ötekine zorla kabul ettirmelidir. Öteki de ayrıca tanınmayı arzuladığından aynı şeyi yapmak zorundadır. Bu yüzden de özne ötekiyle çatışmaya girmek zorundadır" (Evans, 2019, s. 92).

Özne ve öteki arasındaki bu tanınma mücadelesinden esinlenen Lacan, özne için öteki tarafından tanınmanın önemini vurgulamaktadır. Fakat Lacan'da öteki kavramının ise çok yönlü olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Lacan öteki kavramını (autre)'nin a'sı ile formüle ederek büyük Öteki (Büyük A) ya da küçük öteki (objet a- nesne a) olarak tanımlamaktadır. "Lacan'ın 1955 yılında yapmış olduğu öteki alanındaki bu ikili ayrım aynı zamanda onun çalışmalarının da merkezini oluşturmaktadır. Küçük öteki egonun yansıması olarak ifade edilirken, büyük Öteki kökten ötekiliği, dil ve yasa ile bir tutulan yanıltıcı imgeselliği aşan ötekiliği karşılamaktadır" (Evans, 2019, s. 201). Lacan metinleri üzerinde anlaşılması oldukça

zor olan metinler olması öteki kavramında da farklı kategorilendirmelerle karşılaşmamızı sağlamaktadır. Örneğin Fink Lacan'da öteki kavramını tanımlarken genel olarak kullanılan bu ikili ayırmadan farklı bir yol izler. Fink'e göre Lacan'daki öteki (autre) dörde ayrılmaktadır. Bunlar "dil olarak öteki, talep olarak öteki, arzu olarak öteki, jouissance olarak ötekidir" (Fink, 2020, s. 12). Sonuç olarak genellikle kullanılan ötekilik kavramı büyük ve küçük olarak ikili öteki formülasyonudur.

Lacan'ı etkileyen bir diğer düşünür ise Saussure'dür. "Saussure'ün dilbilim çalışmalarından yola çıkan Lacan, dildeki gösteren gösterilen ilişkisini bilinçdışıdaki simge, sembollerin yorumlanmasında kullanmıştır" (Erkan, 2019, s. 1429). Lacan'a göre "bilinçdışı meydana getiren şey dildir ve bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır. Bilinçdışı unsurlar arasındaki ilişki dildeki unsurlar arasındaki ilişkiyle aynı türdendir. Dil bilinçdışı düzeyde işlem görürken bir tür gramere uyar, olagelen dönüşüm ve sürçmelere hükmeden bir tür kurala uyar" (Fink, 2020, s. 65). Bu sebeple Lacan bilincin konuşmasına "gündelik hayatta yaptığımız konuşmaya" ego konuşması derken bu konuşmaları "kasıtlı, dil yüzünden yabancılaşmış ve bilinçli" olarak tanımlar (Fink, 2020, s. 67). Buradan hareketle diğer post modernistlerden özne kavramsallaşmasıyla ayrılan ve özneyi reddetmek yerine kabul eden Lacan "öznenin yerinin bilinçdışı olduğunu belirtmekle birlikte psikolojiye özneyi dahil edenin Descartes olduğunun altını çizmektedir" (Tuzgöl, 2018, s. 52).

Her ne kadar Descartes'ın Kartezyen öznesi -bilen kendi kendine yeterli olan merkezdeki özne- psikolojiye özne kavramını katmış olsa da Lacan'ın kullanmakta olduğu özne kavramı Kartezyen özne ile farklılıklar göstermektedir. Fink Lacan'ın öznesini "bölünmüş özne" olarak tanımlamakla birlikte Lacancı psikanalizi ise "özneyi değiştirmeyi amaçladığını" belirtmektedir (Fink, 2020, ss. 10-80).

Lacan'ın görüşlerine baktığımızda ise ilk olarak onun bilime yönelik psikanalize dair eleştirisi dikkat çeker. Lacan "Psikanaliz...yine de bilim'den ne anlamamız gerektiği konusunda bizi aydınlatabilir" der. (Seminer XXII, s. 80'den akt. Fink, 2020, s. 258) Lacan'ın bu söylemini Fink "asıl bilimin henüz psikanalizi kabul edecek kadar edil olmadığı" yönünde açıklar (Fink, 2020, s. 11). Bu düşünce günümüzde de devam etmektedir. Günümüzde de bilimsellik konusunda sıklıkla eleştirilere maruz kalan psikanaliz, "etki biçiminin ve tedavi sonuçlarının bilimsel verilerle ölçülemediği ve basitleştirilmiş modellemeler üzerinden genellemeler yapıldığı" (İzmir, 2019, s. 23) çıkarımlarına dayalı olarak eleştirilmektedir. Lacan'ın eleştirisi bu bakış açısını ve önyargıları kırmak yönündedir diyebiliriz.

Lacan'ın en bilinen görüşü ise bilinçdışını tanımlayışıdır. Lacan'a göre "bilinçdışı ötekinin söylemidir" (Ecrits, s. 312'den akt. Fink, 2020, s. 24). Fink bu söylemi bilinçdışının ego konuşmasıyla aynı yerden gelmeyen bu sözlerden oluştuğunu söyler (Fink, 2020, s. 24). Lacan "bilinçdışındaki her bir gösterge (dil sürçmesi, unutkanlık, rüya, semboller vb.) öznenin kendisinin bile farkında olmadığı bir sistemi gösterdiği" belirtmekle birlikte bilinçdışının "sadece falan ana falan kelimeyi yerleştirmeyi bildiği için değil ama ayrıca yinelemenin özgüllüğünü güvence altına aldığı için de bir bilgi olduğunu, bilinçdışının yinelemenin bilgisi olduğunu belirtmektedir" (Erkan, 2019, s. 1434). Görüldüğü üzere Lacan'ın bilinçdışına yönelik söylemleri onu yapısalcılıkla bağdaştırıldığı "bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır" (Tuzgöl, 2018, s. 41) çıkarımının yapılmasını sağlar.

Lacan'ın "seminer XXIII. 'deki söylemi özne asla farz edilenden başka bir şey olamaz" ise "özne olsa olsa bizim varsaydığımız bir şeydir" (Fink, 2020, s. 68) çıkarımının yapılmasını sağlar. Lacan'a göre "bir dildeki tüm sözcük ve ifadeler kümesi Öteki'dir" (Fink, 2020, s. 26). Burada bahsi geçen ötekilik kavramı ise dil olarak ötekilik anlamında kullanılmıştır. "Lacancı teoriye göre konuşmayı öğrenen her insan kendine yabancılaşır çünkü dil arzusunun ortaya çıkmasını sağlarken aynı zamanda arzuyu düğümler bizi bir şeyi bir isteyip bir istemez, istediğini elde edince tatmin olmaz hale getirir" (Fink, 2020, ss. 26-28).

Lacan'ın yöntemine bakıldığında ise "kendi içkin kuralları ve grameri olan gösterge sistemlerini içeren bir yöntem benimsediği sürece bütün toplumsal etkinliğin bir dil oluşturduğu" yöntemini benimsediği ve bu yöntemi "Freud psikanalizini daha felsefi ve daha bilimsel bir zemin üzerinde yeniden inşa etmek" (Homer, 2016, s. 54) gayesiyle kullandığı görülmektedir. "Saussure 'ün tarihsel olana karşıt bilimsel dil çözümlemesi Lacan'a Freud'un konuşmayla tedavisi üzerine çalışmayla bir model sağladığı" söylenmektedir (Homer, 2016, s. 54).

Lacancı Özne ve Kartezyen Özne Arasındaki Farklılıklar

Descartes'ın Kartezyen öznesi ve Lacan'ın öznesi temelde bazı farklılıklar içermektedir. Seminerlerinde Descartes'a atıflar yapan Lacan özne kavramsallaştırmasında Descartes'ın öznesinden yola çıkarak onu tersyüz etmiştir. "Kartezyen özne kendi kendine düşünüyorum dediği her an varlığına hükmeder. Kendini var olduğuna ikna edebilmek için düşünüyorum sözünü kendi kendine tekrar söylemesi gerekir ki tekrarlamazsa var olduğuna dair inancının buharlaşacağını belirtir" (Fink, 2020, s. 78). Görüldüğü üzere her ne kadar Kartezyen özne sayesinde psikolojiye özne kavramı kazandırılmış olsa da Lacan'ın özne formülasyonunda merkezde olan bir öznenen bahsedilmez fakat Foucault ve Derrida gibi postmodernistler gibi

özne karşıtı bir tavır veya öznenin reddi de görülmez. Bir anti temelci olan Lacan, “analizinde Kartezyen öznenin anlık gelip geçici doğasına odaklanarak Descartes’ın analizinde düşünme ve varlığa odaklanışından” farklılaşmaktadır (Fink, 2020, s. 78). Her iki öznenin farklılığına şöyle formüle edilebilir: “Descartes düşünme ve varlığın kesiştiği noktaya odaklanarak Kartezyen öznenin düşünüyorum dediğinde varlık ve düşünmenin bir anlığına çakıştığını belirtir bu çakışma varlığın temelidir, Lacan ise özneyi düşünce ve varlığın çakıştığı bu pastoral alana sığmamakta, aksine birinden birini (ya düşünce ya varlık) seçmek zorunda kalmaktadır” (Fink, 2020, s. 78).

Tablo 1. Descartes ve Lacan Karşılaştırma Tablosu

1. Düşünmek	varlık – Descartes	2. Düşünmek	varlık
--------------------	---------------------------	--------------------	---------------

Postmodernist kuramın özneye mesafeli duruşu ve reddedişi anti temelci bilgi anlayışının Foucault, Derrida gibi anti temelcilerde muhafaza edilmekte olduğu görülmekle birlikte bu düşünürler arasında özne kavramsallaştırması ile Lacan ayrılmaktadır.

“Lacan gerek düşüncesinin Hegel ve Heidegger’den etkilenmesi (Sarup, 2004, s. 16) gerekse Hegelci felsefe yönünde biçimlenen düşüncesinin psikanalize yakınlığı nedeniyle özneye bağlı kalması”, “özneyi çözüştürmeyi amaçlayan özneyi tanımlamaktan uzak duran Foucault ve Derrida’dan” onu farklılaşmıştır (akt. İzmir, 2019, s. 42). Bu sebeple Lacan’ı özne kavramsallaştırmasını postmodernist kuramcılar içerisinde, özneyi reddetmeyip özneye bağlı kalan istisnai, farklı bir sunuş olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. İzmir’e göre (2019) Lacan’ın öznenin vazgeçmemesinin nedeni Lacan’ın “insanı açıklamak için kurduğu üçlü yapıda değişmez ve sağlam parçayı Gerçek’e atfetmesidir. Ona göre postmodernist kuramcılarının mottosu olan öznenin öldüğü tasavvuru ‘aceleci bir değerlendirmedir.’ Buradaki sorun ise “gerçek’i bir kenara iterek yalnızca İmgesel, Simgesel açıdan öznenin yapısını değerlendirmekten kaynaklanmaktadır” (s. 43).

Lacan tüm çalışmalarında ego ve benliği özdeşleştiren ortak yanılşamayı açığa vurma peşindedir. “Düşünüyorum öyleyse varım diyenlere karşı olmadığım yerde düşünüyorum demek ki düşünmediğim yerde varım ya da varım diyemediğim yerde düşünüyorum” der

(Sarup, 2004, s. 21). Görüldüğü üzere düşünme varlığın kesişim alanının dışındaki yerde beliren bu özne bölünmüş ve sabit olmayan bir öznedir.

Lacan'a göre Descartes öznesi ben iddialarında bulunan "sahte varlık" iken (XV. Seminer'den akt. Fink, 2020, s. 78) Lacan öznesi bu söylemlerden uzaktır. "Ben diyen Descartes'ın öznesi ego düzeyine, inanıp, kendini de bu düşüncelerin efendisi kabul eden bir benlik inşasına denk düşer. Bu tip ifadelerde sabit bir benlik varsayılır ve bilinçdışı varlık reddedilir" (Fink, 2020, s. 78).

LACAN'DA TEMEL KAVRAMLAR

Lacan seminerleri sırasında pek çok kavramı kullanarak sistematikleştirmekle birlikte çalışmalarında sıklıkla kullanılan kavramlar şu şekildedir: Bilinçdışı, Özne, Ayna evresi, öteki, yabancılaşma, ayrılma, gerçek imgesel, simgesel, nesne a, jouissance, travma, dürtü, arzu, bastırma, aktarım, semptom, Fallusun anlamı, Odepius Kompleksi, Babanın adı, cinsel fark, borromeo düğümü, duygulanım. Kavram şemasının oldukça geniş olması çalışmamızın ise Lacan'da özneye odaklanacak olması Lacancı psikanalize giriş sözlüğü (Evans,2019) referans alınarak ve Lacan ile ilgili diğer kitap ve makalelerden yola çıkılarak birkaç kavram içerisinde sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda özne, Gerçek, Ayna evresi, İmgesel, Simgesel, Öteki, Objekt-nesne a ve Bilinçdışı kavramları ele alınacaktır.

Lacan'da Özne

Özne kavramsallaşmasının Lacan'da kullanımı oldukça eskidir. "Özne kavramı en erken tarihli psikanaliz yazılarından beri Lacan'da kullanılır. (Lacan, 1932) 1945 yılından sonraysa terim Lacan'ın çalışmalarında merkezi bir yer tutmaya başlar" (Evans, 2019, s. 204). Lacan'da özne kavramı ilk bölümde değindiğimiz üzere Descartes'ın Kartezyen öznesinden farklı olarak düşünce ve varlık kesişiminden uzak bir alana tekabül etmekle birlikte varlık ya da düşüncede somutlanan bölünmüş bir özelliktedir. Genel olarak bakıldığında ise Lacan'ın özne kavramını farklı formülasyonlarda kullandığı görülmektedir (Evan, 2019, s. 205).

"Lacan 1945 yılında Lacan'ın üç özne türünü birbirinden ayırdığı görülür. Bunlar birincisi başkalarından bağımsız olan belirsiz [impersonal], salt dilbilgisel ve neotik özne, başka bir deyişle bilindiği gibi türünden edilgen cümle öznesidir. İkincisi başkalarıyla tamamen eşit ikame edilebilir ve kendisini başkalarıyla eşdeğerliğinde tanımlayan anonim öznedir. Üçüncüsü ise biricikliğini kendini olumlayarak kuran kişisel öznedir." (Ec,207-8) Lacan çalışmalarında her zaman odağında olan bu üçüncü anlamıyla özne biricikliğiyle varolan öznedir "

"Biricikliğiyle var olan öznenin" bu üçüncü formülasyonu olan Lacan öznesi, Hegel diyalektiğinden yola çıkılarak daha iyi anlaşılabilir. Hegel'in "varlık ve hiçliğin maddesel olarak var olan bir şeyin uğraklarında ortaya çıktığı", "varlık ve hiçliğin sürekliliğin

uğraklarında olmaları dışında kendi başlarına gözlemlenebilen durumlar olmayışı kişilik, ego, kendilik, kimlik biçiminde özneye verilen isimlerin oluşları olduğu” çıkarımını yapmamızı sağlar. “Lacan kendilik yani bir ben olarak öznenin ortaya çıkışını sağlayan şeyin oluş devinimi olduğunu belirtir” (İzmir, 2019, ss. 80-81). Görüldüğü üzere Kartezyen öznenin sabit, kendi kendine yetebilen, rasyonel bilen özne formunun düşünce ile varlığın kesişiminde gerçekleşen tezahürü Lacan’da merkezden uzaklaşmakta ve değişmektedir. Özne “donmuş, statik, değişmez bir şey değildir tam tersine bir devinim ve harekettir. Özne bir şeyden eksik başka bir şey olarak kendisinin farkına varmaktan kurtulamayacağı için, kendisini bir bütünlük olarak arama devinimine yeniden ve yeniden girmeye mahkumdur” (İzmir, 2019, s. 81).

Fink bilimin özneye meşgul olduğunu fakat onun uğraştığı öznenin kendi düşüncelerinin efendisi olan, varlığı düşüncelerine bağlı olan Kartezyen özne olduğunu belirtir (Fink, 2020, s. 208). Bu noktada psikanalizin özelde Lacan’ın öznesinin ise Kartezyen öznenin farklı olduğu oldukça aşikardır. “Mevcut bilimlerin düşünmediğimde varım ile var olmadığımda düşünürüm arasında bölünmüş olan özneyi hesaba katmadıkları söylenebilmektedir.” Bu çerçevede Kartezyen öznenin farklı bir bölünmüş özne formülasyonunun Lacan’ın öznesini tarif ettiğini söyleyebiliriz.

Lacan için özne ve dil birbirlerine oldukça bağlıdır. “Lacan dil olmadan insan öznesinin olamayacağını ama öznenin de yalnızca dile indirgenemeyeceğini söyler” (Sarup, 2004, s. 22). Simgesel evreye yapılan bu vurgu Lacan’ın çalışmalarında önemli bir yere tekabül eder. İmgesel evrede henüz özne olamamış varlık simgesel evreye geçtiğinde özne olarak adlandırılır. Sarup bu imgesel evrede “yalnızca annesini ve onun kendisine göstereceği ilgiyle karşılaşmayı arzuladığını belki de farkında olmadan çocuğun annesinde eksik olanı yani fallusu farkında olmadan tamamlamayı arzuladığını ve bu evrede çocuğun bir özne değil eksiklik, hiç olduğunu söylemektedir” (Sarup, 2004, s. 20).

Parçalanmış Beden-Ayna Evresi-Odipal evre

Çalışmalarında Freud’un psikanaliz kuramını sistematikleştirerek, psikanalizi bilimsel bir zemine oturtan Lacan, bebeğin özne oluşunu 3 ayrı evre içerisinde tanımlar. Bu evreler Freud’un üç döneminden (id, ego, süpergo ya da haz gerçeklik ve ahlak evrelerinden) etkilenecek şekilde ele almıştır. Lacan’ın parçalanmış beden evresinde henüz bebek kendi imgesinin ayırıcılığına değildir ve anne yani öteki ile özdeşim halindedir bu dönemde anne ve çocuk ayrılmamıştır bir özne kavramından bahsedilmez bu sebeple bu döneme ayna evresi önce dönem denilebilmektedir. Ayna evresi döneminde ise bebek artık 6-18 ay arası dönemde olup, bu dönemde kendi ayırıcılığına varmakta kendi imgesinden ayrı imgeleri keşfedebilmektedir bu

dönemde artık anne ötekidir ve objet a kavramı (küçük ötekiler) artık vardır. Bu evrede birey kendinin ayırındadır ve kendi imgesini aynada tanır. Odipal evrede ise bebek artık simgesel evreye adım atmıştır. Bu evre Freud'un süper ego dönemine yani ahlak evresine denk düşmektedir. Bu evrede artık toplumsallaşan ve dili kullanarak sembolik alana adım atan bebek artık sadece anne ve kendi sarmalından kurtulmakta üçüncü bir boyutu da -dil aracılığıyla simgeler evreni olan toplumu- kavramaktadır.

“Lacan’ın 1936’da Uluslararası Psikanaliz Derneği’nin Marienbad’da gerçekleşen 14. Kongresinde yapmış olduğu “Le Stade Du Miroir” (Ayna Evresi) başlıklı sunumu onun en çok alıntılanan sunumudur” fakat sunumu sırasında birtakım engellerle karşılaşır. Bu sebeple ayna evresi teorisinin İlk yayınlanması ise 1949 yılını bulmaktadır (Homer, 2016, s. 31). Lacan’ın ayna evresi, ayna testine gönderme yapmaktadır. Bu terim “insan yavrusunun en yakın hayvan akrabası şempanzeden ayırt etmeye yarayan bir deneye gönderme yapmaktadır” (Evans, 2019, s. 46). Lacan Freud’un oral anal fallik dönem gibi kişilik dönemlerine alternatif olarak geliştirdiği Ayna Evresi bireyin imgesel, simgesel, gerçek olmak üzere kişiliğin üç dönemini yansıtır (Erkan, 2019, s. 1429).

“Lacancı Ayna evresi bebeklerin kendi bütünlüklü benliklerinin parça parça imgelerini birleştirerek ve yanlarındaki yetişkin ile girdikleri iletişim içinde kendi farkına vardıkları” bir dönemi anlatmaktadır (Tura, 2015, s. 76). “Aynadan yansıyan imge bebeği bir ikileme sürükler çünkü bebek hem kendisine dışsal olan bir şeye, hem de kendisine ilişkin bir duyumu aynı anda yaşar” (Homer, 2005, s. 50).

Ayna evresi 6-18 ay arası insan yavrusuna odaklanmaktadır. Burada ayna testinde şempanze ve insan yavrusu arasında yapılan deneye gönderme yapılmakla birlikte aynada bebeğin kendi imgesiyle karşılaşması karşılaştığı bu imgenin bebeğin kendi yansıması olduğunu ayırt etmesiyle başlar. “İmgesel dünyadan kopan çocuk daha sonra dille birlikte simgesel dünyaya adım atar. Burada onun kimliği öteki üzerinden inşa edilir” (Erkan, 2019, s. 1429). Ayna evresini Lacan ise şu sözlerle tanımlamaktadır: “Ayna evresi ikili anlam yüklediğim bir fenomendir. İlk olarak çocuğun zihinsel gelişiminde tayin edici bir dönüm noktası olması bakımından tarihsel bir değeri vardır. İkinci olaraksa beden imgesiyle kurulan zorunlu bir libidonal ilişkinin tipik örneğidir” (Lacan, 1951, s. 14). Görüldüğü üzere anne ile kendi imgesinin ayırına varamayan ayırışmamış henüz özne olamamış bir bebek, ikinci aşamada imgenin farkındalığına varmakta ve bireysel bilinçliliğe erişmekte, üçüncü aşamada ise dilin etkisiyle simgeler alanında dahil olmakta parçalanmış bedenden simgesel düzene öznenin yolculuğunu anlatmaktadır.

Gerçek, İmgesel, Simgesel

Lacan'ın parçalanmış beden evresi olan gerçek evresi bebeğin henüz imgesinin ayırdına varamadığı karmaşa içerisinde olduğu dönemi ifade etmektedir bu dönemde henüz imgesel karmaşa içinde olan bebek özne olmamakla birlikte annesi ile ayrışamadığı için henüz öteki kavramı oluşmamıştır. İmgesel evre ise Lacan'ın bebeğin imgesinin ayırdına vardığı ve aynı zamanda küçük ötekinin objet a farkına vardığı dönemdir. Bu evrede bebek bilinçlilik ve bireyselliğe adım atar ve öteki ile (anne) ayrışarak özne olma yolunda ilerler. Son evre simgesel evrede ise bebek simgeler Evren'i olan dille (büyük öteki) tanışır kültürel normların ayırdına varır.

Lacan'ın ikinci evresi olan imgesel “egonun ayna evresindeki oluşumudur, Ego ile imgesel eşlenik ikili ilişkinin ilk özelliğini oluşturur ve bu ikisi birbirinin yerine geçebilir. İmgesel imge ile imgelemin aldatma ile tuzağın alanıdır. Özne üzerinde ayna imgesinin adeta hipnoz edici büyüleyici bir etkiye sahi olan imgesel (Evans, 2019, s. 151) ben'in dünyasıdır, duyu algısının, özdeşleşmenin ve yansımali bir birlik duygusunun linguistik öncesi dünyasıdır. Bu evre bir kimsenin kendisini özerk ve tutarlı bir olarak inşa etmesi için kendisini diğerlerinden ve toplumsal çevresinden ayırabilmesinin gerekliliğine odaklanır” (Homer, 2005, s. 50). Simgesel düzen ya da linguistik öncesi düzen olarak tanımlanabilecek imgesel düzende bebek henüz özne olmayı karşılar. Çünkü henüz kendi imgesinin ayırdında değildir.

Simgesel düzen Lacan'ın çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir bilinçaltının bir dil gibi yapılandığını belirten Lacan sıklıkla simgesel düzene atıflar yapar. “Lacan'ın simgesel kavramının temelinde armağan kavramı ve armağanın takas çevrimindeki rolü yer almaktadır. Değiş tokuşun en temel biçiminin bizzat iletişim olmasından (sözcüklerin değiş tokuşu sözün armağan olması) ve yasa ile yarı kavramlarının dil olmaksızın düşünülmesinin imkânsız olmasından ötürü simgesel esasında dilsel bir boyuttur” (Evans, 2019, s. 228). Lacan insan dünyasındaki her şeyin “ortaya çıkan simgelerle uyum içinde” olduğunu belirtir. “Simgelerin belirdikten sonra insan özneliği ile bilinçdışı da dahil her şeyin bu simgeler ve simgeselin yasası uyarınca düzenlenir ve yapılır olduğunu” (Homer, 2016, s. 66) vurgulamaktadır.

Benzer şekilde Lacan simgesel düzeni yapı ile özdeşleştirmiştir ve buradaki eksikliği dile getirmiştir. Lacan'a göre “yapı-simgesel düzen- hiçbir zaman tamamlanmaz. Her zaman bir şeyler eksik kalır; bir fazlalık ya da simgeseli aşan bir şey. Simgeseli aşan şeyler, özne ve nesnedir” (Homer, 2016, s. 93). Lacan'a göre “bizim gerçekliğimiz simgelerden ve anlamlama sürecinden oluşur. Bu nedenle gerçeklik olarak addettiğimiz şey, simgesel düzenle ya da

toplumsal gerçeklikle birleşmiştir” (Homer, 2016, s. 113). “Lacan’ın terminolojisinde, varoluş bir dilin ürünüdür: şeyleri varoluşa getiren (onları insan gerçekliğinin bir parçası yapan) dildir; şeyler şifrelenmeden, simgeselleştirilmeden ya da söze dökülmeden önce bir varoluşa sahip değildirler. O halde gerçek diye bir şey yoktur çünkü dilden önceye aittir” (Fink, 2020, s. 54). Lacan Gerçeği şu şekilde tanımlar: “Gerçek ya bütünlüktür ya da yok olup giden andır. Analitik deyimde özne için gerçek hep bir şeye toslamaktır, örneğin analistin sessizliğine” (Lacan, 2017, s. 49).

Bilinçdışı

Lacan çalışmalarında bilinçdışına oldukça önem atfetmekte bilinçdışını dil ile özdeşleştirmektedir. “Bilinçdışının dil gibi yapılandığını” (Homer, 2016, s. 52) sıklıkla tekrarlamaktadır. Lacan’ın farklı zamanlarda bilinçdışını kullanımının değiştiği görülmektedir. 1950’den önce Lacan bilinçdışı kavramını sıfat gibi kullanmakta olduğu görülmektedir (Evans, 2019, s. 62). Lacan’ın geliştirdiği bilinçdışı kavramlarına bakıldığında bunların 3’e ayrıldığı görülmektedir: Bir boşluk ya da kopuş olarak bilinçdışı, Bir dil gibi yapılanmış bir şey olarak bilinçdışı, Öteki’nin söylemi olarak bilinçdışıdır (Homer, 2016, s. 94).

Bilinçdışının yapılandığını ifade eden Lacan XX. Seminerinde bilinçdışının yapılanışında harfler ve bilinçdışı ilişkisini şu sözlerle açıklar: “harf bir birleşime işaret eder...harfler birleşimler oluşturur, harfler sadece birleşimlere işaret etmenin ötesinde birleşimlerdir, bizatihi birleşim olarak işleyen şeyler olarak görülmelidirler” ...” Bilinçdışı, küme teorisinde söz konusu olan, harflere benzeyen birleşimler gibi yapılanmıştır” (akt. Fink, 2020, ss. 51-52).

Lacan’a göre “Psikanaliz bir bilim olmakla birlikte bilinçdışı öznenin bilimidir” (Homer, 2016, s. 95). “Bilinçdışı göstergesel malzemeden oluşur. Bilinçdışı denetimimiz dışında kalan bir anlamlama sürecidir, biz dili konuşmayız aksine bizim aracılığımızla konuşan dildir. Bu anlamda Lacan bilinçdışını Ötekinin söylemi olarak ifade eder” (Homer, 2016, s. 66).

“Lacan’a göre bilinçli düşünce anlam bölgesinde, dünyayı anlamlandırma mücadelesi içindedir. Lacan bilinçdışı işlenmelerin anlamları en ufak bir ilgisi olmadığını ileri sürer. Lacan’a göre bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır (Homer, 2016) ve doğal bir dil de (konuşmadan farklı olarak) simgesel bir dil gibi yapılanmıştır”(Fink, 2020).

Öteki

Lacan’da öteki kavramı ayrı bir önem arz eder nitekim öteki imgeselden sonra ortaya çıkar ve tek bir ötekinden bahsedilmez. Aynı zamanda bilen kimdir sorusuna Lacan ötekidir

şeklinde cevaplamaktadır. Lacan' a göre özne bilir fakat öznenin bilgisi hepsi- değil mahiyetinde eksik bir bilgidir ve hepsi-değil mahiyetinde bilmeyenin sadece öteki olduğunu belirtir. Lacan öteki kavramını aynı zamanda bilinçdışı ile birlikte kullanmakta ve bilinçdışının ötekinin söylemi olduğunu belirtmektedir.

Lacan'ın çalışmalarında bilim nesnesi olarak bilinçdışını kullanması bu sebeple psikanaliz alanında ötekine oldukça önemli bir yer attığını de bize göstermektedir. Nitekim çalışmalarında tek bir öteki kavramı kullanmaz bunlar iki (büyük Öteki ve küçük öteki) ya da çoklu ötekilerdir. (Dil olarak öteki, Talep Olarak Öteki, Arzu olarak öteki (nesne a), jouissance olarak Öteki)

Lacan'da “ötekilik kavramı bilinçdışı (dil olarak öteki) egodan (imgesel öteki ve arzu olarak öteki (ego ideal), Freud'cu süperegoya (Jouissance olarak öteki) kadar pek alışılmadık çeşitliliktedir. İhtiyaç ve hazlarımız ebeveynlerimizin talepleriyle (talep olarak öteki) düzenlenip toplumca makul görülen formlara yönlendirildiği ölçüde; arzumuz Öteki'nin arzusu olarak oluştuğu ölçüde yabancılaşmışızdır” (Fink, 2020, ss. 11-12).

Lacan bilinçdışı ve ötekiyi söylem formülasyonu ile almıştır. Lacan'a göre bilinçdışı ötekinin söylemidir. Lacan'a göre “İki tür söylem türü vardır. Birincisi kasıtlı söylem olan ego konuşması: kendimize dair bilinçli düşünce ve inançlarımızla ilgili gündelik konuşma, İkinci tür söylem ise kasıtsız söylem olan başka türlü bir konuşmadır. Bu ağızdan kaçırılan, evelenip gevelenen eğip bükülen kasıtsız bir söylemdir. Lacan'ın Öteki'si en temel düzeyde bu başka türlü konuşmayla ilgilidir” (Fink, 2020, s. 24).

Lacan'ın “başka türlü söylem deyimi ego dışından gelen” söylemdir. “Freud bu yere bilinçdışı derken Lacan için bu bölge ötekinin söylemi olan bilinçdışı” der (Fink, 2020, s 24). Lacan bilinçdışına odaklandığı için kasıtlı söylem olan ego söylemlerine odaklanmaz onun yerine bilinçdışının söylemine semptomlara kasıtsız söylemlere, dil sürçmelerine odaklanır.

Lacan küçük ve büyük öteki ayrımını 1955 yılında yapar. “Lacancı cebirde büyük Öteki A ile (Fransızca Autre sözcüğünün büyük A'sı), küçük öteki ile a ile (Fransızca autre sözcüğünün küçük a'sı) gösterilmeye başlar” (Evans, 2019, s. 201). Küçük öteki “öteki olmayan öteki egonun yansıması (bu yüzden a hem egoyu hem küçük ötekiyi simgeler) ve imgesel düzene ait olan”, Büyük öteki ise “kökten ötekiliği, imgesel ötekiliği aşan bir ötekiliği” temsil eder. “Bu kökten ötekilik dil ve yasa ile birdir bu sebeple bu ötekilik simgesel düzene aittir. Büyük öteki her bir özne için tikelleştiği ölçüde simgeseldir” (Evans, 2019, s. 202).

Objet a- Objet Petit a- Nesne a

“Lacan’ın nesne teorisinde nesne bir şekilde arzuyu doyuran şey değil de arzunun nedeni olarak yer almaktadır. Lacan analizanın kendisini meydana getiren dış nedenleri olabildiğince öznelleshtirmesini sağlamak için, analistin öznenin fantezisinde oynaması (nesne a) ve sakınması gereken (imgesel, yargılayıcı ötekilerin tümü, ego psikolojisindeki yaklaşımlara içkin her şeyi bilen öteki) rollerden yola çıkarak analist pozisyonunu yeniden kavramsallaştırır” (Fiske, 2020, s. 14).

“Lacan nesneyi bir yandan da açmazlara, paradokslara, türlü bilmecelere yol açıp yapıların sistemlerin ve aksiyomatik alanların muntazam işleyişini aksatan neden olarak ele almıştır. Nesne, dünyayı simgeselleştirmek için kullandığımız sistemlerin, yani dilin arıza yaptığı noktalarda burun buruna geldiğimiz gerçektir. Nesne, ne zaman her şeyi açıklamak, tastamam söylemek için göstereni kullanmaya yeltensek ayak direyen o harftir” (Fiske, 2020, s. 15).

LACAN’DA BİLGİ ANLAYIŞI

Lacan Descartes’dan önce bilgi nedir sorusunun hiç sorulmadığını bu sorunun canlanması için analizi beklemek gerektiğini belirtir. “Analiz gelip, bilmeyen bilgi diye bir şey olduğunu, olduğu haliyle gösterene dayanan bir bilgi olduğunu ilan etmiştir” der (Lacan, 2019, s. 112). Lacan bilgi sorusunu bilen ne bilen ne biçiminde sormak için kulağımızı bu kadar tersten göstermeye gerek var mı diyerek bunun “Öteki” olduğunu belirtir. Bu sebeple Lacan ötekini “başta gösterenin yerleştiği yer olarak konumlandığını” belirtir ve ekler “nitekim bu yer olmasa bize bir yerlerde hakikat boyutu (dimension), bir söylenenin-meskeni/boyutu (ditmention), söylenenin-bilgisi Ötekini yer olarak koyutlayan bu söylenenin- ikametgahı olduğunu belirtecek bir şey kalmaz” (Lacan, 2019, s. 112).

Lacan’a göre “bilginin statüsü bu şekilde, bilgi diye bir şeyin zaten olduğunu, bu bilginin Ötekinde bulunduğunu ve onun elde edilmesi (à prendre) gerektiğini” ima eder. “Bu işin öğrenme işi olduğunu belirten Lacan, öznenin bu bilginin öğrenilmesi hatta açık arttırmaya çıkarılmasının sorunluluğu olduğunu belirtir, yani ona değerini veren maliyeti olduğunu söyler” (Lacan, 2019, s. 113).

Bilgi tamı tamına ne kadara mal olduysa o kadar eder diyen Lacan (2019) “bilginin her icra edilmişinde yeniden fethedildiğini ve verdiği gücün iktidarın hep jouissance’a dönük kaldığını” belirtir. Lacan’a göre “bilgi ne ithal edilir ne de ihraç Kullanımda pişmiş olgunlaşmış (un formé) değilse hiçbir enformasyon tutmaz, tutamaz” (s. 113). Lacan” öznelere bildiğini

fakat nihayetinde yine de hepsini/bütünü bilemediğini belirtir. Bu hepsi-değil düzeyinde bilmeyen sadece ötekidir ve Hepsi-değil'i yaratan ötekidir: tam da bu hepsi- değil içindeki hiç bilmeyen/hepsini bilmeyen'in (pas-savant-du-tout) parçası olduğu için" (Lacan, 2019, s. 114).

Lacan "bilinçdışındaki her bir göstergenin (dil sürçmesi, unutkanlık, rüya, semboller vb.) öznenin kendisinin bile farkında olmadığı bir sistemi gösterdiğini" belirtilmekle birlikte "bilinçdışının sadece falan âna falan kelimeyi yerleştirmeyi bildiği için değil ama ayrıca yinelemenin özgüllüğünü güvence altına aldığı için de bir bilgi olduğunu, bilinçdışının yinelemenin bilgisi olduğunu belirtmektedir "(Erkan, 2018, s. 1434). Kısaca bilen ötekidir, bilinçdışı yinelemenin bilgisidir ve analizin ortaya koyduğu gibi bilmeyen bilgi vardır ve bu gösterene dair bilgidir.

SONUÇ

Lacan psikanalizi sistematikleştiren Freud, Saussure, Strauss, Hegel, Descartes, Heidegger, Platon, Kant gibi pek çok düşünürden etkilenmiş bu düşünürlerin sistematikleştirdiği antropoloji, dilbilim, psikanalizden yararlanmış ve kendi öznel formülasyonunu oluşturmuştur. Lacan'ı postmodernist düşünürlerden ayıran özneyi reddeden, özneye karşıt tavır takınan (Foucault, Derrida gibi düşünürlerin aksine) özneyi kendince farklı bir formülasyonla ele alışındır.

"Özneyi dilde temsil edilmekten öte bir varlık gösteremediğini bu nedenle öznenin öldüğünü savunan postmodernistlerin aksine Lacan'a göre özne ölmemiştir" (İzmir, 2019, s. 14). Gerçek simgeselleşmeye direndiği için özne yapısı içinde varlığını koruyarak dilden bağımsız biçimde varlığını sürdürmektedir (Sarup, 1992, s. 104). Bu sebeple Lacancı özne ne Kartezyen özneye benzeyerek aydınlanma düşünürlerince aklın önderliğindeki bilen özneye tekabül etmekte ne de öznenin hiçleştiği ya da reddedildiği post modern dönemin hiç öznesine benzemektedir. Lacancı özne Kartezyen öznenin vurguladığı düşünce boyutu ile varlığın kesiştiği noktaya vurgu yapmakta düşünce varlığın kesiştiği noktada oluşmaktadır oysa ki Lacancı özne düşünce varlık kesişiminde bulunmamakla birlikte ya sadece düşüncede ya da sadece varlıkta bulunan parçalı bir yapıdadır. Aynı zamanda Lacancı özne, Kartezyen öznenin aksine sabit bir halde değildir, bölünmüş yabancılaşmış ve akışkandır sürekli değişmektedir. Lacan bu değişimi Descartes'ın cogitosuna atıfla ele alır Lacan'a göre bilen özne düşünüyorum dediği her an bu ifadesinin farkındalığıyla varoluşunun bilincindedir aksi dönemde ise değildir. Lacan bilen öznenin bu konumunu ve söylemini ego söylemine benzeterek gerçek söylemin bilinçdışında olduğunu belirtir.

Lacan gündelik hayattaki söylemi ego söylemi olarak niteler ve gerçek söylemin bilinçdışının (ötekinin) söylemi olduğunu bunun ise dil sürçmeleri ve kasıtsız farkında olmadan yapılan söylemler olduğunu belirtir. Lacan'a göre bilinçdışı yapılanmış bir dildir ve bu kasıtsız söylemler belirli bir yasa çerçevesinde hareket eder. Bilinçdışı ise yinelemenin bilgisidir.

“Freud’un sabit bir imge olan egonun analizinin mümkün olmadığı Lacan’ın bu hakikati ortaya koyarak analizin ancak devinim içindeki bir yapının analizi olarak olanaklı olabileceğini gözler önüne sermiştir. “Ego neyse odur, kendine yabancılaşmaz ama özne bir varoluş bulabilmek adına sürekli olarak kendine yabancılaşır” (İzmir, 2019, s. 14). Buradan hareketle Lacan egoyu merkeze alan psikanalistleri de eleştirmiştir. Ona göre psikanaliz bir bilimdir ve bu bilimin nesnesi bilinçdışıdır. Bu sebeple çalışmalarında sıklıkla bilinçdışı ve bilinçdışı ile bağlantılı öteki kavramına atıflarda bulunur. Her ne kadar çalışmalarında özne kavramını kullansa da Lacan’ın bilimin nesnesi olarak bilinçdışını görmesi ve sıklıkla öteki kavramına yaptığı vurgu Lacan’ın kavramsallaştırmasının kilit noktasıdır. Öznedense Ötekiye (Autre) yapılan bu vurgu Ötekini her şeyi bilen olarak konumlandırışı ve özneyi eksik ve yabancılaşmış olarak tanımlaması Lacanyen Psikanalizde oldukça dikkat çekicidir.

Lacan öznesinin Descartes Kartezyen öznesinden ayıran bilinç ve bilinçdışı ayrımı Descartes’in düşünce ve varlığın kesişim noktası olan bilinç kesişiminde özneyi konumlandırması, Lacan öznesinin düşünce ve varlığın kesişimi haricinde bölünmüş, devinim halinde sabitlenemez bir öznedir formunda oluşu Lacan öznesinin farklılığını ortaya koymaktadır. Aydınlanmadan günümüze devam eden bilgi nedir ya da doğru bilgiye ulaşmak mümkün mü arayışlarının hedef noktası her dönem değişmektedir. Lacan ise bilinçdışı dolayısıyla bilgiyi elde ederek ve elde edeceği bilginin ise bilinmeyenin bilgisi olduğunu belirterek diğer düşünürlerden farklılaşmaktadır.

Sonuç olarak Lacancı özne diğer özne formülasyonlarına göre oldukça farklıdır. Bilen öznenin sabitliğinin aksine “Lacancı özne sabit değildir ve sürekli bir devinim halindedir” (İzmir, 2019). Bu sebeple de bilgi düzeyi hepsini/bütünü bilemeyen formdadır. Lacancı bilgi anlayışı Öteki üzerinden temellenmektedir. Bilen vasfı Lacan’da ötekiye tanınmıştır ve bu bilgi eksik olmayan bir bilgidir. Lacan her ne kadar öznenin de bildiğini söylese de öznenin bilgiyi eksik hepsi-değilin içindeki her şeyi bilen olarak tanımlamıştır, bilinçdışı yinelemenin bilgisidir ve analizin ortaya koyduğu gibi bilmeyen bilgi vardır ve bu gösterene dair bilgidir. Bilgi bilinçdışının bilinmeyenin bilgisi olarak formüle edilmiştir. Bu sebeple aklı merkeze alan Kartezyen özne çerçevesinde tanımlanan bir özne anlayışından oldukça farklı olmakla birlikte, bilince odaklanan Kartezyen öznenin aksine bilinçdışına odaklanmaktadır ve bilinçdışının bir

dil gibi yapılandığını savunmakta olan postmodernist formda ele alınan bir bilgi anlayışını anlatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2018). *Metafizik*. (Y. G. Sev, Çev.). İstanbul: Pinhan Yay.
- Avcı, M. (2018). "Seneca Etiğinde Bilgi, Erdem ve Mutluluk İlişkisi". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*. 10, 67-76.
- Aydın, A. (2021). *Felsefe Düşünce Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Badiou, A. & Roudinesco, E. (2016). *Dün Bugün Jaques Lacan*. İstanbul: Metis Yay.
- Benton, T. & Craib, I. (2016). *Sosyal Bilim Felsefesi*. (Ü. Tatlıcan ve B Binay, Çev.). İstanbul: Sentez Yay.
- Berger, P. V& Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Ankara: Atıf Yay.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cihan, M. (2001). "Spinoza Felsefesinde Varlık ve Bilgi Problemi" (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çolak, N. (2022). "Seneca'nın Ahlak Felsefesi: Doğaya uygun Bir Yaşam Mutluluğa Götüren Erdemli Bir Yaşam Mıdır?" (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çotuksöken, B. & Babür, S. (1993). *Ortaçağ'da Felsefe*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Çüçen, K. A. (2003). "Bilgi Kuramına Giriş". *Bilimname Düşünce Platformu*. (2), 3-12.
- Çüçen, K. (2020). *Bilim Felsefesine Giriş*. Bursa: Sentez Yay.
- Erkan, Ü. (2019). "Lacanda Öznenin Kurulumu ve Ötekinin İnşası: Psikanaliz ve Oryantalizm". *Turkish Studies*. 14 (3), 1425-1440. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22741>
- Evans, D. (2019). *Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü*. İstanbul: Isık yay.
- Fink, B. (2020). *Lacancı Özne*. İstanbul: Encore yay.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Birey Yay.
- Foucault, M. (2001). *Yapısalcılık Post yapısalcılık*. İstanbul: Birey Yay.
- Gülcü, B. B. (2024). "Descartes Bilgi Felsefesi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 11(1), 101-118.
- Gültekin, A. (2022). Spinoza'nın Bilgi Anlayışı: Bir Oto-Epistemoloji Okuması. *International Social Science Studies Journal*. 8 (95), 663-672.
- Hegel, G. W. F. (2021). *Felsefe Tarihi Ortaçağ Felsefesi ve Modern Felsefe Cilt 3*. (D. B. Kılınç, Çev.) İstanbul: NotaBene Yay.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. (H. Alkan ve B. Balkız, Çev.). İstanbul: Engin Yay.
- Homer, S. (2016). *Jaques Lacan*. (A. Aydın, Çev.). Ankara: Phoenix Yay.
- İzmir, M. (2015). *Lacancı Psikanaliz ve Karakter Çözümleme*. Ankara: İmge ktbv.
- İzmir, M. (2019). *Öznenin Diyalektiği*. Ankara: İmge Ktbv.

- Küçükalin, G. (2020). Derrida ve Yapısöküm. İstanbul: Arı Sanat Yay.
- Küçükalp, K. (2008). Heidegger ve Derrida. Bursa: Sentez Yay.
- Lacan, J. (2012). Televizyon. (A. Soysal, Çev.) İstanbul: Monokl Yay.
- Lacan, J. (2017). Babanın Adları. (M. Erşen, Çev.) İstanbul: Monokl Yay.
- Lacan, J. (2019) Psikanalizin Dört Temel Kavramı. İstanbul: Metis Yay.
- Lacan, J. (2019). Yine Hala. İstanbul: Metis Yay.
- Mencütekin, M. (2014). Lacan ve Sinema Sanatı. İstanbul: Arı Sanat Yay.
- Nalçaoğlu, H. (2004). Kültürel Farkın Yapısökümü. İstanbul: Phoenix Yay.
- Pehlivan, M. (2019). “Francis Bacon’ın Ortaya Koyduğu Hakikat Ölçüsü ve Bilgi Kaynağı çerçevesinde Yeni Dünya İnsanı Sorunsalının Çözümü”. Türkiye Mesleki Sosyal Bilimler Dergisi. 1(2), 10-17.
- Reich, W. (1984). Psikanalizin Tarihsel Araştırmalara Uygulanması. (A. Kışlalı, Çev.). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 39 (1), 191-203. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001446
- Sarup, M. (2004). Post-Yapısalcılık ve Post-modernizm. (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Smith, P. & Riley, A. (2016). Kültürel Kurama Giriş. Ankara: Dipnot Yay.
- Topdemir, H. G. (2012). “Orta Çağ Uygarlıklarında Bilgi ve Bilim”. Bilim ve Teknik, 51(1),72-75.
- Topdemir, H. G. & Unat, Y. (2024). Bilim Tarihi ve Felsefesi. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Tura, S. M. (2015). Freud’dan Lacan’a Psikanaliz. İstanbul: Kanat Yay.
- Tuzgöl, K. (2018). Lacanyen Psikanalitik Kuram ve öznenin Konumu. Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi.1 (1), 41-53.
- Üsterman, U. (2009). Lacan Seçkisi. Y. Seçkin (Ed.). Lacan’da konuşan Özne Benin konuşmayan Nesnesi. İstanbul: Monokl Yay.
- Yıldırım, Ş. (2013). İbn-İ Sina ve Descartes’ın Bilgi Anlayışları Bakımından Karşılaştırılması. 2(22), 97-129.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çelik,R., Tomanbay, İ., Kale, M., Çelik, M., & Bahçevan, Ö. F. (2024). Özel Eğitim Merkezinde Görev Yapan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), ss.46-64.
DOI: 10.20493/birtop.1491008

**ÖZEL EĞİTİM MERKEZİNDE GÖREV YAPAN ÖZEL EĞİTİM
ÖĞRETMENLERİNİN YAŞADIKLARI SORUNLAR**
**PROBLEMS EXPERIENCED BY SPECIAL EDUCATION TEACHERS
WORKING IN SPECIAL EDUCATION CENTERS**

Ravza ÇELİK

İstinye Üniversitesi, Türkiye

ravzacecik07@gmail.com

ORCID: [0009-0006-1802-3392](https://orcid.org/0009-0006-1802-3392)

İlhan TOMANBAY

Prof. Dr., İstinye Üniversitesi, Türkiye

tomanbay@sabev.org.tr

ORCID: [0000-0003-3658-4311](https://orcid.org/0000-0003-3658-4311)

Mehmet KALE

İstinye Üniversitesi, Türkiye

mehmetkale351@gmail.com

ORCID: [0009-0008-8863-7618](https://orcid.org/0009-0008-8863-7618)

Melike ÇELİK

İstinye Üniversitesi, Türkiye

meelikececelik18@gmail.com

ORCID: [0009-0001-4445-929X](https://orcid.org/0009-0001-4445-929X)

Ömer Faruk BAHÇEHAN

İstinye Üniversitesi, omerbahcivan99@gmail.com

ORCID: [0009-0004-5433-8557](https://orcid.org/0009-0004-5433-8557)

Öz

Araştırmanın amacı; özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunları belirlemek ve bunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Araştırmada; nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Fenomenoloji (olgu-bilim) yaklaşımından yararlanılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler iki farklı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde birebir ve yüz-yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcı sayısı, on iki özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda özel eğitimde ders saatinin yetersizliği, materyal eksikliği, uygulama sınıfı yetersizliği gibi temel sorunlar olduğu görülmüştür. Ayrıca düşük ücretler, mesleğe olan toplumsal bakış açısı ve istihdam sorunları da çıkan bulgular arasındadır. Gerek öğrenciler arası iletişimde gerek öğretmen-öğrenci iletişimde yaşanan sorunların, özellikle davranış problemleri olan öğrencilerle çalışılırken arttığı görülmektedir. Materyal eksikliği ve ders saatinin yetersizliği de öğretmenlerin verimli eğitim vermelerini

engellediği söylenebilir. Öğretmen-veli iletişiminde de bazı eksiklikler bulunduğu ve bu durumun, öğrencinin evde ve okulda tutarlı bir eğitim almasını zorlaştırdığı sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak öğretmeni etkileyen bir faktör diğer bireyleri de etkilemektedir. Bu çalışmada özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar nitel bir bakış açısıyla ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, özel eğitim öğretmeni, sorun.

Abstract

The aim of the study is to identify the problems experienced by special education teachers and to offer solutions for them. Qualitative research method was used in the study. Phenomology (phenomenology) approach was utilized. Interviews were conducted using a semi-structured interview form. Interviews were conducted one-on-one and face-to-face in two different special education and rehabilitation centers. The number of participants consisted of twelve special education teachers. As a result of the analysis, it was seen that there are basic problems in special education such as insufficient class hours, lack of materials, and inadequacy of practice classes. In addition, low wages, social perspective on the profession and employment problems were also among the findings. It is seen that the problems experienced in both student-student communication and teacher-student communication increase especially when working with students with behavioral problems. Lack of materials and insufficient class hours also prevented teachers from providing efficient education. It was concluded that there were also some deficiencies in teacher-parent communication, which made it difficult for students to receive a consistent education at home and at school. As a result, a factor that affects the teacher also affects other individuals. In this study, the problems faced by special education teachers were tried to be highlighted from a qualitative perspective.

Key words: Special education, special education teacher, problem.

GİRİŞ

Osmanlı Dönemi'nde özel eğitim kavramı; Maarif Mektebi içerisinde görme engelli ve duyma engelliler için açılmış sınıflarda eğitim alan bireyler için kullanılmıştır. Bu sınıflar, ilerleyen dönemlerde ayrılmış ve 1912 yılına kadar eğitim sürdürmüştür. 1921 senesinde İzmir'de Özel İzmir Sağırlar ve Körler Müessesesi adı altında bir mektep açıldı. Mektep, daha sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde 1950 senesine kadar faaliyet sürdürmüştür (Kargın, 2003). Kurtuluş Savaşı'nda (1921) çok fazla can kaybı yaşanmasından dolayı Himayet-i Etfal adı altında 10 Haziran 1921 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur (Çağlar, 1982, s. 1-21). Türkiye'de zihinsel engelli çocukların, özel eğitimleri için gelişmeler çok yavaş olmuştur. 1952 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Özel Eğitim bölümü açılmıştır. Bu bölümde, üstün zekalı ve zihinsel yetersizliği olan çocukların, eğitim alanlarında uzmanlık bölümü yürürlükteydi (Çağlar, 1982, s. 1-21). 1965 senesinde özel eğitim alanında öğretmen yetiştirmek amacı ile Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Özel Eğitim bölümü açılıp hemen sonrasında kapatılmıştır. Görme engelli kişilerin topluma uyum sağlayabilmeleri adına 1950 yılında Altı Nokta Körler Eğitim ve Kalkındırma Derneği kurulmuştur. Günümüzdeki adıyla Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) 1955 senesinde kurulmuştur (Şahin, 2003, s. 99-120). 1963-1964 öğretim senesinde İstanbul ve Ankara'da üstün yetenekli öğrenci grubu, özel sınıflarda eğitilmiş fakat uygulama 1968 senesinde sona ermiştir. 1957 senesinde çıkarılan 6660 Sayılı Yasa ile güzel sanatlarda yaratıcı ve üstün yetenekli çocukların

devlet yardımıyla yurtdışı eğitimden yararlanma imkânları sunulmuştur. Özel eğitimle alakalı kararlar alınması ve yönetmeliğinin çıkarılması 1961 Anayasası ile olmuştur. 1962 yılında çıkarılan 222 Sayılı İlköğretim Kanunu'nda "Mecburi ilköğretim çağında buldukları hâlde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal yönden özürli olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmesi sağlanır" kararı verilerek engelli insanların özel eğitim alması yürürlüğe girmiştir. 1997 yılında 571-573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık özürlülerle/engellilerle ilgili çalışmaların eşgüdümü için kurulmuş bir kuruluştur (Sayita ve Şirin, 2000). 5378 Sayılı "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la engellilerin; sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliği ile ilgili problemlerinin çözülmesi amacı ile yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Özel eğitim; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin gelişimine destek olmak, eğitimsel süreçlerinde ihtiyaçlarına yönelik faaliyet göstermek ve mevcut yetersizliklerinin bir engele dönüşmesinin önüne geçmek, günlük yaşam becerilerinde ve toplumsal süreçlerde bağımsız olarak hareket edebilme ve üretkenlik yönleri gelişmiş kişileri geliştirmek amacını taşımaktadır. Alandaki uygulama yöntemlerine hâkim olan özel eğitim öğretmeni, yetersizlik ve engel türlerine göre düzenlenen özel eğitim programı kapsamında; uygun mekân ve doğru materyallerle kişilere uyguladığı bir eğitim çeşididir (Subakan, 2019, s. 52). Toplumda yer alan özel eğitim öğretmenlerinin sorunlarının ortaya çıkarılması, bu sorunlara çözüm önerileri bulunmasıyla sosyal alanda ve akademik alanda etki yaratması beklenmektedir. Özel eğitim alanında yaşanan sorunlar, özel eğitim öğretmenlerinin çalışma motivasyonunu düşürmektedir (Işıkhan, 2017, s. 7-26). Özel eğitim öğretmenlerinin motivasyonlarını yüksek tutabilmek için yaşadıkları sorunlar dikkate alınarak çözülmesi gerekmektedir.

Her geçen gün artan engellilik oranına istinaden günümüzde özel eğitim öğretmenlerin yaşamış olduğu sorunlar da artış göstermektedir (Orhan, 2015 s. 1). Bu sorunların artış göstermesindeki en büyük nedenler; ailelerin süreçte şok, reddetme, çöküntü, karmaşık duygular, suçluluk, kızgınlık, utanç ve pazarlık etme süreçlerinden, kabul ve uyum sürecinin geç olmasıdır (Ercan ve Kırlioğlu, 2019, s. 621). Ailelerin engellilik durumunu kabullenme süresi ve öğretmenlere yüklenen işgücünün yoğunluğu, artan vakalarla birlikte oldukça sorun teşkil etmektedir (Ercan ve Kırlioğlu, 2019, s. 597-628). Tüm bu sorunlarla birlikte kabul sürecinden sonraki aşamada iş birliğinin önemi karşımıza çıkmaktadır. İş birliği, eğitimcilerin ihtiyaç duyduğu alanların başında gelmektedir. Eğitimcilerin öğretim sürecinde gözlem ve uygulamaları aileye aktarması, süreçle ilgili aileye belirli sorumluluklar vermesi ve bireyin

gelişiminde gözlemlenen somut ilerleme iş birliğinin önemini kanıtlamaktadır (İlgar, 2017, s. 333). Bazı ailelerin bireyden ya da eğitimciden beklentisinin düşük olması sebebiyle iş birliğine açık olmadığı ve sorumluluk bilincinin oldukça az olduğu söylenebilir. Bu tip ailelerin iletişimde sorunlar yaşadığı söylenebilir (Karasu, 2014, s. 62). Öğrenci ve eğitimci arasındaki iletişimin kopuk olmasına sebebiyet verir (Demir, 2023). Özel eğitimde iş birliğinin esas olması nedeniyle iletişime kapalı ve sorumluluk bilinci düşük olan aileleri katılıma teşvik etmek, ilgisini arttırmak ve eğitimsel sürece katkıda bulunmasını sağlamak gerekmektedir (Sadioğlu, 2012, s. 4-22). Yine aile katılımının aktif olarak sağlanabilmesi amacıyla öğrencilere verilen eğitim ve ailelere verilen sorumlulukların kolaylaştırılması ve daha kalıcı hâle gelmesi hedeflenir. Ailelerin faaliyetlerde daha aktif rol alması sağlanır (Demirtaş vd, 2016, s. 21-49). Öğretmenlerin aileler ile iş birliği içinde olmaları, ailelerin de sorumluluk bilincinde olarak üstüne düşen görevleri yerine getirmesi, öğretmenlerin eğitimsel süreçte yaşadığı sorunların bir kısmına çözüm sağlayacaktır. Bu sorunların dışında farklı durumlardan da bahsetmek mümkündür.

Eğitime yönelik olan, istihdam, kurum, iletişim sorunları ve gelecek beklentileri diğer sorunların yanında yer almaktadır. Eğitimsel sorunlarda ders saatinin yetersizliğinden, materyal eksikliğinden, uygulama alanlarının yetersizliğinden bahsetmek mümkündür (Ercan, vd. 2019, s. 620). Özel eğitimde beceri öğretiminin gerçekleştirilmesi ve beceri genelmesi yapılabilmesi için belirli bir zamana ihtiyaç vardır. Öğretim sürecinde sabır oldukça önemlidir. Literatür incelediğinde; öğretmenlik mesleğinde başarıya ulaşmak ve mesleki çıktılar elde etmek uzun zaman dilimi gerektirir. Bu bağlamda öğretmenlerin mesleki hayatlarında başarılı olabilmesi için sabırlı olmaları ve mesleklerini bu bilinçle sürdürmeleri önemlidir (Ercan, vd. 2024, s. 28). Fakat engeli olan bireylerin, ailelerinin öğretim süreci ve gelişimde oldukça hızlı ilerlemesine yönelik bir beklentisi vardır. Bu beklenti eğitimci için oldukça büyük bir sorun teşkil ederken bir de alınan ders saatinin az olması eğitimciyi daha büyük bir handikap ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen eğitimlerin haftada iki saat bireysel ve dört saat grupsal olmak üzere aldıkları ders sayısının oldukça az olduğu söylenebilir (Mengi, 2020, s. 19-33). Bu durumda aileler tarafından sürekli olarak olumsuz geri dönüşlerle karşılaşmaktadır. Bir başka sorun olarak, materyal eksikliğinden bahsetmek mümkündür. Var olan materyallerin yanı sıra bireyselleştirilmiş eğitim programına uygun olarak hazırlanması gereken materyallerin olması, çevre düzenlemesinin bireysel farklılıklara uygun olarak hazırlanması için eğitimcilerin belirli bir kaynağa ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Çetin, 2004, s.

47). Öte yandan kaynaklarla ve materyallerle ilgili eksikliğin olması, paylaşılan materyallerin uygun hâlde teslim edilmemesi ya da kurum tarafından materyal ihtiyacının karşılanmaması da eğitimcilerin bu anlamda yaşadığı sorunları ortaya koymaktadır (Çetin, 2004, s. 41-47). Kurumlarda yönetimle ilgili karşımıza çıkan sorunlara materyal ihtiyaçlarının karşılanamamasının yanında iletişim sorunları da eklenebilir (Kılıç, 2020, s. 12-31). Eğitimsel sorunlardan bir diğeri ise uygulama sınıfı yetersizliğidir. Özel eğitimde verilen hizmetlerde öğretim süreçlerinin gerçekleştiği ortam, bireylerin gelişimsel süreci açısından oldukça önemlidir. Bu alanlar verilen eğitimin amacına ve kişinin bireysel farklılığına uygun olarak hazırlanmaktadır. Bu alanlar; öğretim programlarının uygulandığı, günlük yaşam becerilerinin, topluma uyum süreçlerinin, davranış genellemelerinin çalışıldığı alanlardır (Altınkurt, 2008). Yine uygun çalışma alanları yaratılmaması, sınıfların yetersiz olması eğitimcinin çalışma verimliliğini düşürebilmektedir. Eğitimsel sorunların yanı sıra istihdam sorunları da karşımıza çıkmaktadır. Özel eğitim alanı oldukça bilgi birikimi ve donanım gerektirmektedir. Aynı zamanda ciddi bir çalışma disiplini, iş birliği ve emek gerektirmektedir. Eğitimcilerin düşük ücretler ile çalıştırılması yine iş motivasyonunu olumsuz yönde etkileyen faktörlerdendir (Çetin, 2004). Eğitimcilerin maddi doyuma ulaşamamaları ve istihdam koşulları ve beklentileri karşılanmadığı yönündedir (Afat ve Çiçek, 2019, s. 68-69). Özel eğitim öğretmenleri mesleki alanda yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı sorunları öğrencilere yansıtmaktadır.

Ailenin öğretmenle ve çocuğuyla yaşadığı sorunlardan da bahsedilebilir. Bu durum, aileyi ilgilendirdiği kadar eğitim kurumunu da ilgilendirmektedir. Ailenin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezindeki öğretmenler ile eşgüdümlü olarak çocuğun eğitimini desteklemeye yönelik çalışmalar sağlaması gerekmektedir. Özel eğitim merkezinde alınan eğitim, ev ortamında desteklenmelidir. Veli okul iş birliğinin temel amacı, velilerin katılımı ve desteği ile öğrenci ve okul başarısını yükseltmektir okulun öğrenciye istenilen davranışları tek başına kazandırması kolay bir süreç değildir okulda öğrenciye kazandırılan bilgi, beceri ve davranışlar evde aileler tarafından desteklenip pekiştirilmez ise kısa zamanda unutulur (Aydoğdu ve Kılıç, 2016, s. 266).

Bu araştırma sayesinde, öncelikle özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar toplumda yer edinebilmesi açısından daha iyi analiz edilecektir. Bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmiş olacaktır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi yöneticilerinin de yapılan araştırmada yeri bulunmaktadır. Özel eğitim öğretmenin çalışmakta olduğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukları yerine getirirken birtakım sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Özel eğitim öğretmenlerinin; tükenmişlik

düzeylelerinin artması, yaşam standartlarının düşük olması, çalışma koşullarının yetersiz olması ve buna bağlı olarak özel eğitim öğretmenlerinin çalıştığı kurumdan memnun olmaması ve bu durumu hem vermiş olduğu eğitime hem de özel hayatına yansıtması, yaşamış olduğu sorunlardan bazılarıdır (Çiftçi, 2015, s. 237). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yetersizliği, bu alandaki araç-gereç eksikliği, fiziksel koşulların, öğrencilerin ihtiyaçlarına olanak sağlamada yetersiz kalması gibi sebepler de bu kurumlarda çalışan özel eğitim öğretmenlerini zor durumda bırakmaktadır (Işıkhan, 2017, s. 7).

Bu araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar, nitel bir bakış açısıyla ele alınarak anlaşılmasına çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma kapsamında özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunları ve önerilerini keşfetmek amaçlanmıştır. Araştırma için toplam 12 özel eğitim öğretmeniyle görüşme sağlanmıştır. Görüşme yapılan özel eğitim öğretmenlerinin 5'i erkek, 7'si kadın öğretmenden oluşmaktadır. Öğretmenlerin yaş aralığı 22-34 yaş arasında değişiklik göstermektedir. Yöntem olarak; nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, bireylerin davranışları, kendi içgüdüleri ve psikolojik durumlarını ortaya çıkarmaya imkân sağlamaktadır (Kümbetoğlu, 2005). Araştırmada katılımcı grubun düşünceleri, sorunları, beklenti ve önerileri ele alındığından dolayı nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji (olgu-bilim) kullanılmıştır. Olgu-bilimin temel amacı insanların sahip oldukları deneyimleri ortaya koymaktır. Bu yöntem, bireylerin belirli olguların veya kavramla alakalı duygularını, düşüncelerini, algılarını ve bakış açılarını dile getirmelerine imkân tanır. Olguyu nasıl deneyimlediklerini ortaya koyan bir teknik olarak adlandırılmaktadır (Krysiç ve Finn, 2015).

ÇALIŞMA GRUBU

Katılımcıların belirlenmesi aşamasında amaçlı örnekleme yöntemi tekniklerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların seçimi bazı ölçütlere göre yapılmıştır. Bu ölçütler, lisans mezunu olması, bulunduğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde en az bir yıldır çalışıyor olması ve en az beş öğrencisinin bulunmasıdır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Veriler, katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Derinlemesine görüşme, araştırmaya katılan bireylerin düşünce yapılarını ortaya çıkarmaya imkân tanımaktadır (MEB, 2012). Görüşmeler gerçekleştirilirken yarı yapılandırılmış görüşme

formundaki öğrenciler, kurum, eğitim alanında ne gibi zorluklar ile karşılaştıkları, gelecekte beklenen ve önerilere ilişkin açık uçlu sorular bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler insanların bakış açılarını, tecrübelerini, duygularını ve algılarını ortaya çıkarmak için kullanılan oldukça mühim bir metottur (Bogdan ve Biklen, 2022).

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Araştırma, İstanbul'da bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezindeki özel eğitim öğretmenleriyle görüşmeler yapılarak yürütülmüştür. Toplam 12 özel eğitim öğretmeni ile görüşülmüştür. Her bir öğrenci üç özel eğitim öğretmeni ile görüşme gerçekleştirmiştir. Veri toplama süreci, 03.01.2024 tarihi ile 10.01.2024 arasında gerçekleşmiştir. Görüşme süreci özel eğitim öğretmenlerinin cevapları tekrarlamaya başlaması üzerine doyum noktasına ulaştığından sona ermiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Derinlemesine görüşmeler esnasında toplanan veriler bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiş ve kodlamalar yapılmıştır. Bulgular kısmında verilen beyanların sonlarındaki kısaltmalar, anonim kalması açısından kullanılmıştır. Tekrar eden ifadeler kodlama yapılırken önemli yere sahiptir.

Tablo 1. *Araştırmada Kullanılan Tema ve Alt Temalar*

TEMALAR	ALT TEMALAR
<u>Eğitime Yönelik Sorunlar</u>	Ders Saatinin Yetersizliği Materyal Eksikliği Uygulama Sınıfı Yetersizliği
<u>İstihdam Sorunları</u>	Düşük Ücret Toplumsal Bakış Açısı
<u>Kurum Sorunları</u>	İşbirliğinin Az Olması Planlama Sisteminin Geliştirilmesi

İletişim Sorunları

Öğrenciler arası İletişim Sorunları

Öğretmen ve Öğrenci Arasındaki
İletişim Sorunları

Öğretmen ve Veli Arasındaki İletişim
Sorunları

Öğretmen ve Yetkili Arasındaki İletişim
Sorunları

Gelecek Beklentileri ve Öneriler

Özel Eğitim Tanımının Doğru
Kavranması

Özel Eğitim Alanını Sempati
Besleyenlerin Tercih Etmesi

Devlet Politikalarının Geliştirilmesi

BULGULAR

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler çözümlenerek ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Elde edilen veriler analiz edildiğinde eğitime yönelik sorunlar, istihdam sorunları, kurum sorunları, iletişim sorunları, gelecek beklentileri ve öneriler olmak üzere beş ana tema ortaya çıkmıştır.

Eğitime Yönelik Sorunlar

Bu başlık altında özel eğitim öğretmenlerinin çalıştıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde eğitim verirken karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda “Ders Saatinin Yetersizliği”, “Materyal Eksikliği” ve “Uygulama Sınıfı Yetersizliği” olmak üzere üç alt tema ön plana çıkmıştır.

Ders Saatinin Yetersizliği

Özel eğitim öğretmenleri, özel çocuklara verilen derslerin yetersiz olduğunun kanısındadır. Her öğrenciye göre ders saatleri öğrencinin öğrenme, ihtiyaç ve kavrama, anlama durumuna göre ayarlanıp değişiklik göstermesini beyan etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki ifadeleri dile getirmişlerdir.

“Daha fazla derse ihtiyacı olan öğrenciler var. Hepsinin eşit ders alması bu durumda yetersiz bırakıyor. Zorlaştırıyor. Sistemsiz olarak değişim olmalı.” (N.D.)

“Çocuğun 20 saat eksikliği varken verilen 2 saatlik eğitim az.” (C.E.)

Materyal Eksikliği

Özel eğitim öğretmenleri, özel eğitim öğrencilerine eğitim verirken materyal eksiklikleri olduğundan şikayetçilerdir. Özel eğitim öğrencileri için materyalin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu örnek1 ve örnek2 de dile getirmişlerdir.

“Her bireyin kendine ait olması lazım.” (T.T.)

“Bazı materyalleri diğer öğretmenlerle dönüşümlü kullanıyoruz. Bence daha fazla çeşit ve yeterli sayıda materyal bulunmalı.” (N.D.)

Katılımcılar, özel eğitim için materyal eksikliği olduğunu beyan etmişlerdir. Materyal azlığından dolayı özel eğitim öğretmenleri materyalleri dönüşümlü kullanmakta olduklarını ve materyallerin artırılması gerektiğini görüşmelerde belirtmişlerdir.

Uygulama Sınıfı Yetersizliği

Özel eğitim öğretmenleri, özel eğitim öğrencilerine verilen uygulama sınıflarının yetersiz olduğu kanısındadır. Uygulama sınıflarının artırılması ve daha çok çocuğa ulaşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir.

“Çocukların ilgi ve yeteneklerini fark edebilmek için olması gerektiğini düşünüyorum.” (Z.Y.)

“Uygulama atölyesi bir tane var. Mutfak; bazı öğrencilerle mutfak becerileri çalışılıyor. Bu tabii ki yeterli değil.” (N.D.)

“Artırılabilir.” (B.N.G.), (D.Ü.)

“Sınıf yetersiz.” (D.Ü.)

İstihdam Sorunları

Bu başlık altında özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları istihdam sorunları incelenmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda “Düşük Ücretler” ve “Toplumsal Bakış Açısı” olmak üzere iki alt tema ön plana çıkmıştır.

Düşük Ücretler

Özel eğitim öğretmenleri iş hayatında istedikleri ücreti alamadıklarını, memnun olmadıklarını ve ücretin artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki ifadeleri dile getirmişlerdir.

“Özel eğitim alanında genel olarak maaşlar düşük. Memnun değilim.” (T.T.)

“Hayır, maaşlar biraz daha artmalı.” (İ.A.)

“İstedğim maaşın altında çalışıyorum.” (N.D.)

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki maaşların düşük olmasından ve istenilen

düzeşde maaş alamadıkları görölmektedir.

Toplumsal Bakış Açısı

Katılımcılar, özel eğitime karşı yanlış bir algı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yanlışların yerini doğal bir bakış açısı yer alması gerektiğini ve damgalayıcı ifadelerden uzak durulması gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcıların bir kısmı bu durumu 3 örnekte ifade etmiştir.

“Doğal bir his olmalı. Acıma bakışları olmamalı. Toplumun farklılıkları kabul etmesi gerekmektedir. Sistemsel değişiklikler yapılmalıdır. Muhtaçlıklar kalkmalıdır.” (D.F.)

“Özel eğitim denildiğinde insanlar bunun hem bireylerin hem toplumun yararına olduğunu bilmeli ve bu konuda bilinçlendirdiğinde gereken saygıyı göstereceklerdir.” (N.D.)

“O çocukların farklılıklarıyla normal olduğunun normalleştirilmesi gerektiğinin anlaşılmalı. Maalesefhâlâ ‘sakat mısın?’, ‘deli misin?’ gibi banal cümleler kullanılıyor.” (D.Ü.)

Katılımcılar, özel eğitimin bireysel ve toplumsal bir eğitim olduğunu beyan etmişlerdir. Normal bir durum gibi davranılmasını ve ötekileştirmelerden uzak durulması gerektiğini görüşmelerde belirtmişlerdir.

Kurum Sorunları

Bu başlık altında özel eğitim öğretmenlerinin çalıştıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinin sorunları incelenmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda “İşbirliğinin Az Olması” ve “Planlama Sisteminin Geliştirilmesi” olmak üzere iki alt tema ön plana çıkmıştır.

İşbirliğinin Az olması

Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki ifadeleri dile getirmişlerdir.

“Öğretmen-veli-öğrenci-sekreter-yönetim iş birliğinin tamamen yetersiz oluşu. Bu alan ciddi bir iş birliği gerektirir ve sağlanamadığında verim alınmaz, çeşitli problemler çıkar.” (N.D.)

“İşbirliğine önem verilmeli, tüm işler koordineli şekilde yürütülmeli, demotivasyonu önleyici tedbirler alınmalı, her zaman öğrencinin yüksek yararı önde tutulmalı.” (C.E.)

Dayanışmaya her alanda önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İşbirliğinin sağlanamaması, yetersiz olması beraberinde olumsuzlukları getirecektir. Bundan dolayı yaşanacak sorunlara çözüm yolları bulunması gerektiği ifade edilmiştir.

Planlama Sisteminin Geliştirilmesi

Katılımcılar, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki adaletsiz ders saati ve işleyişin hâkim olduğunu ifade ederek bu durumun değiştirilmesi ve geliştirilmesini beyan etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki ifadeleri dile getirmişlerdir.

“Öğrenci listelerinin öğretmenlerin programlarına dengesiz dağılımı motivasyonu ve performansı

düşürmekte.” (F.K.)

“Bir öğretmenimiz eksik olduğunda telafi dersi yazılıyor o öğretmenin öğrencisi bize yazılan öğrenciyi bazen tanımıyor oluyorum ve ne yapacağımı kestiremiyorum önceden bilgilendirilme yapılmalı.” (F.S.)

Katılımcılar; planlama sisteminin istenilen seviyede yürütülmemesi, özel eğitim öğretmenlerinin başarısını ve psikolojik açıdan ilişkileri olduğunu vurgulamışlardır.

İletişim Sorunları

Bu başlık altında özel eğitim öğretmenlerinin çalıştıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde eğitim verirken, iletişim bakımından karşılaştıkları sorunlar ortaya çıkarılarak incelenmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda öğrenciler-arası iletişim sorunları”, “Öğretmen ve Öğrenciler Arasındaki İletişim Sorunları”, “Öğretmen ve Veli Arasındaki İletişim Sorunları” ve “Öğretmen ve Yetkili Arasındaki İletişim Sorunları” olmak üzere dört alt tema ön plana çıkmıştır

Öğrenciler-Arası İletişim Sorunları

Öğrenciler arası iletişimde, özel eğitim öğrencilerinin bir araya geldiklerinde iletişim sorunları ile karşılaştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Özel eğitim öğrencilerini anlayıp ortak yönlerle her çocuğa ulaşılması gerektiği saptanmıştır. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki ifadeleri dile getirmişlerdir.

“Grup derslerinde tanıya uygun gruplama olmayınca anlaşmazlıklar çok oluyor. Ortak yöne uygun materyal seçiyorum.” (C.E.)

“Uyumsuz öğrenciler oluyor. Genellikle motive ediyorum. Yapabilirsin, anlaşabilirsiniz diyorum.” (T.T.)

Öğretmen ve Öğrenciler Arasındaki İletişim Sorunları

Öğretmen ve öğrenciler arası iletişimde, özel eğitim öğrencileri ve öğretmenlerinin iletişim sorunlarının meydana geldiğini beyan etmişlerdir. Özel çocuğu anlayıp ona göre metotlar uygulanması gerektiğini beyan etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için 3 örnekte ifadelerini dile getirmiştir.

“Çocuğa ulaşamamak. Onun dünyasına inememek. Her çocuk çok farklı, kendinizi yeni tutmanız gerekiyor.” (D.F.)

“Davranış problemleri, yersizce atma, vurma, tükürme, ortak dikkat kuramama, dil konuşma bozukluklarından kaynaklı iletişim eksiklikleri.” (F.S.)

“Ağlama krizleri geçirdikleri zaman ve şiddet uyguladıkları zaman sabrımın son noktasına ulaştığı hissediyorum. Bu durumda genelde çocuğu sakinleştirdikten sonra sabredip beklemeyi deniyorum.” (B.N.G.)

Katılımcılar, öğrenci- öğretmen ilişkisinde zorluk çektiğini beyan etmiştir. Her bir çocuk için farklı yöntemlerle defalarca çabalamak gerekmektedir. Davranış bozukluğu olan çocukların şiddet eğilimleri vardır ve bu iletişimlerini olumsuz etkileyerek öğretmeni zor

duruma sokmaktadır. Öğretmenler nefes egzersiziyle sakin kalıp, çocuğun da sakin kalmasını sağladıklarını görüşmelerde belirtmiştir.

Öğretmen ve Veli Arasındaki İletişim Sorunları

Öğretmen ve veli arası iletişimde, özel eğitim öğretmeni ve veliyle iletişim sorunları olduğu kanısındadırlar. Velinin verilen metotlara karşı çıkmaması ve çocuğuna destek olması gerektiği beyan edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu 3 örnekte dile getirmiştir.

“Okul- aile iş birliğinin az olduğunu gördüğümde çocuk kadar kendimin de yalnız olduğunu hissettim.” (T.A.)

“Öğrencilere konulan sınır ve kuralların farklı kişiler tarafından farklı ortamlarda sürdürülmemesi nedeniyle durumu öğrencilerin eğitimciye genellemesi.” (Z.Y.)

“Aile iş birliği konusunda zorluk yaşayabiliyoruz. Aile ile paylaştığımız geri bildirimleri kendi bakış açılarına göre yorumlayıp uygulayabiliyorlar. Bu durumu aile eğitimlerini sıklaştırarak çözebiliyoruz.” (Z.Y.)

Öğretmen ve Yetkili Arasındaki İletişim Sorunları

Öğretmen ve yetkili arası iletişimde, özel eğitim öğretmenleri ve yetkili arasında iletişim sorunları olduğu beyan edilmektedir. Öğretmenlerin gerekçelerinin göz önünde bulundurulup, değerlendirilmesi beyan edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki 4 örnekte ifadelerini dile getirmişlerdir.

“Alanda çok fazla uygulama ve güncel bilgi ortaya çıkıyor. Yöneticilik vasıflarının alması, görev ve sorumluluklarının daha farklı olması nedeniyle güncel bilgileri takip etmekte güçlük çektiklerini düşünüyorum. Bu nedenle uyum sağlayamadığımız oluyor.” (İ.A.)

“Özel eğitim yetkilisi ile eğitimcilerin görev yetki sorumlulukları ve önemseydiği farklı olması nedeniyle fikir ayrılıkları yaşanabiliyor.” (Z.Y.)

“Öğrenci veya veliyle ilgili öneri, istek veya şikâyetle bulunduğumuzda tatmin eden bir geri dönüş alamıyoruz. Kurumun işleyişi ile ilgili, personellere adil davranılması ilgili konularda problemlerimiz mevcut.” (N.D.)

Katılımcılar, yetkili ve öğretmen ilişkisinde sorun olduğunu beyan etmişlerdir. Öğretmenlerin düşüncelerine ve gerekli ihtiyaçlarını yok saymamaları, yetkili oldukları için güncel olarak her şeyi takip etmeleri ve öğretmenler arası adil davranılması gerektiği görüşmelerde belirtilmiştir.

Gelecek Beklentileri ve Öneriler

Bu başlık altında özel eğitim öğretmenlerinin gelecekte beklenenleri ve önerileri ele alınmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda “özel eğitim tanımının doğru kavranması”, “Özel Eğitim Alanına Sempati Besleyenlerin Tercih Etmesi” ve “Devlet Politikalarının Geliştirilmesi” olarak üç alt tema ön plana çıkmıştır.

Özel Eğitim Tanımının Doğru Kavranması

Görüşmeye katılan özel eğitim öğretmenleri tarafından Türkiye’de özel eğitim kavramının doğru bir şekilde kavranmadığı belirtilmiştir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki 4 örnekte ifadelerini dile getirmişlerdir.

“Özel eğitim, Türkiye’de gelişmekte olan bir kavramdır. Bu nedenle doğru şekilde kavranabilmiş olduğunu düşünmüyorum.” (Z.Y.)

“Bence henüz tam anlamıyla kavranmamış. İnsanlar genelde kurumun sadece engelli, özürli olarak adlandırdıkları okulların olduğunu düşünüyorlar. Aslında gelişim gereği olan her çocuk buraya gelebiliyor. Dil konuşma gereği olan her çocuk gelebiliyor. Toplumun gözünde böyle bir algı var maalesef.” (B.N.G.)

“Toplum özel eğitim konusunda yeterince bilinçli değil. Engelli çocukların gittiği okul olarak tanımlanıyor genellikle ve kesinlikle eksik bir tanım.” (N.D.)

Katılımcılar, toplumun gelişmesiyle özel eğitim kavramının da doğru bir şekilde algılanacağını ifade etmişlerdir.

Özel Eğitim Alanına Sempati Besleyenlerin Tercih Etmesi

Katılımcılar bu mesleği sadece ilgi duyanların ve seven kişilerin yapması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu mesleği severek yapmalarını, gelir elde etmek için yapılsa tatmin edilecek bir meslek olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için aşağıdaki 3 örnekte ifadelerini dile getirmişlerdir.

“Sevilerken ve tamamen bireysel istekle yapılması gereken bir bölümdür.” (F.K.)

“Bu mesleği gerçekten eğer seviyorlarsa, yapabileceklerini düşünüyorlarsa okumalarını öneririm. Yoksa sevmeden yapılacak bir meslek değil, sadece para için yapılmaz.” (S.A.)

“Seviyorlarsa ve bütün yaşamlarını meslekleriyle harmanlayabileceklerse. Özel hayatında da bu meslekten güzel bahsetmeli. Sevmiyorlarsa yapmasınlar.” (D.Ü.)

Özel eğitim alanını, mesleki hayatlarını ve özel hayatları arasında bağ kurarak yaşayabilecek kişilerin tercih etmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Devlet Politikalarının Geliştirilmesi

Katılımcılar özel eğitim ile ilgili yürürlükteki kararların değiştirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı bu durumu ifade etmek için 3 örnekte ifadelerini dile getirmişlerdir.

“Devlet politikaları destekleyici olmalıdır.” (D.F.)

“Çocuğun 20 saat eksikliği varken verilen 2 saatlik eğitim az. Politika değiştirilmelidir.” (C.E.)

“Türkiye’de özel eğitim sistemi ve uygulamalarının geliştirilmesi için ilgili meslek gruplarının çalışmalar yapması ve alana katkı sağlamaları.” (Z.Y.)

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde görev yapmakta olan özel eğitim öğretmenleri; özel eğitim alanındaki politikaların iş birliği içerisinde bulunarak belirlenmesi

önerilerinde bulunmuşlardır.

TARTIŞMA

Özel eğitim öğretmenlerinin yaşadığı sorunlar, özel eğitim öğrencilerine verilen eğitimin verimini olumsuz yönde etkilemektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar ve sosyal sorunlara ilişkin, bulgulara yönelik çözüm önerileri üretilmesi noktasında kaynak sağlamaktadır. Bu araştırma, özel eğitim öğretmenlerinin sorunlarını derinlemesine anlamak ve sorunlarını ortaya çıkarmak için yapılmıştır.

Yapılan araştırma ile özel gereksinimi olan çocuklarla çalışan özel eğitim öğretmenlerinin, eğitim çalışmalarını sürdürürken yaşadıkları sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalara ilişkin görüşlerinin alınması hedeflenmiştir. Bu çalışma, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin, mesleki tükenmişlik sendromuyla karşılaştıklarını ortaya çıkarmıştır. Literatür incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik sendromunun yaygın olduğu görülmüştür. Yapılan literatür taramalarında, Çiftçiye göre; özel eğitim alanında mesleki tükenmişlik yoğun ve stresli bir iş ortamı, takdir görmeme, işinden maddi açıdan doyuma ulaşamamak, işveren ve müdürler ile yaşanan iletişim problemleri, işveren ve çalışma arkadaşları desteğinden yoksun olma, mesleki değerlerdeki özensizlik, uygun olmayan sosyo-psikolojik çevre, yapılan işe göre fazla mesai, materyal eksikliği gibi birçok etken sonucunda mesleki tükenmişlik ve özverili çalışmama durumu ortaya çıkmaktadır (Çiftçi, 2015, s. 221-241). Yapılan görüşmelerde, öğretmenlerin daha verimli çalışabilmeleri için; işveren, çalışma arkadaşları ve velilerin iş birliğinin önemi anlaşılmıştır. Özel eğitim öğretmenlerinin daha az yıpranmalarını sağlayarak ve daha fazla katkı sunabilmeleri açısından toplumun bu konuda bilinçlenmesi gerekmektedir. Yapılan literatür taramalarında ise Aydın ve Yılmaz'ın araştırmasında bu sorunlara çözüm bulmak için tüm paydaşların (Millî Eğitim Bakanlığı, özel eğitim kurumları, öğretmenler, veliler) birlikte çalışması gerektiği belirtilmiştir. Özel eğitim öğretmenlerine gerekli desteğin sağlanması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, özel gereksinimi olan çocukların eğitimden en üst düzeyde faydalanmalarını, toplumun ve ülkemizin hem bu alanda gelişmesini hem de bu alana ihtiyaç duyan bireylerin en etkili şekilde faydalanmasını sağlayacaktır (Aydın ve Yılmaz, 2023, s. 1371-1384).

Özel eğitim öğretmenlerinin, yaşamakta olduğu sorunlardan bir başka sorun ise engeli bulunan öğrencilerin bazılarında davranış problemlerinin olmasıdır. Bunlar; tükürme, bir şeyleri fırlatma, saldırgan hareketlerde bulunma gibi sorunlardır. Kodal'ın yaptığı araştırmada;

engeli olan çocukların sabit bir şekilde sert cisimlere vurma, el ve kol kısımlarını ısırma, eşyalarına ve kendilerine zarar verme davranışları sergilediği yönündeki görüşleriyle benzerlik göstermektedir (Kodal, 2006).

Özel eğitim öğretmenlerinden alınan görüşler sonucunda, ders saatlerinin arttırılması verilen eğitimin kalitesinin gelişmesi açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Korucu'ya göre okullarda birkaç saatlik eğitimin engeli olan çocuklarda öngörülen davranış değişikliğini oluşturmakta oldukça az kaldığı ve bu nedenle eğitim kurumlarında formal olarak aile eğitimi konusunda uzman bir eğitimci ve ailenin içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlleri ile başa çıkmasını kolaylaştıracak bir psikolog eşliğinde aile eğitimine yer verilmesi gerekmektedir (Ada vd., 2005, s. 9-20). Yapılan araştırmada da ders saatinin az olduğu ve velilerle de iş birliği içerisinde olunması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen ve veli arasındaki iletişimsizliğin sebebi; iş birliğinin tam anlamıyla sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Çuhadar vd.'nin araştırmasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çalışan öğretmenler ile veliler arasında iletişimsizlikten kaynaklanan sorunlara rastlanılmaktadır. Yaşanan sorunlar ise; öğretmenlerin çocukların gelişimi için velilere vermiş oldukları yönergelerin uygulanmasını isterken, velilerin müdahalede bulunması ayrıca yönergeleri uygulamaması ve sadece okul içinde alınan eğitimin bu konuda yetersiz kalmasından dolayı gelişmeden şikâyetçi olmaları bu durumun aile, öğretmenler ve yöneticiler arasındaki iletişim kopukluğunu göstermektedir. Velilerin çocuklarının engelini kabul etmemesi, onları normal bir birey gibi gelişim göstermesini beklemesi, ailenin yaşamış olduğu durumu kabullenememesi, psikolojik sorunların da olduğunu göstermektedir. Ailelerin bu durumu kabullenememesi, çocuklarını hafif düzeyde görmeleri, çocuklarının eğitimini aksatmakta ve öğretmenlerin işini zorlaştırmaktadır (Çuhadar vd, 2013, s. 797-807).

Özel eğitim öğretmenlerinin; Bireysel eğitim planları (BEP) hazırlamak, ders materyalleri geliştirmek, öğrenci değerlendirmeleri yapmak, velilerle iletişim kurmak gibi birçok sorumlulukları vardır (Kargın, 2007, s. 1-15). Bu sorumluluklar; uzun çalışma saatlerine, artan strese ve tükenmişlik sendromuna yol açmaktadır. Personel eksikliği ve iş yoğunluğu, eğitimin yetersiz ya da kalitesiz olmasına sebep olmaktadır. Aydın'ın yapmış olduğu araştırma; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan öğrenciler için bireysel eğitim planı geliştirmesi ve eğitim programlarını öğrencilerin durumuna göre bireyselleştirerek uygulanmasını esas almıştır. Bu eğitim planının her öğrenci için ayrı ayrı yapılması, öğrencilerin gelişimine katkı sağlaması amaçlanarak hazırlanmıştır. Materyal eksikliği kurum sahibi tarafınca karşılanması uygun görülmüştür (Aydın, 2017).

Özel eğitim öğretmenleri, sınırlı kaynaklarla birçok öğrenciye aynı anda eğitim vermeye çalışmaktadır. Bu durum, özel eğitim öğretmenlerin işini zorlaştırmakta ve öğrenciye verilebilecek eğitim hizmetinin kalitesini düşürmektedir. Kargın eğitimsel değerlendirme ve kişiye özgün öğretim programı, hazırlama sürecindeki çalışmada; öğrencinin belirli zamanlarda değerlendirilmesi, gözlem yapması ve değerlendirmeyi incelenmesi gerektiğini tavsiye etmektedir (Kargın, 2007).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, özel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimi olan çocuklarla çalışırken karşılaştıkları sorunlar ortaya çıkarılmış ve bu sorunların çözümlerine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri ve deneyimleri, özel eğitim alanında karşılaştıkları zorlukları, iletişim sorunlarını, istihdam sıkıntılarını ve eğitim politikalarının eksikliklerini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmada, özel eğitim kavramının toplumda doğru bir şekilde kavranması ve anlaşılması sonucuna ulaşılmıştır. Özel eğitim öğretmenlerin çoğu, özel eğitim alanında çalışacak kişilerin bu mesleği sevgi ve istekle yapmaları gerektiğini vurgulamıştır. Mesleğin sadece gelir elde etmek için değil, sevgi ve sabırla yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Özel eğitim öğretmenlerinin, özel eğitim alanında karşılaştıkları iletişim sorunlarına da değinilmiştir. Özel eğitim öğrencisi- özel eğitim öğretmenleri, özel eğitim öğretmeni ve veli arasında iletişim sorunları yaşandığı saptanmıştır. Bu sorunların çözümü için daha etkili iletişim stratejileri ve iş birliği sunulması gerektiği vurgulanmıştır. Özel eğitim öğretmenleri, devlet politikalarının özel eğitim alanında geliştirilmesi gerektiğini önermiştir. Özellikle öğrencilerin ihtiyaçlarına daha uygun politikaların oluşturulması ve uygulanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu öneriler, özel eğitim alanında çalışan özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştığı zorlukların ve bu zorluklara yönelik çözüm önerilerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Uygun politikaların ve destekleyici kaynakların sağlanması, özel eğitim alanında daha etkili bir hizmet sunulmasına katkı sağlayacaktır.

Yapılan araştırmadan çıkarılacak sonuç doğrultusunda; özel eğitim öğretmenlerinin yaşamış oldukları sorunlar tespit edildiğinde öğretmenlere karşı devlet desteğinin artırılması ve teşvik programları düzenlenmesi gerektiği mesleki açıdan son derece önemlidir. Aile destek programlarının düzenli periyotlar şeklinde uygulanarak ailelerin psikolojik ve sosyal açıdan refaha çıkmaları, eğitim alanının gelişmesi, özel eğitim öğrencisine yansıyan bakış açısı ve özel eğitim öğretmenlerine iletişimde katkı sağlanacağı önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma için etik izin İstinye Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 2023/08 sayılı kararı ile alınmıştır. Tüm katılımcılar çalışmanın amaçları, yöntemi ve gizlilik koşulları hakkında bilgilendirilmiştir. Katılımcılardan yazılı olarak bilgilendirilmiş onam alınmış ve anonimliği sağlamak için analiz aşamasında temsili ifadeler kullanılmıştır.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ada, S., Baysal, Z. N., Korucu, s. (2005). Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Olumsuz Davranışlara Gösterdikleri Tepkilerin Karakter Eğitimi ve 2005 İlköğretim Programı Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Values Education*, 3(10), 9-20. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/302552>
- Afat, N. & Çiçek, Ş. (2019). Özel Eğitim Öğretmenliği Lisans Programlarındaki Öğrencilerin Profili ve Alana Yönelik Görüşleri. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 1(1), 68-99. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/716849>
- Altinkurt, N. (2008). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Kurumsal Akademik Açık Arşivi.
- Aydın, s. & Yılmaz, K. (2023). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Bir Örneklem Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(3), 1371-1384. <https://doi.org/10.55008/te-ad.1284572>
- Aydın, s. (2017). *Özel Eğitim Kurumlarında Yaşanan Eğitsel-Yönetimsel Yetersizlikler ve Çözüm Önerileri* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. DSpace@İZÜ Kurumsal Akademik Arşivi.
- Aydoğdu, F., & Kılıç, D. (2016). Sınıf, Okul Öncesi ve Özel Eğitim Öğretmenlerinin Aile Katılımına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 266. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.280813>
- Bogdan, R. & Biklen, s. K. (2022). *Eğitimde Nitel Araştırma*. Pegem Akademi.
- Çağlar, D. (1982). Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım ve öğretim olanakları. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2), 1-21. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/801952>
- Çetin, Ç. (2004). Özel Eğitim Alanında Çalışmakta Olana Farklı Meslek Grubundaki Eğitimcilerin Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 41-47. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/159209>

- Çiftçi, H. D. (2015). Özel Eğitim Merkezlerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Yetkinlik ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 5(1), 221-241. <https://doi.org/10.13114/MJH.2015111378>
- Çuhadar, C., Bülbül, T., Ilgaz, G. (2013). Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Özellikleri ile Teknopedagojik Eğitim Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(3), 797-807. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/90473>
- Demir, A. (2023). *İlkokul Yöneticilerinin Özel Gereksinimli Öğrencilere İlişkin Görüşleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri* [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Pamukkale GCRIS Database.
- Demirtaş, H., Arslan, M., Güven, D. (2016). Özel Eğitim Okullarının Yönetimsel Sorunları. *E-International Journal of Educational Research*, 7(1), 21-49. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.43400>
- Ercan, F. Z., Kırılıoğlu, M., Kalaycı, H. İ. (2019). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri ve Bu Duruma Dair Görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 597-628. <https://doi.org/10.21560/spcd.v19i49119.459666>
- Erdem, M., Meriç, E., & Bayat, D. İ. (2024). Özel Eğitim Öğretmenlerinde Sabır ve İş Doyumu İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59(1), 28. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1318027>
- Işıkhan, V. (2017). Özel Eğitim Alanında Çalışan Personelin Tükenmişlik Düzeylerine Etkide Bulunan Faktörlerinin İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 7-26. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/515046>
- İlgar, Ş. (2017). Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Öğrencilerle İlgili Farkındalığının İncelenmesi (İ.Ü. Hasan Ali Yücel eğitim fakültesi örneği). *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 333. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/324707>
- Karasu, T. (vd.). (2014). Öğretmenlerin Perspektifinden Özel Eğitimde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Muş İl Örneği. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/20403>
- Kargın, T. (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında Özel Eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 1(160) https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/160/kargin.htm .
- Kargın, T. (2007). Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(1), 1-15. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000103
- Kılıç, M. H. (2020). Özel Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar (Merkezefendi ve Pamukkale ilçe örneği). *Pamukkale GCRIS Database*, 1(1), 12-31. <https://doi.org/10.29329/jpee.2020.282.2>
- Kodal, B. (2006). *Eskişehir İlinde Otistik Çocuklarla Çalışan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar ve Sorunların Çözümüne İlişkin Görüşleri* [Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi]. ProQuest Database.
- Krysik, J. L. & Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. Nika Yayınevi.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam yayıncılık.

- Mengi, A. (2020). Engelli Bireylerin Gözüyle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Eğitim Durumlarının İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 19-33. <https://doi.org/10.33206/mjss.540793>
- Orhan, S. & Genç, K. G. (2015). Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları ve Örnek Ülke Karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(1), 1. <https://doi.org/10.21560/spcd.35323>
- Sadioğlu, G. (2012). Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunların İncelenmesi ve Çözüm Önerileri. *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 1(1), 4-22. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/4323/Sadio%C4%9Flu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sayıta, S. U. & Şirin, M. R. (2000). *1. İstanbul Çocuk Kurultayı İstanbul Çocuk Raporu*. İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.
- Subakan, Y. & Koç, M. (2019). Özel Eğitim Gereksinimli Bireylerin Gelişim ve Eğitimlerinde Kullanılan Mobil Cihazlar ve Yazılımlar. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 52. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/586372>
- Şahin, S. (2003). *Özel Eğitimin Tarihçesi*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2012). *Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri*. megep.meb.gov.tr. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Halkla%20%C4%B0li%C5%9Fkiler%20Kavram%C4%B1.pdf.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Armagan-Bogatekin, M., & Ho, I. K. (2024). Contextual Factors Affecting Psychological and Physical Well-Being Among Syrian Refugees in Turkey, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), ss.65-82.

DOI:10.20493/birtop.1524139

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER ARASINDA PSİKOLOJİK VE FİZİKSEL REFAHI ETKİLEYEN BAĞLAMSAL FAKTÖRLER CONTEXTUAL FACTORS AFFECTING PSYCHOLOGICAL AND PHYSICAL WELL-BEING AMONG SYRIAN REFUGEES IN TURKEY

Merve ARMAGAN-BOGATEKIN

Ibn Haldun University

ORCID: 0000-0002-3660-9227

Ivy K. HO

University of Massachusetts Lowell

ORCID: 0000-0002-7844-9495

Correspondence concerning this article should be addressed to Ivy K. Ho, Department of Psychology, University of Massachusetts Lowell, 113 Wilder Street, Suite 300, Lowell, MA 01854-3059. Email: Ivy_Ho@uml.edu

Öz

Suriyeli mülteciler, 6.3 milyonu bulan sayısı ile dünyadaki toplam mülteci nüfusunun neredeyse üçte birine denk geliyor. Mülteciler depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve bulaşıcı hastalıklar dahil olmak üzere önemli zihinsel ve fiziksel sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalan bir popülasyon. Bu makale, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin zihinsel ve fiziksel refahıyla ilişkili psikososyal faktörlere ilişkin mevcut bilgileri birleştiren bir literatür taramasıdır. Sosyal entegrasyon, sosyal izolasyon ve sosyal destek gibi sosyal konulara odaklanır; dilsel ve dini faktörler gibi kültürel konular; ve Türkiye'deki göç ve ekonomi politikaları dahil uzak faktörleri derleyen bir çalışmadır. Sonuç kısmında ise bu alanda geleceğe yönelik uygulama ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Suriyeli, mülteci kadınlar, mental sağlık, fiziksel sağlık, Türkiye, sağlık eşitsizlikleri.

Abstract

There are 6.3 million Syrian refugees in total, which is equal to almost one-third of the world's total refugee population. Refugees face significant mental and physical health issues, including depression, post-traumatic stress disorder, and infectious diseases. This paper is a literature review integrating current knowledge on the psychosocial factors associated with mental and physical well-being among Syrian refugees in Turkey. We focus on issues of social issues such as social integration, social isolation, and social support; cultural issues such as

linguistic and religious factors; and distal factors, including immigration and economic policies in Turkey. Finally, we provide suggestions for future directions in this area of work.

Keywords: Syrian, refugee women, mental health, physical health, Turkey, health disparities.

INTRODUCTION

In 2013, there were 15.4 million refugees and 47 million people forcibly displaced worldwide. These were the highest numbers since 1994 (UNHCR, 2013a). However, the UNHCR 2017 report showed that the number of forcibly displaced populations increased to 68.5 million in only four years as a result of persecution, conflict, and generalized violence. In addition, the number of refugees is 25.4 million (UNHCR, 2017). This global trend shows that an average of 44,400 people were forced to flee their homes daily in 2017. People flee their countries of origin because of wars, diseases, starvation, or ethnic cleansing (UNHCR, 2004), and all these extreme circumstances cause refugees to have a higher risk for mental health problems compared to host populations and other migrant groups (Bhugra et al., 2011).

Syria has accounted for the largest forcibly displaced population globally for several years. There are 12.6 million forcibly displaced Syrians and 6.3 million Syrian refugees all over the world, which equals almost one-third of the world's total refugee population (UNHCR, 2017). The Syrian Civil War started on March 15, 2011, because of which Syrians fled to different parts of the world, with most of them going to geographically close countries such as Turkey, Jordan, Lebanon, and Iraq. In particular, Turkey is the largest refugee host country in the world, providing refuge to over 3.5 million Syrian refugees.

Syrian refugees need health care services, safety, shelter, nutrition, medication, education, and to have their psychosocial needs met (Coutts et al., 2013). Even though there is a strong effort by the Turkish government, local authorities, and host communities to meet their myriad needs, Syrian refugees continue to encounter challenging circumstances. Although those who live in refugee camps along the Syrian-Turkish border have access to basic services, almost 96% of Syrian refugees in Turkey are not in camp settings; instead, they are spread all over the country. Although Turkey offers refugees free healthcare services and education to all Syrians, both in camps and cities, the literature indicates that there still is a health disparity between refugees and Turkish citizens. There are several explanations for this. Environmental problems such as living in crowded and unsanitary conditions and poor hygiene are major contributors to health disparities. Furthermore, the traumas and stressors Syrian refugees experience may have an impact on their physical and psychological well-being. The psychosocial support efforts by the government and international organizations, which include counselors, mental health

professionals, and other mental health resources, are inadequate to meet the needs of the influx of Syrian refugees (Sahloul, Sankri-Tarbichi, & Kherallah, 2012).

Research Question

The purpose of this paper is to integrate empirical evidence to exploration of the biopsychosocial context of Syrian refugees' well-being in Turkey. Well-being is defined as the combination of feeling good and functioning well by Hupport (2009). They also included the experience of positive emotions like happiness, development of one's potential, feelings of control over life, a sense of purpose, and lastly, experiencing positive relationships in this definition. By providing a contextual analysis of the factors influencing the well-being of Syrian refugees, we investigate the underlying mechanisms associated with well-being among this population. This paper examines the common physical and psychological health problems faced by all Syrian refugees. Next, we discuss the proximal factors associated with health problems among this population, such as traumas, stressors, identity, social support, and formal support (Cruwys et al., 2014; Holt-Lunstad, Smith, and Layton, 2010; Garcia et al., 2002; Jetten et al., 2011; Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, & Pfefferbaum, 2008; Thoits, 1992; Zaleska et al., 2014). We then explore the distal factors, including political and economic forces. Finally, we suggest future directions for research, including needs assessments and intervention programs that use social support and religious coping as psychosocial tools. The relationship between mental and physical well-being among Syrian refugees in Turkey has been neglected in research, and to the best of our knowledge, this paper is the first literature review of its kind.

ISSUES OF WELL-BEING FACED BY SYRIAN REFUGEES IN TURKEY

Mental Health Problems

Consistent with research that indicates depression and PTSD are two of the most common mental health disorders among refugee populations, (Basoglu et al. 2005; Cacioppo et al. 2010; Cruwys et al. 2014) the most prevalent diagnosis among Syrian refugees was major depressive disorder (22.5%), which was followed by adjustment disorder (20%) and PTSD (15%) (Al-Nuaimi et al., 2018). Alpak and his colleagues (2014) interacted with 352 participants through a native Arabic-speaking psychiatrist. Results revealed that the frequency and prevalence of PTSD overall was 33.5%. Furthermore, the probability of being diagnosed with PTSD among refugees with selected risk factors such as gender was 71%. Unfortunately, mental health disorders continue even after the post-resettlement. Therefore, it is important to

focus on mental health among Syrian refugees not only as a contemporary problem but also to prevent future psychological as well as integration problems from occurring.

Physical Health Problems

Refugee health is a pressing issue, especially in Turkey, since it is the largest refugee-hosting country in the world. In addition, free healthcare services to all registered Syrian refugees require the government and decision-makers to be more mindful of the physical health problems and their epidemiology. Low living standards, inadequate child care, and hygiene, somatization of psychological disorders as well as physical violence may impair the overall well-being of refugees (Duzkoylu et al., 2017). Furthermore, exposure to extreme temperatures, as well as crowded and unsanitary living conditions, may exacerbate their physical health problems. Correspondingly, nutritional deficiencies and interrupted immunization programs will likely impair their physical health and well-being (Doganyay and Demiraslan, 2016). Finally, the traumas and stressors they experienced also have a negative impact on their physical health (Goktas et al., 2018).

METHOD

This literature review is based on an extensive search to gather relevant literature examining the factors influencing the well-being of Syrian refugees in Turkey. We used PsycInfo between October 2017 and January 2018 to conduct searches, using terms such as Syrian, refugee women, health disparities, mental health, physical health, discrimination and Turkey. Additionally, we manually searched the reference lists of papers or articles we found most relevant to refugee health. Database searches were conducted using web-based searches on Google Scholar and several different non-academic literature, such as media coverage about Syrian refugees in Turkey. In addition, we found it useful to include reports from NGOs and I-NGOs based in Turkey and UN agencies such as UNHCR. The literature search for this paper was conducted in English and Turkish. It includes peer-reviewed articles, reports, and media resources to understand the underlying mechanisms behind the anti-refugee sentiment. We also include in this paper observations from the lead author's field trip to Southeast Turkey, where most of the Syrian refugees in Turkey live, as these cities have borders with Syria. The synthesized results of this literature review are discussed below.

SOCIAL FACTORS ASSOCIATED WITH THE WELL-BEING OF SYRIAN REFUGEES

Theoretical Framework: Social Identity Theory

We use Social Identity Theory (SIT; Tajfel & Turner, 1979) to conceptualize the social factors surrounding Syrian refugees' well-being. SIT posits that actually to understand the beliefs

and actions of human beings, one has to understand their self-categorization, that is, how they categorize themselves and which groups they use when they are defining their own self. People aim to achieve a positive social identity as it would boost their self-esteem by comparing in-groups and out-groups. There are two types of self-categorizations used to serve this purpose. The first is to use one's own personal traits, and the second is to utilize one's social identity to categorize oneself. Unfortunately, the host society often perceives immigrants negatively (Phinney et al., 2001). Thus, they usually lose a valued identity due to displacement and strive to maintain a positive identity as a response.

According to Jetten et al. (2014), people either resist or overconform to group norms in order to prove that they are still a member of that particular group when they feel that they are losing a valued identity. People might use both methods when they feel this kind of threat might be a barrier to integrating this vulnerable population into society. Thus, SIT and the idea of social categorization need to be carefully evaluated by policy-makers and researchers. It is important not to make Syrian refugees feel that they are losing their valued identities to prevent it from causing resistance against integration.

Identity integration, a construct relevant to SIT that pertains to our discussion of Syrian refugees, is defined as an individual difference measuring the degree to which two conflicting identities are perceived as opposing each other (Cheng and Lee, 2009). Higher identity integration is correlated with lower stress, thus less social isolation and more psychological adjustment (Ni et al., 2016). In addition, higher identity integration is associated with greater social support (Cheng & Lee 2009), as individuals with more highly integrated identities are more open and willing to socialize with others, resulting in a larger social network.

Psychologically internalized self-categories help individuals to understand their own self and place in the world (Turner et al., 1987). Merely thinking about group membership may reinforce the feeling that one has a social place in the world that they belong to (Cacioppo and Hawkey, 2010). Self-categorizations should be meaningful to the person so that they can serve as a tool (Turner et al., 1987) that will protect physical and psychological well-being. A social identity becomes meaningful if it has importance to the individual. In other words, if the individuals identify themselves with a group, it becomes meaningful (Cruwys et al., 2014), and others become part of the self (Turner, 1987). Thus, social identity benefits economic and emotional support and psychological well-being among immigrants.

Research shows that seeing oneself as a member of a valued group benefits health (Cruwys et al., 2014). It is important to note that it is not the case that all social identities prevent

or treat depression. If a group is stigmatized or has damaging norms and behaviors, it may increase vulnerability and harm individuals. This theory and related ideas suggest that social support is a significant component of the refugee issue in Turkey. Cutrona and Suhr (1992) defined a social support category system used in this paper to categorize which items were included. Their understanding of social support includes five general categories as follows: informational, emotional, esteem, social network support, and tangible support. It needs to be understood more by researchers in order to overcome problems, challenges, and barriers that are faced by Syrian refugees in Turkey.

To understand this issue, researchers must focus on the underlying mechanisms behind the motivation to follow group norms. According to the research, the answer lies with the idea of “shared identity,” which actually informs and supports the self (Jetten et al., 2014) as well as strengthens purpose and meaning in life (Tajfel & Turner, 1979). Shared social identity prevents or ameliorates depression through the use of social engagement, support, and networks. In sum, social support becomes a coping mechanism and a psychological resource that Syrian refugees in Turkey need to use frequently.

The Importance of Social Support and Connectedness

Refugee health problems are highly related to stress, and social support has an immense impact on their well-being. Due to the burden of migration, refugees’ health behaviors also go through a transition. For instance, immigrants are more likely to smoke and drink when compared to native individuals. However, even only reminding people of social connectedness may increase their resilience in stressful situations (Jones and Jetten, 2011). Thus, a substantial body of literature covers refugee health and how it relates to stress and social support.

Acculturation and social support influence the well-being of immigrants and refugees. The prevalence of depression, for example, is associated with early access to family support, the number of friends they can talk to without worrying, the satisfaction with the support received, and so on (Hynie, Crooks, and Barragan, 2011). Social identities play a crucial protective role in depression as they provide meaning to life, facilitate social influence, and bring a sense of belongingness (Cruwys et al., 2014). All these factors are related to anhedonia, which is a significant symptom of depression that may be overcome through social connectedness as it will also bring a sense of belongingness to the individual.

Social connectedness also has an impact on the integration process of migrants. There are several studies which found significant evidence to support the idea that social

connectedness plays a crucial role even in cases of recovery from substance dependence (Best et al., 2012).

HIV-risk behaviors (Johnson et al., 2010), work stress (Haslam, O'Brien, Jetten, Vormedal, & Penna, 2005), and recovering from natural disaster (Platt et al., 2016). These findings imply that a refugee's ability to access support sources may be strongly associated with psychological well-being.

Benefits of social support: Research with immigrants has clearly shown the importance of social support in adapting to a new environment. In a study conducted with Vietnamese immigrant women in the United States, Die and Seelbach (1988) gathered data from 60 elderly Vietnamese immigrants. The results revealed that immigrants described the high level of emotional support the family gives, the fluidity of relationships within the group itself, and the church's role as an institution that links with their original culture.

Social support is related to integration into the host country and mental and physical health, especially in the adaptation process refugees must go through. Refugees are a vulnerable social group, as empirical evidence shows that migrant children have poorer developmental, emotional, and psychological health (Ni et al., 2016). Refugees have certain conditions such as language barriers, separation from family, unemployment, discrimination, or inability to access health care. Zaleska and his colleagues (2014) conducted a literature review to investigate the relationship between social support and immigrants' physical health and their integration. Their aim was to describe how social support functions in the specific case of immigrants and comprehend the connections between migration, integration, and social support. Their results suggested that migration makes way for tension and worsened mental health. Due to the burden related to migration, immigrants demonstrate a greater tendency towards smoking and drinking than native individuals (Zaleska et al., 2014).

In conclusion, identification with certain groups may reduce rates of depression and other psychological disorders related to migration. By contrast, a lack of a social network enhances stress, causing low self-esteem and even a decline in an individual's cognitive function (Jetten et al., 2014). Interestingly, the diversity of one's social network is even related to their susceptibility to the common cold (Cohen, Doyle, Skoner, Rabin, & Gwaltney, 1997) even though they are exposed to more cold viruses when compared to socially isolated people.

However, we cannot immediately expect positive outcomes just by adding more shared identities. There might be several reasons for this. For instance, if refugees already have a social

network that they are satisfied with or if they are socially anxious, these kinds of interventions will not likely work (Jetten et al., 2014). People attempting to assist refugees need to understand whether an individual is open to intervention and actually needs a social network before intervening and developing new identities as a “social cure.”

THE ROLE OF CULTURAL AND RELIGIOUS FACTORS IN SOCIAL INTEGRATION

“Ansar-Muhajirun” Discourse

Islamic culture has a special term, “ansar” (Arabic: الأنصار al-An ṣār, "The Helpers"), which was used for local community members of Medina who hosted and shared their homes and jobs with the Islamic Prophet Muhammad (pbuh) and his followers (called “Muhajirun”) when they had to flee from Mecca due to the pressure and violence at that time. This welcoming nature of ‘ansar’ conduct formed and shaped the fundamental understanding of the status of ‘refugees’ in Islamic culture. Today, in Turkey, most political leaders do not call Syrians as “multeci” (refugee). Instead, they intentionally prefer more embracing terms and use the ‘ansar’ discourse. Thus, this understanding might be a significant factor that will potentially reduce the probability of racism and discrimination against Syrian refugees in Turkey in the years to come. It might also help cope with acculturative stress (Thomas et al., 2006).

Islamic Teachings about Diversity

Furthermore, Islam explicitly advocates for and values diversity. Also, nationalism is strictly prohibited. There is a verse in the Qur’an: “O people, We have created you male and female and made you nations and tribes that you may know one another. Verily, the most noble of you to Allah is the most righteous of you. Verily, Allah is knowing and aware” (Surat Al-Hujurat 49:13). Therefore, based on the holy scripture, it is expected that this Islamic understanding is likely to reduce the risk of possible negative outcomes regarding racism. The use of that unitary, multicultural discourse should and could play a critical role in contributing to future education and intervention programs, given that religion is a common ground between these two distinct groups. However, adopting multicultural discourse is not in itself enough without actually implementing multiculturalism in education and other policies related to refugees.

In addition, understanding of “*Qadar*” and “*Iman*” (destiny and faith) in Islamic culture also influences refugees (Eltaiba, 2014). These concepts are important and should be addressed carefully by mental health professionals since some Muslim refugee clients might attribute their

feelings and circumstances to *Qadar*. Boswal and Akash (2015) conducted a qualitative study and religious coping became one of the most frequently used coping mechanisms for Syrian refugee women in Turkey. Research demonstrates that religious coping is an effective tool that can be used by refugees (Clarke & Borders, 2014). Mental health professionals need to have a holistic approach that focuses on values and needs by considering culture and religion.

Shared Language: *Adhan*

There are various factors that are likely to reduce the severity of racism, such as geographical closeness between refugees and host countries, as well as the languages that they use. According to research, geographic proximity and shared language help cope with this threat (Chou, 2009). For example, Syria and Turkey are neighbors, and both are predominantly Muslim countries. Even though Turks do not speak the same language as Syrians (Turks speak Turkish while Syrians speak Arabic), both groups pray in Arabic. Moreover, five times a day, they hear *adhan* (Islamic call to worship) in Arabic that is being called out from mosques. *Adhan* has been recited in Arabic for more than 14 centuries across the Muslim world, including Turkey.

Adhan is audible from almost every single street in Turkey. Furthermore, most of the other prayers are also performed in Arabic, especially in the mosques. This shared language might be an alleviating factor against racism towards Syrian refugees in Turkey, as *adhan* is in Arabic, and it might be considered as a shared language in Turkey between local Turkish citizens and Syrian refugees. Most refugees we talked to stated that they preferred to stay in Turkey instead of going to Europe because there is “adhan” being called five times a day. Thus, *adhan* became a symbol of continued cultural integration between Turks and Syrians. There is a more complex relationship precisely because religion is tied to social integration and social support.

ACCESS TO HEALTHCARE

Healthcare services are provided at no cost to Syrian refugees. UN Women’s needs assessment showed that 86% of Syrian refugee women reported being able to access free primary health care in the city they live in, and almost all women said they were well informed about the general medical services available to them. However, they did not know how to navigate the system regarding psychological and reproductive health issues (UN Women, 2018).

Even though satisfaction is high among refugees, there are some obstacles Syrians face in order to access healthcare facilities, resulting in health and healthcare disparities in the country. All healthcare providers need cultural competency as Syrians have a different culture than Turkish

people (Sevinc et al., 2016). Thus, patient-centered and individualized care should be the priority, and it is important to understand that building trust and rapport with the patient is important for their well-being and impacts the outcome of all treatments.

One crucial problem is the language barrier since Syrians are speaking Arabic while Turks speak Turkish. Therefore, there is a huge demand for more professional interpreters (Karaman, 2016). During our fieldwork, both parties (physicians and patients) stated that they did not trust the interpreters and felt uncomfortable around them. Thus, most refugees we spoke to preferred visiting a doctor with a family member, mostly their own children since many of them learn the Turkish language at school. Most refugees prefer to go to the hospitals where Syrian physicians are serving or bring their children to the appointment to serve as interpreters. This might cause miscommunication and affect doctor-patient rapport negatively. So, it is really important to hire culturally competent professional interpreters. In addition, knowledge of how to use formal support is not common among refugees because of obstacles such as the language barrier, which creates a lack of confidence among refugees (Hernández-Plaza, 2004). Therefore, there is a need for support and encouragement for them to access Turkish language courses.

A second obstacle is the lack of knowledge among most refugees regarding navigating the healthcare system in Turkey. This event causes an increase in emergency visits (Gulacti et al., 2017). Even though there are significant obstacles, it is reported that 68.2% of Syrian refugees are satisfied with the healthcare system in Turkey, according to a survey conducted by Erdogan (2017). This is the highest satisfaction score among all the other services offered to Syrian refugees in Turkey and how much they can benefit from those. However, this must be interpreted cautiously as the respondent may not have felt comfortable being candid about their healthcare experiences. Lastly, social barriers such as stigmatization, surrounding psychological disorders, lack of awareness, fear of reporting problems, discrimination, or mistreatment (Acarturk et al., 2015; Samari, 2017) become obstacles to positive treatment outcomes.

Finally, there is a shortage of resources available to Syrian refugees in Turkey because of the huge influx, numbering more than three million refugees in less than five years. One example of that is emergency clinics and overcrowded hospitals (Ekmekci, 2016). The vast influx of refugees has caused an increase in the risk of communicable diseases because of the high prevalence of infectious diseases in Syria as well as exposure to new ones in the transit and host countries. For example, studies demonstrated that the prevalence of diseases rarely seen in Turkey, such as measles, has increased (Bucak et al., 2017). Lack of immunization, poor living conditions, and inadequate access to food and water may exacerbate the situation. Furthermore,

most refugees do not have a medical record from their home countries, which also becomes problematic in the treatment process, thereby creating an additional burden on the country's healthcare system, further affecting Turkey's healthcare resources (Ozdogan, Karateke and Satar, 2014).

FUTURE DIRECTIONS AND IMPLICATIONS

Syrian refugees experience many incidents of trauma, and they are also worried about their future. Most of them do not know whether they will be returning because of the unknown future of the country and themselves. On the other hand, they may feel the fear of assimilation or losing their Syrian identity in the following years. In addition to this, racism and discrimination are two other dangerous possible problems that might occur in the future. Even though prejudice or discrimination are no longer as socially acceptable as it was before, they are still evident all over the globe. Verbal and physical attacks related to race, gender, or ethnicity occur frequently (Masser & Phillips, 2003). To prevent all of these from happening, more work is needed on promoting the psychological well-being of refugees, especially those from Syria, since they have specific circumstances and are also more recent than other cases around the globe.

Needs Assessments, Intervention, and Prevention Programs

In addition to research, there must be prevention and intervention programs to reduce the number and impact of possible discrimination cases against Syrian refugees in Turkey. For example, it is important to note that social identification interventions reduced depression rates, according to one study (Cruwys et al., 2014). It is also important to be aware of the fact that giving social support when it is not needed or wanted may have an adverse impact on Syrian refugees. Studies also showed that interventions showed mixed results in such situations (Melrose et al., 2015).

Implementing an intervention program to build a new social identity might be helpful in increasing psychological well-being among Syrian refugees in Turkey. In order to be able to provide a culturally competent environment while implementing those programs, we need to support women-only programming since most Syrian refugee women are not willing to attend mixed-gender activities (UN Women, 2018). Thus, intervention and prevention programs should be planned by taking these factors into consideration.

Allport's (1954) Intergroup Contact Theory

Allport's (1954) Intergroup Contact Theory suggests that contact between members of different groups might reduce intergroup conflicts, discrimination, and prejudice under certain conditions, and it could be used to strengthen refugees' social support system. Maintaining these conditions (equal status, intergroup cooperation, common goals, and support by social and institutional authorities) makes it possible to form an intervention program that aims to increase the contact between Turks, Syrians, and Syrian Turkmens (Syrian citizens of Turkish origin). Also, promoting and establishing shared spaces for different groups, including different refugee groups and host communities, would be helpful in order to facilitate social cohesion and coexistence since communities will be able to interact with each other.

CONCLUSION

The dramatic increase in the number of refugees worldwide makes it even more important to focus on the psychological well-being of this vulnerable population by doing more research and conducting intervention programs. Migration and relocation are major transitions that bring a lot of new circumstances, such as new cultures and rules that refugees are not familiar with. Thus, there are lots of stressors and traumas that come with this big transition. Focusing on this population is important for two reasons. First, it will help to reduce negative individual outcomes such as mental health problems. According to Khan and their colleagues (2016), migration is among the highest risk factors for the world economy and health security. Therefore, making refugees feel welcomed and protecting them against societal challenges would lead to a smoother social integration process. Secondly, it will prevent future conflicts caused by not integrating immigrants into society properly.

In conclusion, the solution to the problems faced by Syrian refugees is not only to improve relationships among Syrian refugees but also to connect them with Turkish people more systematically through intervention and prevention programs. It is not enough to work on material restoration. We should work on psychological restoration as well in order to prevent future mental health problems. It is also important to note that advancements in technology might result in positive implications for freedom of speech. Still, on the downside they might be dangerous for intergroup relations. They might increase intergroup conflict, as there are no universal standards in contrast to the case for mass media (Vezzali et al., 2014). In addition to that, social determinants of well-being should be addressed in the intervention programs. Social workers and policymakers should also be informed about the results of recent research studies while they are working on developing new policies which will directly affect Syrian refugees

living in Turkey.

REFERENCES

- Acarturk, C., Konuk, E., Cetinkaya, M., Senay, I., Sijbrandij, M., Cuijpers, P., & Aker, T. (2015). EMDR for Syrian refugees with posttraumatic stress disorder symptoms: Results of a pilot randomized controlled trial. *European Journal of Psychotraumatology*, *6*, 27414. doi: 10.3402/ejpt.v6.27414
- Algothani, N., Algothani, Y., & Atassi, B. (2012). Evaluation of a short-term medical mission to Syrian refugee camps in Turkey. *Avicenna Journal of Medicine*, *2*, 84-88. doi: 10.4103/2231-0770.110738
- Alpak, G., Unal, A., Bulbul, F., Sagaltici, E., Bez, Y., Altindag, A., ... & Savas, H. A. (2015). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, *19*, 45-50. doi: 10.3109/13651501.2014.961930
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Al-Nuaimi, S., Aldandashi, S., Easa, A. K. S., & Saqur, M. (2018). Psychiatric morbidity among physically injured Syrian refugees in Turkey. *Comprehensive Psychiatry*, *80*, 34-38. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2017.08.002>
- Asik, G. A. (2017, April 13). Turkey badly needs a long-term plan for Syrian refugees. *Harvard Business Review*. Retrieved from <https://hbr.org/2017/04/turkey-badly-needs-a-long-term-plan-for-syrian-refugees>
- Başoğlu, M., Livanou, M., Crnobaric, C., Frančišković, T., Suljić, E., Đurić, D., & Vranešić, M. (2005). Psychiatric and cognitive effects of war in former Yugoslavia: Association of lack of redress for trauma and posttraumatic stress reactions. *JAMA*, *294*, 580-590. doi:10.1001/jama.294.5.580
- Berry, J. (1984). Multicultural policy in Canada: A social psychological analysis. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *13*, 135-154. <http://dx.doi.org/10.1037/h0080859>
- Berry, J. (1990). Psychology of acculturation. In J. Berman (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation (Volume 37)*, (pp. 201-234). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Best, D., Honor, S., Karpusheff, J., Loudon, L., Hall, R., Groshkova, T., & White, W. (2012). Well-being and recovery functioning among substance users engaged in posttreatment recovery support groups. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *30*, 397-406. <https://doi.org/10.1080/07347324.2012.718956>
- Bhugra, D., Gupta, S., Bhui, K., Craig, T. O. M., Dogra, N., Ingleby, J. D., ... & Stompe, T. (2011). WPA guidance on mental health and mental health care in migrants. *World Psychiatry*, *10*, 2-10. <https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2011.tb00002.x>
- Boswall, K., & Al Akash, R. (2015). Personal perspectives of protracted displacement: an ethnographic insight into the isolation and coping mechanisms of Syrian women and girls living as urban refugees in northern Jordan. *Intervention*, *13*, 203-215.
- Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: Problems and prospects. *American Psychologist*, *34*, 844-850. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.844>
- Brook, A. T., Garcia, J., & Fleming, M. (2008). The effects of multiple identities on psychological well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *34*, 1588-1600. <https://doi.org/10.1177/0146167208324629>

- Bucak, I. H., Almis, H., & Samet Benli, M. T. (2017). An overview of the health status of Syrian refugee children in a tertiary hospital in Turkey. *Avicenna Journal of Medicine*, 7, 110-114. doi: 10.4103/ajm.AJM_17_17
- Caplan G. (1974). *Support systems and community mental health*. New York: Behavioural Publications.
- Cacioppo, J. T., Hawkley, L. C., & Thisted, R. A. (2010). Perceived social isolation makes me sad: 5-year cross-lagged analyses of loneliness and depressive symptomatology in the Chicago Health, Aging, and Social Relations Study. *Psychology and aging*, 25, 453-463. <http://dx.doi.org/10.1037/a0017216>
- Cheng, C. & Lee, F. (2009) Multiracial identity integration: Perceptions of conflict and distance among multiracial individuals. *Journal of Social Issues*, 65, 51–68. doi:10.1111/j.1540-4560.2008.01587.x
- Chou, K. (2009). Pre-migration planning and depression among new migrants to Hong Kong : The moderating role of social support. *Journal of Affective Disorders*, 114, 85–93. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2008.06.005>
- Clarke, L. K., & Borders, L. D. (2014). “You got to apply seriousness”: A phenomenological inquiry of Liberian refugees' coping. *Journal of Counseling & Development*, 92, 294-303. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2014.00157.x>
- Cohen, S., Doyle, W. J., Skoner, D. P., Rabin, B. S., & Gwaltney, J. M., Jr. (1997). Social ties and susceptibility to the common cold. *JAMA*, 277, 1940–1944. doi:10.1001/jama.1997.03540480040036
- Coffman, S., & Ray, M. A. (2002). African American women describe support processes during high-risk pregnancy and postpartum. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 31, 536-544. <https://doi.org/10.1111/j.1552-6909.2002.tb00078.x>
- Cohen, S., & Janicki-Deverts, D. (2009). Can we improve our physical health by altering our social networks? *Perspectives on Psychological Science*, 4, 375-378. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01141.x>
- Coutts, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2013). The emerging Syrian health crisis. *The Lancet*, 381, e6-e7. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)60053-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)60053-7)
- Cruwys, T., Haslam, S. A., Dingle, G. A., Haslam, C., & Jetten, J. (2014). Depression and social identity: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 18(3), 215-238. <https://doi.org/10.1177/1088868314523839>
- Cutrona, C. E., & Suhr, J. A. (1992). Controllability of stressful events and satisfaction with spouse support behaviors. *Communication research*, 19(2), 154-174.
- Davis, R. M. (2006). PTSD symptom changes in refugees. *Torture: Quarterly Journal on Rehabilitation of Torture Victims and Prevention of Torture*, 16, 10-19. <https://europepmc.org/abstract/med/17460343>
- De Jong, J. P., Scholte, W. F., Koeter, M. W. J., & Hart, A. A. M. (2000). The prevalence of mental health problems in Rwandan and Burundese refugee camps. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 102, 171-177. doi: 10.1034/j.1600-0447.2000.02003171.x
- Demirtas, U., & Ozden, A. (2015). Syrian refugees: health services support and hospitality in Turkey. *Public Health*, 129, 1549-1550. doi: 10.1016/j.puhe.2015.08.005
- Doganay, M., & Demiraslan, H. (2016). Refugees of the Syrian civil war: Impact on reemerging infections, health services, and biosecurity in Turkey. *Health Security*, 14, 220-225.

<https://doi.org/10.1089/hs.2016.0054>

- Duzkoylu, Y., Basceken, S. I., & Kesilmez, E. C. (2017). Physical trauma among refugees: Comparison between refugees and local population who were admitted to emergency department: Experience of a state hospital in Syrian border district. *Journal of Environmental and Public Health*, 2017, 1-5. <https://doi.org/10.1155/2017/8626275>
- Ek, E., Koironen, M., Raatikka, V. P., Järvelin, M. R., & Taanila, A. (2008). Psychosocial factors as mediators between migration and subjective well-being among young Finnish adults. *Social Science & Medicine*, 66, 1545-1556. [doi: 10.1016/j.socscimed.2007.12.018](https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.12.018)
- Ekmekci, P. E. (2017). Syrian refugees, health and migration legislation in Turkey. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19, 1434-1441. <https://doi.org/10.1007/s10903-016-0405-3>
- Eltaiba, N. (2014). Counseling with Muslim refugees: Building rapport. *Journal of Social Work Practice*, 28, 397-403. <https://doi.org/10.1080/02650533.2013.875523>
- Eray, Ş., Uçar, H. N., & Murat, D. (2017). The effects of relocation and social support on long-term outcomes of adolescents following a major earthquake: A controlled study from Turkey. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 24, 46-51. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2017.05.026>
- Erdogan, M. (2017). Syrians barometer. *Unpublished manuscript available online at <https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2016/06/syrians-barometer-executive-summary.pdf>*
- da Silva Rebelo, M. J., Fernández, M., & Achotegui, J. (2018). Mistrust, anger, and hostility in refugees, asylum seekers, and immigrants: A systematic review. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 59, 239. <http://dx.doi.org/10.1037/cap0000131>
- Field J. (2003). *Social capital*. London: Routledge.
- Franks, F., & Faux, S. A. (1990). Depression, stress, mastery, and social resources in four ethnocultural women's groups. *Research in Nursing and Health*, 13, 282-292. <https://doi.org/10.1002/nur.4770130504>
- García, M. F. M., Ramírez, M. G., & Jariego, I. M. (2002). Social support and locus of control as predictors of psychological well-being in Moroccan and Peruvian immigrant women in Spain. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 287-310. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(02\)00005-6](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(02)00005-6)
- Göktaş, B., Yılmaz, S., Gönenç, İ. M., Akbulut, Y., & Sözüer, A. (2018). Cancer incidence among Syrian refugees in Turkey, 2012-2015. *Journal of International Migration and Integration*, 19(2), 253-258. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12134-018-0549-1>
- Grosfoguel, R. (1997). Colonial Caribbean migrations to France, the Netherlands, Great Britain, and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 20, 594-61. <https://doi.org/10.1080/01419870.1997.9993977>
- Gulacti, U., Lok, U., & Polat, H. (2017). Emergency department visits of Syrian refugees and the cost of their healthcare. *Pathogens and Global Health*, 111, 219-224. <https://doi.org/10.1080/20477724.2017.1349061>
- Haslam, S. A., O'Brien, A., Jetten, J., Vormedal, K., & Penna, S. (2005). Taking the strain: Social identity, social support, and the experience of stress. *British Journal of Social*

Psychology, 44, 355-370.

- Haslam, C., Holme, A., Haslam, S. A., Iyer, A., Jetten, J., & Williams, W. H. (2008). Maintaining group memberships: Social identity continuity predicts well-being after stroke. *Neuropsychological Rehabilitation*, 18, 671-691. <https://doi.org/10.1080/09602010701643449>
- Hernández-Plaza, S., Pozo, C., & Alonso-Morillejo, E. (2004). The role of informal social support in needs assessment: Proposal and application of a model to assess immigrants' needs in the south of Spain. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 14, 284-298. <https://doi.org/10.1002/casp.782>
- Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS medicine*, 7, 1-20. doi:10.1371/journal.pmed.1000316
- Huppert, FA. (2014). The state of well-being science: concepts, measures, interventions and policies. In: Huppert FA, Cooper CL, editors. Interventions and policies to enhance well-being. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hynie, M., Crooks, V. A., & Barragan, J. (2011). Immigrant and refugee social networks: determinants and consequences of social support among women newcomers to Canada. *Canadian Journal of Nursing Research*, 43, 26-46. <https://europepmc.org/abstract/med/22435307>
- Jetten, J., Haslam, C., Haslam, S. A., Dingle, G., & Jones, J. M. (2014). How groups affect our health and well-being: the path from theory to policy. *Social Issues and Policy Review*, 8), 103-130. <https://doi.org/10.1111/sipr.12003>
- Jones, J. M., & Jetten, J. (2011). Recovering from strain and enduring pain: Multiple group memberships promote resilience in the face of physical challenges. *Social Psychological & Personality Science*, 2, 239-244. doi:10.1177/1948550610386806
- Johnson, B. T., Redding, C. A., DiClemente, R. J., Mustanski, B. S., Dodge, B. Sheeran, P., Warren, M. R., Zimmerman, R. S., Fisher, W. A., Connor, M. T., Carey, M. P., Fisher, J. D., Stall, R. D., & Fisbein, M. (2010). A network-individual-resource model for HIV prevention. *AIDS and Behavior*, 14, 204-221. <https://doi.org/10.1007/s10461-010-9803-z>
- Karaman, M. A., & Ricard, R. J. (2016). Meeting the mental health needs of Syrian refugees in Turkey. *The Professional Counselor*, 6, 318-327. doi:10.15241/mk.6.4.318
- Kulis, S., Napoli, M. & Marsiglia, F. (2002) .Ethnic pride, biculturalism, and drug use norms of urban American Indian adolescents. *Social Work Research*, 26, 101-112. <https://doi.org/10.1093/swr/26.2.101>
- Kwong, J. (2011) Education and identity: the marginalisation of migrant youths in Beijing. *Journal of Youth Studies*, 14, 871-883. doi:10.1080/13676261.2011.607435.
- Lee, R. M. (2005). Resilience against discrimination: ethnic identity and other-group orientation as protective factors for Korean Americans. *Journal of Counseling Psychology*, 1, 36-44. doi: 10.1037/0022-0167-52.1.36.
- Lin, C. (2016). The roles of social support and coping style in the relationship between gratitude and well-being. *PAID*, 89, 13-18. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.09.032>
- Mahdi, A. A. (2003). *Teen life in the Middle East*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Melrose, K. L., Brown, G. D. A., & Wood, A. M. (2015). When is received social support related to perceived support and well-being? When it is needed. *Personality and*

- Individual Differences*, 77, 97–105. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.12.047>
- Mollica, R. F., Wyshak, G., & Lavelle, J. (1987). The psychosocial impact of war trauma and torture on Southeast Asian refugees. *The American Journal Of Psychiatry*, 144, 1567–1572. doi: 10.1176/ajp.144.12.1567
- Ni, S., Chui, C. K., Ji, X., Jordan, L., & Chan, C. W. (2016). Subjective well-being amongst migrant children in China: unravelling the roles of social support and identity integration. *Child: Care, Health and Development*, 42, 750-758. <https://doi.org/10.1111/cch.12370>
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41, 127–150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Ozdogan, H. K., Karateke, F., Ozdogan, M., & Satar, S. (2014). Syrian refugees in Turkey: effects on intensive care. *The Lancet*, 384, 1427-1428. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61862-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61862-6)
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57, 493-510. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00225>
- Platt, J. M., Lowe, S. R., Galea, S., Norris, F. H., & Koenen, K. C. (2016). A longitudinal study of the bidirectional relationship between social support and posttraumatic stress following a natural disaster. *Journal of Traumatic Stress*, 29, 205-213. <https://doi.org/10.1002/jts.22092>
- Sani, F., Herrera, M., Wakefield, J. R., Boroch, O., & Gulyas, C. (2012). Comparing social contact and group identification as predictors of mental health. *British Journal of Social Psychology*, 51, 781-790. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2012.02101.x>
- Sevinç, S., Kılıç, S. P., Ajghif, M., Öztürk, M. H., & Karadağ, E. (2016). Difficulties encountered by hospitalized Syrian refugees and their expectations from nurses. *International Nursing Review*, 63, 406-414. <https://doi.org/10.1111/inr.12259>
- Sirois, F. M., Millings, A., & Hirsch, J. K. (2016). Insecure attachment orientation and well-being in emerging adults : The roles of perceived social support and fatigue. *PAID*, 101, 318–321. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.06.026>
- Smith, K. P., & Christakis, N. A. (2008). Social networks and health. *Annual Review of Sociology*, 34, 405–429. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134601>
- Stewart, M., Anderson, J., Beiser, M., Mwakarimba, E., Neufeld, A., Simich, L., & Spitzer, D. (2008). Multicultural meanings of social support among immigrants and refugees. *International Migration*, 46, 123-159. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2008.00464.x>
- Thoits, P. (1992). Social support functions and network structures: A supplemental view. In H. Veiel, & U. Baumann (Eds.), *The meaning and measurement of social support*, (pp. 57–62). New York: Hemisphere.
- Thomas, M., & Choi, J. B. (2006). Acculturative stress and social support among Korean and Indian immigrant adolescents in the United States. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 2, 123-143.

- United Nations High Commissioner for Refugees (2012). *Displacement: The new 21st century challenge*, Retrieved from https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20GLOBAL%20TRENDS%202012_V05.pdf
- United Nations High Commissioner for Refugees (2017). *Global trends: Forced displacement in 2017*. Retrieved from <https://www.refworld.org/docid/5b2d1a867.html>
- United Nations Women (2018). *Needs assesment of Syrian women and girls under temporary protection status in Turkey*. Retrieved from <http://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/turkey/the%20needs%20assessmentengwebcompressed.pdf?la=en&vs=3139>.
- Ussher, J. M. (2010). Are we medicalizing women's misery? A critical review of women's higher rates of reported depression. *Feminism & Psychology*, 20, 9-35. <https://doi.org/10.1177/0959353509350213>
- Sahloul, Z., Sankri-Tarbichi, A. G., & Kherallah, M. (2012). Evaluation report of health care services at the Syrian refugee camps in Turkey. *Avicenna Journal of Medicine*, 2, 25-28. doi: 10.4103/2231-0770.99148
- Stewart, M., Anderson, J., Beiser, M., Mwakarimba, E., Neufeld, A., Simich, L., et al. (2008). Multicultural meanings of social support among immigrants and refugees. *International Migration*, 46, 123–159. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2008.00464.x>
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.). *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- Van Den Akker-Scheek, I., Stevens, M., Spriensma, A., & Van Horn, J. R. (2004). Groningen orthopaedic social support scale: Validity and reliability. *Journal of Advanced Nursing*, 47, 57-63. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2004.03065.x>
- Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., & Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and vicarious forms of indirect contact. *European Review of Social Psychology*, 25(1), 314-389. <https://doi.org/10.1080/10463283.2014.982948>
- Whittemore, R., Rankin, S. H., Callahan, C. D., Leder, M. C., & Carroll, D. L. (2000). The peer advisor experience providing social support. *Qualitative Health Research*, 10, 260-276. <https://doi.org/10.1177/104973200129118408>
- Zaatari, Z. (2014). *Unpacking gender: The humanitarian response to the Syrian refugee crisis in Jordan*. Retrieved from <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/39910>
- Záleská, V., Brabcová, I., & Vacková, J. (2014). Migration and its impact on mental and physical health: social support and its main functions. *Kontakt*, 16, e236-e241. <https://doi.org/10.1016/j.kontakt.2014.05.007>

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2024
Yıl 14, Sayı 2, ss.83-96.

Journal of Individual & Society
December 2024
Year 14, Issue 2, pp.83-96.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1540086>

Makale Türü: Derleme makale
Geliş Tarihi: 28.08.2024
Kabul Tarihi: 21.12.2024

Article Type: Review article
Submitted: 28.08.2024
Accepted: 21.12.2024

Atıf Bilgisi / Reference Information

Türk, M. (2024). Anadolu'da Roma Egemenliğine Karşı İlk Büyük Tepki: Aristonikos İsyanı, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), ss.83-96. DOI: 10.20493/birtop.1540086

ANADOLU'DA ROMA EGEMENLİĞİNE KARŞI İLK BÜYÜK TEPKİ: ARİSTONİKOS İSYANI

THE FIRST MAJOR REACTION AGAINST ROMAN RULE IN ANATOLIA: ARISTONIKOS REVOLT

Mustafa TÜRK

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

mturkivro@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8164-506X

Öz

Aristonikos, Pergamon Kralı III. Attalos'un MÖ 133 yılındaki vasiyetinin ardından krallık topraklarının Roma tarafından ilhak edilmesine karşı çıkmıştır. Aristonikos'un bu çıkışı, Eskiçağ tarihi literatüründe uzun süredir tartışılmaktadır. Tartışmalar daha çok III. Attalos'un neden böyle bir yola başvurduğu, Aristonikos'un kraliyet ailesiyle ilişkisi, vasiyetin kapsamı ve özellikle de Aristonikos'un girişiminin niteliği üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Vasiyetin sahte olabileceği yönündeki görüşler, Pergamon'da ele geçen ve isyana verilen desteğinin önlenmesi amacıyla çıkarıldığı anlaşılan yasaları içeren bir yazıtlı sonlanmış gözükmektedir. Buna karşın III. Attalos'un tercihinin nedenleri, vasiyetin kapsamı ve isyanın niteliği konusundaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu çalışma, Roma hâkimiyetinin hemen başında Anadolu'da gerçekleşen Aristonikos isyanı hakkında antik yazarların eserlerinde ve modern yayınlarda yer alan bilgileri derlemeyi amaçlamaktadır. Konu; Roma'nın Anadolu ile ilişkilerinin dönüm noktaları, III. Attalos'un vasiyeti ve Aristonikos isyanı başlıkları altında değerlendirilecektir. Vasiyetin nedenleri açısından III. Attalos öncesi Roma-Anadolu ilişkileri ile III. Attalos'un kişiliği, isyanın niteliği bakımından da Aristonikos'un "güneş ülkesi" vaadi ve bu vaade yol açan süreç önemlidir.

Anahtar kelimeler: Aristonikos isyanı, III. Attalos, Anadolu'da Roma hâkimiyeti.

Abstract

Aristonikos opposed the annexation of the kingdom by Rome following the will of King Attalos III of Pergamon in 133 BC. Aristonikos's opposition has long been debated in the ancient historical literature. The debates have mainly centred on the reasons why Attalos III resorted to such a course of action, Aristonikos' relationship with the royal family, the scope of the will, and especially the nature of Aristonikos' initiative. The suggestion that the will may have been a forgery seems to have ended with an inscription found in Pergamon, which contains laws apparently enacted to prevent his support for the rebellion. However, the reason for Attalos III's choice, the scope of the will and the nature of the revolt are still debated. This study aims to compile the information available in the works of ancient authors and modern publications about the Aristic revolt that took place in Anatolia at the very beginning of the Roman rule. The subject will be analysed under the headings of the turning points of Rome's relations with Anatolia, the will of Attalos III and the revolt of Aristonikos. The Roman-Anatolian relations before Attalos III and the personality of Attalos III are important in terms of the reasons for Aristonikos' will and

Aristonikos' promise of the 'land of the sun' and the process leading to this promise are important in terms of the nature of the revolt.

Keywords: Aristonikos revolt, Attalos III, Roman dominance in Anatolia.

GİRİŞ

Roma'nın Anadolu'daki ilk resmi toprağı, MÖ 129 yılında Pergamon Krallığı topraklarında kurulan Asia Eyaleti'dir. Fakat Roma'nın, içinde Anadolu'nun da yer aldığı Hellenistik dünyaya karşı ilgisi bu tarihten çok daha önce başlamıştır. Bu ilgilenme, başlangıçta Makedonya ve Seleukos Krallıkları gibi güçlü düşmanlarına karşı Anadolu'daki Hellenistik Krallıkları kendi yanına çekme ve kendisini destekleyen kentleri ya da krallıkları düşmanlarına karşı savunma amacıyla gerçekleşmiştir. "Ödüllendirme ve cezalandırma" şeklinde özetlenebilecek Roma'nın bu politikasını, MÖ 188 yılındaki Apameia Antlaşması'yla Seleukoslar'dan elde ettiği toprakları kendi topraklarına katmak yerine, Magnesia ad Spylum Savaşı'nda (MÖ 190) kendisine yardım eden Pergamon Krallığı ile Rhodos arasında paylaşırması (Magie, 2001, s. 127, dp. 56) açıkça göstermektedir.

Roma, güçlü düşmanlarını ortadan kaldırdıktan sonra bu siyasetini değiştirerek, Anadolu'yu ele geçirme politikasını devreye sokmuştur. MÖ 133 yılında Pergamon kralı III. Attalos'un (MÖ 139/8-133)¹¹ krallığın topraklarını vasiyetle Roma'ya bırakması da bunun önünü açmıştır. Ancak Roma'nın Anadolu'daki hâkimiyeti sorunsuz başlamadığı gibi; din, dil ve kentlileştirme gibi unsurlar kullanılarak uygulanan ve kendiliğinden mi yoksa baskıyla mı gerçekleştiği konusu çok tartışılan *Romanizasyon*'a¹² rağmen, ilerleyen süreçte Anadolu'da gerek etnik gerekse de ekonomik, sosyal, siyasal veya kişisel nedenlerle çeşitli isyanlar gerçekleşmiştir.

Bu isyanlardan biri de III. Attalos'un ülkesini vasiyetle Roma'ya bırakmasının ardından Batı Anadolu'da yaşanan Aristonikos isyanıdır. Aristonikos, Pergamon Kralı II. Eumenes'in (MÖ 197-159/8) oğlu olduğu iddiasıyla tahtta hak iddia ederek, kendisini III. Eumenes adıyla kral ilan etmiş ve Roma'nın krallık topraklarını ele geçirmesine karşı çıkmıştır. Aşağıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi söz konusu isyan, literatürde çeşitli açılardan ele alınmış olmakla birlikte hâlâ çözümlenmemiş bazı noktalar söz konusudur. Konunun hem eski Anadolu tarihi

---

¹¹ Kralların egemenlik yıllarına ait bilgiler Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya'nın *Ege ve Eski Yunan Tarihi II* adlı yayınından alınmıştır (Kaya, 2022, ss. 489-493).

¹² Romanizasyon terimi; Roma'nın eyaletlerde yaşayan halkı din, dil ve kültür gibi unsurları kullanarak Romalılaştırmasını ifade etmektedir. Ancak Roma'nın planlı bir şekilde Romalılaştırma amacı güdüp gütmeyeceği tartışmalıdır. Üstelik Roma hâkimiyeti döneminde Anadolu'da Hellen kültürünün baskınlığını koruduğu da bir gerçektir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem- Aytaçlar, 2009, ss. 286-296.

hem de Anadolu'daki Roma varlığı açısından önemi, araştırmaların devam etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda konu ile ilgili literatürdeki mevcut bilgiler derlenmiştir. Amaç konunun ana hatlarının ve tartışmalı noktalarının ortaya konulmasıdır.

ROMA-ANADOLU İLİŞKİLERİ

Konumuzu oluşturan Aristonikos isyanı, Roma'nın Anadolu'da toprak sahibi olmasına tepki olarak MÖ 133 yılında başlamış olmakla birlikte Roma'nın konumlandığı İtalya Yarımadası'nın Anadolu ile ilişkisi, efsane geleneği (bkz. Vergilius, Aeneas) üzerinden MÖ 12. yüzyılda gerçekleştiği anlaşılan Troia Savaşı'na kadar geri götürülebilir. Çünkü efsane geleneği Roma'nın kuruluşunu, Troia'nın Akhalar tarafından yıkılmasından sonra babasıyla birlikte Latium'a giden Aeneas'ın soyundan gelen Remus ve Romulus'a dayandırır. Ancak bu ilişkinin tarihselliği kanıtlanamadığından Roma-Anadolu ilişkileri, genellikle Roma'nın Makedonya Krallığı ile mücadelesi sırasında kurulan ittifakla başlatılır.

MÖ 215 yılında Kartacalı Hannibal'ın Makedonya Kralı V. Philippos (MÖ 221-179) ile ittifak yapması karşısında müttefik arayışına giren Roma; Yunanistan'daki Aitolia Birliği'ni ve Pergamon'u kendi yanına çekmiştir (Malay, 2023, s. 42). V. Philippos'un Ege'de bir deniz imparatorluğu kurma planları, Pergamon Krallığı'nın bu sırada Roma ve Aitolia Birliği'nin yanında yer almasında etkilidir. Taraflar arasında gerçekleşen I. Makedonya Savaşı (MÖ 215-205) sonrasında Pergamon Kralı I. Attalos (MÖ 241-197), Bithynia Kralı I. Prusias'ın (MÖ 227-182) topraklarına saldırması nedeniyle Anadolu'ya dönmek zorunda kalmış, ardından Roma da Kartaca Savaşları dolayısıyla Makedonya Krallığı ile antlaşma yapmıştır (Malay, 2023, ss. 42, 43). Ancak yine de bu ittifak, Roma'nın Pergamon Krallığı ve Anadolu ile ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

Romalıların II. Kartaca Savaşı (MÖ 218-201) sırasında yaşadığı hezimet, Pergamon Krallığı ile bir kez daha irtibat kurmalarına yol açmıştır. Zira İkinci Kartaca Savaşı'nın başlarında alınan mağlubiyetlerden kurtulmak isteyen Romalılar, Sibylla kitaplarından (Lat. Libri Sibyllini) ve Delphoi kâhininden başarının ancak Anadolu'daki ana tanrıça kültünün Roma'ya getirilmesine bağlı olduğunu öğrenmişlerdir (Malay, 2023, s. 43). Bu amaçla MÖ 205 yılında Anadolu'ya gelen Roma elçileri, Pergamon Kralı I. Attalos'un desteğiyle Phrygia'daki Pessinus'da (Ballıhisar) bulunan ve Magna Mater'i (Ana Tanrıça) temsil eden siyah taşı Roma'ya götürmüşlerdir (Titus Livius, 29.10, 4-8; 29.11, 1-8)¹³.

---

¹³ Strabon, Romalıların Sbyl'in kehaneti üzerine tanrıçanın heykelini alma girişiminde bulunarak Pessinus'daki tapınağın ününü arttırdıklarını aktarmaktadır (Strabon, XII, 5. 3). Konu ile ilgili ayrıca bkz. Ergin, 2013, s. 51; Malay, 2023, s. 43.

II. Makedonya Savaşı (MÖ 200-197) sırasında Pergamon Krallığı ve Roma arasındaki ilişki daha da yoğunlaşmıştır. Makedonya Kralı V. Philippos'un MÖ 201 yılında Ege Denizi ve Batı Anadolu'daki faaliyetleri nedeniyle ittifak yapan Pergamon Krallığı ve Rhodos, MÖ 200 yılında V. Philippos'u Roma'ya şikâyet etmiştir (Malay, 2023, s. 45). Pergamon kralı I. Attalos, şikâyet neticesinde Roma'nın V. Philippos ile yaptığı savaşta Roma lehine etkin bir rol üstlenmiştir (Malay, 2023, ss. 45-49).

İlişkiler açısından en önemli dönüm noktası ise Roma ile Seleukos Kralı III. Antiokhos (MÖ 223-187) arasında MÖ 190 yılında Magnesia ad Spylum (Manisa) yakınlarında gerçekleşen savaştır (Magie, 2001, ss. 39-40). Bu savaşta Pergamon'un desteklediği Roma galip gelmiş ve iki yıl sonra (MÖ 188), Phrygia'daki Apameia'da yapılan antlaşma koşullarına göre Seleukoslar Torosların güneyine çekilmek zorunda kalmıştır. Roma, antlaşma sonrası Seleukoslar'ın boşalttığı toprakları savaşta müttefikleri Pergamon Krallığı ile Rhodos arasında paylaşmıştır. Bu paylaşımında elde edilen toprakların çoğu (Mysia, Lydia, Phrygia ve Lykaonia) Pergamon Krallığı'na bırakılmıştır (bkz. Gehrke, 2023, s. 94; Malay, 2023, ss. 57-60). Fakat Roma, her ne kadar Apameia Antlaşması'yla Anadolu'dan resmi olarak toprak almasa da antlaşma sonrasında bölgedeki olaylara fiilen müdahale etmeye başlamış, Hellenistik krallıkların kendi aralarında yaşadığı sorunlar için bir başvuru mercii hâline gelmiş ve yapılan başvurularda da ödüllendirme ve cezalandırma politikasını devam ettirmiştir. Örneğin Mysia'nın kuzey kısımlarının hâkimiyeti için Pergamon ve Bithynia Krallıkları arasında yaşanan mücadelede Pergamon Krallığı'ndan yana tavır takınmıştır (Malay, 2023, s. 61).

Taraflar arasındaki ittifak, III. Makedonya Savaşı (MÖ 171-168) sırasında da devam etmiştir. Ancak Pergamon Krallığı ile Roma arasındaki ilişkiler her zaman olumlu seyretmemiştir. Roma, III. Makedonya Savaşı sırasında II. Eumenes'in (MÖ 197-159/8) kendisine yeterince destek vermediği gerekçesiyle Pergamon Krallığı'na karşı Galatları desteklemiştir¹⁴. Hatta MÖ 167'de özür dilemek için bizzat Roma'ya giden II. Eumenes, Senatus'un "*kente hiçbir kralın sokulmayacağı*" kararı nedeniyle Roma'ya giremeden geri dönmek zorunda kalmıştır (Kaya, 2019, s. 302). Buna karşılık Pergamon Krallığı Roma desteğinden yoksun olmasına rağmen Kappadokia Krallığı, Seleukos krallığı ve Hellen kentleri ile birlikte Galatları yenilgiye uğratmıştır¹⁵. Ancak Roma, Galat liderleriyle anlaşarak ve

---

¹⁴ Roma'nın bu tavrıyla II. Eumenes'e "krallığını mızrak hakkıyla değil, bir *dorea* (armağan) olarak elinde tuttuğu mesajını verdiği" iddia edilmektedir (Sartre, 2024, s. 334).

¹⁵ Pergamon Krallığı'na karşı Galatları destekleyen Roma, aynı şekilde yeterli desteğini görmediğini düşündüğü bir diğer müttefik Rhodos'u da cezalandırma yoluna gitmiştir (Sartre, 2024, ss. 339-342).

Pergamon Krallığı'ndan şikâyetçi olan kentlerden Sardes'e elçi göndermesini isteyerek karşı tavrını devam ettirmiştir (Malay, 2023, s. 66).

Nitekim iki taraf arasındaki bu çekişmeyi, antik kaynaklar yanında Pergamon'daki Zeus Sunağı'nın heykeltıraşlık eserleri üzerinden de okumak mümkündür. Zira II. Eumenes döneminde yaptırılan Zeus Sunağı'nın (Res. 1) kabartmalarında, Olymposlu tanrıların Gigantlara karşı mücadelesi üzerinden Pergamonluların Galatlara karşı kazandığı savaş anlatılmaktadır. Ayrıca kabartmalarda Pergamon'un kuruluş hikâyesinde geçen Telephos'a da yer verilmiştir (Gehrke, 2023, s. 96). Mitolojiye göre; "Arkadia kralının kızı Auge, Herakles'ten hamile kalınca çocuğun dayılarını öldürerek krallığı ele geçireceği kehaneti nedeniyle, Auge Mysia'da Teuthras'a satılmış, oğlu Telephos ise Arkadia'da bir dağa bırakılmıştır" (Türk, 2008, s. 18). Mitolojide, bu sırada Telephos'un bir aslan tarafından emzirildiği anlatılmaktadır. Roma'nın kurucuları Remus ve Romulus'un dişi kurt tarafından emzirilmesi mitosuna benzeyen bu hikâye, Pergamon Krallığı'nın Roma'ya bir göndermesi olarak değerlendirilebilir.

II. Eumenes döneminde yaşanan sorunlardan çıkarılan ders neticesinde, yerine geçen kardeşi II. Attalos (MÖ 159/8-139/8) döneminde Pergamon Krallığı'nın Roma ile ilişkisi, her dış sorunda Roma'ya elçiler gönderilerek, Roma'nın isteği doğrultusunda karar verilecek boyuta taşınmıştır (Malay, 2023, s. 70). Anadolu'daki diğer Hellenistik krallar gibi II. Attalos da Roma'nın izni olmadan artık bir dış siyaset yürütülemeyeceğinin farkına varmıştır. Bu kabullenme, II. Attalos döneminde ilişkilerin düzelmesini sağlamıştır.

Resim 1. Pergamon Zeus Sunağı (https://en.wikipedia.org/wiki/Pergamon_Altar)

III. ATTALOS'UN VASIYETİ

II. Eumenes'in oğlu ve II. Attalos'un yeğeni olan son Pergamon Kralı III. Attalos (MÖ 139/8-133) döneminde de Roma ile ilişkilerin oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta III. Attalos, ömrünün son günlerinde bir vasiyetname hazırlayarak Romalıları krallığının varisi olarak göstermiş¹⁶, MÖ 133 yılında öldüğünde ise vasiyetname Eudemos adında bir Pergamon'lu tarafından Roma'ya götürülerek, devlet görevlilerine teslim edilmiştir (Tozan 2016, s. 66; Malay, 2023: 105). Fakat vasiyet metninin¹⁷ elimizde olmaması hem gerçekliği hem de içeriği konusunda çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Vasiyetin gerçekliği konusundaki şüphelerin bir başka dayanak noktası, Sallustius'un aktardığı "Romalıların III. Attalos'un vasiyetini taklit ettikleri" yönündeki bilgidir (Sallustius, IV.67,8).

Ancak bazı veriler en azından vasiyetin gerçek olup olmadığı tartışmasını sonlandırmaktadır. Bunlardan ilki sonuçlanmamış da olsa MÖ 155 yılında Kyrenaika Kralı VIII. Ptolemaios'un, aynı zamanda kardeşi olan Mısır Kralı VI. Ptolemaios'tan (MÖ 181-164, 163-145) korumak için ülkesini Roma'ya bıraktığına dair vasiyetidir (Kaya, 2019, s.316; Magie, 2001, s. 68). MÖ 74 yılında Bithynia Kralı IV. Nikomedes (MÖ 94-74) de aynı yolla krallığını Roma'ya bırakmıştır. Hatta Pontos Kralı VI. Mithridates'in (MÖ 120-63) karşı çıkışına¹⁸ rağmen, bu vasiyet uygulanmıştır. III. Attalos'un vasiyetin gerçekliği konusundaki şüpheleri gideren bir başka kaynak ise aşağıda çevirisini alıntıladığımız Pergamon tiyatrosunda bulunan ve vasiyetle ilgili ifadeler taşıyan yazıttır.

"Mademki kral Attalos Philometor Euergetes, ölümü ile vatanımızı ve ayrıca bizzat saptadığı bir bölgeyi özgür olarak bırakmış ve şimdi bu vasiyetin Romalılar tarafından onaylanması gerekmektedir ve mademki kamunun selameti için aşağıda belirtilen halk tabakalarına gösterdikleri iyi niyetten dolayı vatandaşlık hakkı tanınması gerekmektedir. O halde halk şu sınıflara vatandaşlık hakkı tanımayı kabul etmiş bulunmaktadır: resmi kayıtlara yabancı (paroikoi) olarak geçenler, şehir ve arazisinde yerleşik durumda bulunan askerler, Makedonialılar, Mysialılar, kalede veya eski şehirde bulunan kolonistler, Masdyenes kavmi, garnizon askerleri, şehir veya arazisinde oturan veya buralarda mülkü olan diğer özgür kişiler ve onların kadın ve çocukları. Ayrıca Philedelphos ve Philemetor devrinde satın alınan veya ganimet olarak alınıp kraliyet mülkü olarak işlem gören köleler hariç olmak üzere, yaşlı veya genç kraliyet köleleri ve azatlıların çocukları yabancı uyruklular (paroikoi) sınıfına alınacaktır. Kadın veya erkek olsun, kral ölünce kenti terk edenler veya şimdi terk etmek üzere olanlar oy verme hakkından yoksun bırakılacaklar ve tüm malları şehre devredilecektir" (Malay, 1987, s. 37).

¹⁶ "İtalya'da bu olaylar yaşanırken Kral Attalos ölmüş, tıpkı daha sonra Nikomedes'in Bithynia'yı bıraktığı gibi vasiyetinde Asia'yı Roma halkına bırakmıştı ve Aristonikos sahte bir şekilde kraliyet soyundan geldiğini iddia ederek eyaleti zorla ele geçirmişti" (Velleius Paterculus, II. 4).

¹⁷ III. Attalos'un vasiyeti konusundaki kaynaklar için bkz. Magie, 2001, s. 159, dp. 93.

¹⁸ Aristonikos'un kişiliği ve mücadele biçimi; Roma ile mücadele eden VI. Mithridates, Hannibal ve Ppyrros'la karşılaştırılabilir. Böylece Roma yönetimine karşı gerçekleştirilen mücadelelerin genel bir değerlendirmesini yapmak mümkündür. Fakat böyle bir çalışma bu makalenin kapsamını aşacak nitelikte olduğu için sadece; Hannibal, Ppyrros ve VI. Mithridates'in yasal krallar oldukları için mücadelelerinin savaş niteliği gösterdiği, buna karşılık Aristonikos'un girişiminin ise bir isyan olduğunu söyleyebiliriz. İkinci bir husus da Roma karşısında kaybeden bu liderlerin kişisel hırslarının oldukça güçlü olmasıdır.

Konunun tartışılan bir başka yönü vasiyetin kapsamıdır. Kralın kişisel mülkünü mü yoksa tüm krallığı mı Roma'ya bıraktığı açık değildir. Vasiyette geçen “*Populus Romanus bonurum meorum heres esto =Roma halkı mülkümün varisi olacaktır*” şeklindeki cümle, III. Attalos'un sadece özel mülkünü Roma'ya bıraktığını düşündürse de kralın aynı zamanda ülkesindeki her şeyin sahibi olması, “krallığa ait arazilerle birlikte, hazineler, ormanlar, işletmeler ve köleler gibi hemen her şeyin vasiyetin kapsamı içerisinde olduğu” değerlendirmesine yol açmaktadır (Kaya, 2019, ss. 313-314; Magie, 2001, s. 68; Malay, 2023, s. 105). Araştırmacılar, sadece bölgedeki Hellen kentlerinin vasiyetnamenin kapsamı dışında tutulmuş olabileceği düşüncesindedir (Pekin, 2019, s. 132; Tozan, 2016, s. 66).

Peki, III. Attalos'u vasiyetle ülkesini Roma'ya bırakmaya iten sebep nedir? Bu konuda hâkim görüş vasiyeti geleneksel Roma dostluğu ile açıklamaktadır. Ancak farklı düşünceler de vardır (bkz. Gehrke, 2023, s. 97; Kaya, 2019, ss. 315-316; Pekin, 2019, s. 132). Üzerinde durulan gerekçelerden biri, nedenin; devlet işleri yerine zehirli bitki yetiştirme, bronz dökümü, resim gibi alanlara yönelen ve en yakınlarını bile öldürten III. Attalos'un ilginç ve karanlık kişiliğinde (Diodoros, 34, 3; Magie, 2001, s. 64)¹⁹ aranması gerektiği şeklindedir.

Vasiyetin sebebi konusundaki bir başka öneri, II. Eumenes'in gayrimeşru bir oğlu (Aristonikos) dışında krallığın varisinin kalmamış olmasıdır (Magie, 2001, s. 66). Bu nedenle III. Attalos, kendisinden sonra Pergamon Krallığı'nda yaşanacak olan karışıklığı veya Pergamon Krallığı'nı ele geçirmek isteyen düşmanlarını engellemek istemiş olabilir. Attalos hanedanı üyelerinin birbirleri ile genellikle iyi geçindikleri bilinmekle birlikte, III. Attalos'un üvey kardeşi Aristonikos'a duyduğu kin dolayısıyla onun tahta geçmesini istememesinin de vasiyette rol oynamış olabileceği ileri sürülmektedir. Bir başka öneri ise kralın geleceği görerek Roma'nın elde etmek istediği toprakları sorunsuz bir şekilde teslim etme, yani kaçınılmaz sonu yumuşatma amacı taşıdığı şeklindedir. Zaten uzun süredir Pergamon Krallığı'nın Roma'nın güdümünde olduğu bir gerçektir. Üstelik Roma'nın, MÖ 188'deki Apameia Barışı'ndan sonra teslim ettiği toprakları zamanı geldiğinde Pergamon Krallığı'ndan geri almak isteyeceğini ön görmek zor değildir. Tarihçi Valerius'un da belirttiği²⁰ gibi III. Attalos, Roma halkının daha önce Pergamon Krallığı'na karşı gösterdiği cömertliğin karşılığını adilane bir şekilde ödemiştir.

¹⁹ Magie, bazı veriler üzerinden bu bilgilerin III. Attalos'a düşman bir yazarın aktarımına dayandığını ve kralın kişiliğinin iddia edildiği kadar karanlık olmadığını ileri sürmektedir (Magie, 2001, ss. 64-66).

²⁰ “*Liberalis populus Romanus magnitudine muneris, quod Attalo regi Asiam dono dedit. sed Attalus etiam testamenti aequitate gratus, qui eandem Asiam populo Romano legavit: Roma halkı oldukça cömertti, çünkü bütün Asia'yı Kral Attalos'a armağan etmişlerdi. Ama Attalos son vasiyetinde adalet konusunda onlardan aşağı kalmadı ve Asia'yı Romalılara geri iade etti*” (Valerius Maximus, V. II-ext 3).

Bu durumda III. Attalos, halkı için yapabileceği en iyi şeyi yapmış, onları bu vasiyetle karışıklıktan, kaostan ve Roma ile yapacakları olası savaşın zararlarından kurtarmıştır (Magie, 2001, s. 69).

ARİSTONİKOS İSYANI

Roma, III. Attalos'un vasiyeti sonrasında Anadolu'da toprak elde etme konusunda bu kez isteksiz davranmamıştır. Hatta miras, Romalı pleb tribunu Tiberius Gracchus'a gerçekleştirdiği toprak reformu için gerekli parayı sağlama konusunda fırsat sağlamıştır (Magie, 2001, s. 69). Ancak Senatus'un etki alanına girmesi Gracchus'un hayatına mal olduğu gibi (Atlan, 2014, s. 129; Pekin, 2019, s. 134), Roma'nın Pergamon Krallığı topraklarını ve hazinelerini ele geçirmesi için de yaklaşık dört yıl mücadele etmesi gerekmiştir.

Çünkü Aristonikos adlı bir kişi, Roma'nın sahte vasiyet düzenlediğini ve krallığın kendi hakkı olduğunu iddia ederek toprakların devrine karşı çıkmıştır (Eutropius, IV. 20; Pekin, 2019, s. 132). Kraliyetle bir ilişkisinin olmadığı yönünde görüşler olsa da Aristonikos'un, II. Eumenes'in Ephesoslu bir kadından olma evlilik dışı oğlu olduğu anlaşılmaktadır (Eutropius, IV. 20; Kaya, 2019, s. 315; Magie, 2001, s. 66; Pekin, 2019, s. 132). Ancak Aristonikos, yukarıda içeriğine değinilen yasanın etkisiyle Pergamon kentinde fazla destek bulamamıştır. III. Attalos'un vasiyetinde kentlerin özgür kalacağı belirtilmiş olması da Batı Anadolu'da Phokaia dışındaki büyük kentlerin Aristonikos'a desteğini önlemiş olmalıdır.

Resim 2. *Aristonikos'un Son Sığınma Yeri Stratonikeia*

(<https://imperium.ahlfeldt.se/places/21197.html>)

Alınan önlemler nedeniyle krallığın merkezinde yeterli desteği bulamayan Aristonikos, Strabon'un belirttiğine göre ayaklanmasını Smyrna yakınlarındaki Leukai kentinde başlatmıştır (Strabon, XIV, I, 38)²¹. Ardından Phokaia, Kolophon ve Samos adasını ele geçirmiş ve hatta donanmasının yardımıyla etkisini Karia'ya kadar genişletmiştir (Malay, 2023, s. 108). Ancak Ephesos, Smyrna gibi pek çok Hellen kenti Aristonikos'un karşısında yer almıştır. Nihayetinde Aristonikos'un donanması, MÖ 132 yılında Aristonikos karşıtı kentlerin Ephesos önderliğinde oluşturduğu donanma tarafından Kyme açıklarında yenilgiye uğratılmıştır (Tozan, 2011, s. 162). Bu yenilgi sonrasında Aristonikos, fakir ya da Roma'nın hışmına uğramış halklardan (Makedonlar, Thraklar) oluşan kolonilerin yoğunlukta olduğu iç bölgelere (Res. 2) yönelerek; Thyateira (Akhisar), Apollonis (Mecidiye) ve Stratonikeia'yı (Kırkağaç-Siledik) ele geçirmiştir (Kaya, 2019, s. 320). Aristonikos iç bölgedeki kentlerde "kral (III.) Eumenes" adıyla sikke de bastırmıştır (Res. 3).

Resim 3. Apollonis'te Basılan Aristonikos (III. Eumenes) Sikkesi (CNG 105, Lot: 358)

İç bölgelere yönelme aynı zamanda isyanı, en azından görünüşte tahtta hak iddiasından çıkarıp, bir köle ayaklanmasına dönüştürmüştür. Zira Aristonikos'un iç bölgelerdeki bu başarısında kendisini alt sınıfların lideri gibi lanse etmesinin, özellikle de kölelere, "köleliğin olmadığı, herkesin eşit hakka sahip olduğu bir ülke" (heliopolis) vaadi²² etkili olmuştur (Res. 4). Hatta Aristonikos, yandaşlarını yeni ülkenin adıyla, "heliopolitai" olarak adlandırma yoluna gitmiştir (Strabon, XIV. I, 38). Felsefi bir temele oturduğu anlaşılan bu vaadin MÖ III. yüzyılda yaşamış olan Iambulos'un "güneş ülkesi" ütopyasına veya güneş tanrısı kültürüne ya da stoa

²¹ Aristonikos ayaklanmasının Anadolu'dan değil, Thrakia'dan başladığı yönündeki görüş için bkz. Tozan, 2011, ss. 168-169.

²² İsyanın nedenlerine ve güneş ülkesi vaadiyle alt tabakaların hareketine dönüşmesinin arka planına, modern araştırmacıların farklı yaklaşımları için bkz. Ergin, 2013, ss. 65-67.

felsefesine dayandığı ileri sürülmektedir (Ergin, 2013, ss. 64, 69). Vaadin oluşturulmasında ise daha önce Tiberius Gracchus'un reformlarına da destek vermiş olan Cumaeli filozof Gaius Blossius'un etkili olduğu bilinmektedir (Pekin, 2019, ss. 134-136; Tozan, 2016, s. 73). Bu yönü dolayısıyla isyan, çoğunluğu oluşturan alt tabakaların Roma'ya ve onunla birlikte hareket eden bölgedeki elit destekçilerine karşı verdiği bir sınıf mücadelesi olarak değerlendirilmektedir (Croix, 2024, s. 436).

Resim 4. *Güneş Ülkesi Vaadine Gönderme Yapan Bergama'daki Modern Aristonikos Heykeli*
(Foto: Mustafa Türk)

Olayın Roma tarafına bakıldığında ise Attalos'un vasiyeti Roma'ya ulaştığında Senatus, Tiberius Gracchus'u öldüren senatör grubuna liderlik etmiş olan Scipio Nasica önderliğindeki beş kişilik elçi heyetini Pergamon Krallığı topraklarını Roma eyaletine dönüştürecek düzenlemeleri yapmak üzere batı Anadolu'ya göndermiştir (Ergin, 2013, s. 61; Kaya, 2019, s. 315)²³. Fakat oldukça yaşlı olan Scipio Nasica, Pergamon'a geldikten sonra ölmüş, Aristonikos isyanı ile diğer üyeler ilgilenmek zorunda kalmıştır. 4 kişilik heyet, vasiyetin Roma Senatus'u tarafından onaylandığını bildirdikten sonra, Anadolu'daki krallıklardan ve Hellen kentlerinden destek arayışına girmişler ve kısa süre içerisinde de bu desteği elde etmişlerdir. Nitekim Krallıkların ve Batı Anadolu'daki pek çok kentin temsilcisi Pergamon'a gelerek Romalı

²³ Nasica'nın seçilmesinde Tiberius Gracchus'un öldürülmesi nedeniyle Roma'da kendisine karşı oluşan tepkinin etkili olduğu ileri sürülmektedir (Kaya, 2019, s. 315; Pekin, 2019, s. 136).

elçilerle görüşmüştür (Malay, 2023, s. 110-111). Heyetin yaptığı görüşmeler sonrası Senatus'a gönderdiği rapor, Aristonikos'un girişiminin ciddiyetini ve mirasın ancak savaşla elde edilebileceğini ortaya koymuştur.

MÖ 131 yılının her iki consulü de Aristonikos'la yapılacak savaşın komutanlığına talip olmakla birlikte, bu görev P. L. Crassus'a verilmiştir (Tozan, 2016, s. 80). Güçlü bir orduyla Anadolu'ya gelen Crassus'a, Pergamon ve Hellen kentleri ile birlikte, Bithynia kralı II. Nikomedes (MÖ 149-127), Pontus kralı V. Mithridates (MÖ 150-120), Kappadokia kralı V. Ariarathes (MÖ 163-161; 159-131) ve bazı Galat kabileleri de destek vermiştir (Eutropius, IV. XX). Ancak Crassus, Aristonikos ile savaşa yönelmek yerine öncelikle Attaloslar'ın hazinelerini ele geçirmek için çaba göstermiş olmakla suçlanmaktadır (Malay, 1987, s. 42). Sonunda hâlâ Aristonikos'un kontrolünde olan Leukai kentini kuşatmış, ama yenilgiye uğratılarak Aristonikos'un adamları tarafından esir alınmıştır (Kaya, 2019, s. 322). Kendisini götüreren askerin değnekle gözünü çıkardığı için de acı içindeki asker tarafından başı kesilerek Aristonikos'a götürülmüştür (Valerius Maximus, II. 2-12)²⁴.

Crassus'un öldürülmesi sonrasında Roma, Aristonikos ile mücadele etmesi için MÖ 130 yılı consulü M. Perperna'yı görevlendirmiştir (Pekin, 2019, s. 138). Aristonikos yanlılarının Crassus'a karşı kazanılan başarıyı kutladıkları sırada Anadolu'ya gelen Perperna, düzenlediği saldırılarla Aristonikos yanlılarını yenilgiye uğratmıştır. Aristonikos, Kaikos (Bakırçay) yakınlarındaki Stratonikeia kentine kaçmış, ancak Perperna kenti kuşatarak Aristonikos'u ele geçirmiş, Pergamon Krallığı'nın hazineleri ile birlikte Roma'ya göndermiştir (Malay: 2023, s. 113; Pekin, 2019, s. 138). Ancak kaynaklar, Perperna'nın da Pergamon'da hastalanarak öldüğünü aktarmaktadır (Eutropius, IV. XX). Nihayetinde MÖ 129 yılı consulü M. Aquilius, Batı Anadolu'ya gelerek hem isyanın son kırıntılarını temizlemiş hem de Pergamon Krallığı topraklarında kurulacak olan *Provincia Asia* (Asia Eyaleti) için idari düzenlemeleri tamamlamıştır (Strabon, XIV. I, 38). Aristonikos'un akıbeti ise tartışmalıdır. M. Aquilius'un MÖ 126 yılında Roma'ya dönüşüne dek hapiste tutularak, “düzenlenen zafer töreninde sergilendiği” veya “hapiste iken öldürüldüğü” yönünde bilgiler vardır (Eutropius, IV.20; Velleius Paterculus, II.4; Malay, 2023, s. 115; Pekin, 2019, s. 139; Tozan, 2011, s. 166).

SONUÇ

Sonuç olarak, Romalı komutan P. Licinius Crassus'u MÖ 131 yılında yenilgiye uğratmasına ve isyanı felsefi bir temele oturtmaya çalışmasına rağmen, Roma'ya karşı düzenli

---

²⁴ Konunun geçtiği kaynaklar için ayrıca bkz. Tozan, 2016, dp. 385; Kaya, 2019, s. 323, dp. 43.

bir mücadele vermediği anlaşılan Arsitonikos'un başarısı kısa sürmüştür. Anadolu'daki Hellenistik krallıkların ve kentlerin desteğini alan Roma, ikisi kendi eceliyle biri ise Arsitonikos'la savaşta olmak üzere Anadolu'da üç magistratını (Scipio Nasica, L. Crassus, M. Perperna) kaybetmiş, fakat isyanı bastırmayı başarmıştır. Nitekim Crassus'un öldürülmesinin ardından Anadolu'ya gelen Marcus Perperna MÖ 130 yılında isyancıları Stratonikeia'da yenilgiye uğratarak isyana son vermiş, Arsitonikos'u da Attalosların hazineleri ile birlikte Roma'ya göndermiştir.

Arsitonikos'un bu başarısız girişimine modern araştırmaların bakış açısı iki noktada yoğunlaşır. Bunlardan ilki, isyanın Roma emperyalizmine karşı Anadolu'nun başkaldırısı olduğudur. Buna göre, Arsitonikos'u harekete geçiren milliyetçi duygulardır. Bu duygunun Hellenistik doğunun Roma'ya karşı en dikkat çeken ayaklanması olan *Mithridates Savaşları* için de belirleyici olduğu öne sürülmektedir. Diğer bakış açısı ise sosyo-ekonomik sorunlardan kaynaklanan ve Iambulos'un güneş ülkesi ütopyasından ya da güneş tanrısının kentinden (Heliopolis) esinlenen, mevcut toplumsal yapıyı değiştirmeye yönelik bir olay olduğu yönündedir.

İkinci bakış açısı, isyanı MÖ II. yüzyılın ikinci yarısındaki büyük köle ayaklanmaları ile bağlantılı görmektedir. Ancak Arsitonikos'un Kyme'de almış olduğu yenilgi sonrasında kölelere dönmüş olması, onun gerçek bir sosyal reformcu olmadığını, sadece kendi çıkarları için alt sınıfları kullanmayı amaçladığını düşündürmektedir. Dolayısıyla Arsitonikos'un girişiminin arka planında kişisel çıkar daha fazla etkilidir.

Roma, Arsitonikos karşısında destek sağlamak için Hellenistik krallıklara ve Hellen kentlerine karşı ödüllendirme-cezalandırma politikasını bir kez daha kullanmıştır. Roma'nın Anadolu'daki Hellen kentlerine karşı kullandığı bir başka koz da daha önce hem Roma hem de Hellenistik krallıklar tarafından defalarca kullanılmış olan özgürlük vaadidir. Anadolu'daki diğer Hellenistik krallıklar, Roma onları da ele geçirmek istediğinde; Hellen kentleri ise Asia Eyaleti'nin kurulmasından sonra vergi toplama yetkisinin Romalı mültezimlere verilmesi ile Roma'nın gerçek niyetini anlayacaktır.

İsyarla başlayan Anadolu'daki Roma hakimiyetinin uzun süre devam etmiş olması ise Roma'nın sorunlardan ders alarak geliştirdiği politika sayesinde gerçekleşmiştir. Bu politikaya gösterilen tepkinin anlaşılabilmesi için Roma'nın Anadolu ile ilişkisinin başlangıcından, MS 1453 yılına kadarki tarihsel süreçte yaşanan olaylar kaynaklar yardımıyla farklı açılardan incelenmeye devam edilmelidir. Bu durum Arsitonikos isyanı için de geçerlidir.

KAYNAKÇA

- Atlan, S. (2014). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları, I. Kısım: Cumhuriyet Devri*. Türk Tarih Kurumu.
- CNG. (Çevrimiçi). <https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=334055> (Erişim Tarihi: 12.08.2024)
- Croix, G.E.M. De Ste (2014). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*. (Ç. Sümer, Çev.). Yordam Kitap.
- Diodoros, The Library of History: Kullanılan çeviri: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html
- Ergin, G. (2013). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti, Direniş ve Düzen*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eutropius. *Breviarum Historiae Romanae-Roma Tarihi'nin Özeti*, (Ç. Menzillioğlu, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Gehrke, H. J. (2023). Pergamon'un Tarihçesi. İçinde F. Pirson & A. Scholl (Haz.), *Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon*, (ss.84-101). Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, M.A. (2019). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III, Hellenistik Dönem*. Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Kaya, M.A. (2022). *Ege ve Eski Yunan Tarihi II, Klasik ve Hellenistik Çağlar*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Magie, D. (2001). *Anadolu'da Romalılar I*. (N. Başgelen & Ö. Çapar, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Malay, H. (1987). Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 13-48.
- Malay, H. (2023). *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*. Sakin Kitap.
- Özlem-Aytaçlar, P. (2009). Küçük Asya'nın 'Romanizasyon'u, *Doğu Batı*, 49, 286-296.
- Pekin, A.V. (2019). *Tarih Boyunca Batı Anadolu'da İsyanlar ve Direnişler*. Ege Yayınları.
- Sallustius (Çevrimiçi). <https://www.attalus.org/translate/sallust.html> (Erişim Tarihi: 23.10.2024)
- Sartre, M. (2024). *Hellenistik Anadolu, Ege'den Kafkasya'ya*. (Hakan Meral, çev.). Doğubatı Yayınları.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographica: Kitap XII, XIII, XIV)*. (Prof. Dr. A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Titus Livius (Çevrimiçi). <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0159%3Abook%3D29%3Achapter%3D11> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).
- Tozan, M. (2011). Aristonikos Ayaklanması Hakkında Son Zamanlarda Yayınlanan Belgeler ve Çeşitli Görüşler. İçinde Yrd. Doç. Engin ÖNEN vd. (Ed.), *Uluslararası Bergama Sempozyumu, Bildiriler I. Cilt*, (ss. 158-178).
- Tozan, M. (2016). *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası, Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89)*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Türk, M. (2008). *Antikçağ'da Mysia ve Arkeolojisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Valerius Maximus (Çevrimiçi). https://penelope.uchicago.edu/Thayer/l/roman/texts/valerius_maximus/5*.html (Erişim Tarihi: 18.10.2024)
- Velleius Paterculus (Çevrimiçi). https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html (Erişim Tarihi: 23.10.2024).

Vergilius, *Aeneas*, (İ. Z. Eyuboğlu, ev.). Payel Yayınları.